

Гайворонська міська рада
Департамент культури та туризму
Кіровоградської обласної державної адміністрації
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
кафедра географії та методики її навчанням (м. Умань Черкаської області)
Льотна академія Національного авіаційного університету,
кафедра туризму та авіаційних перевезень (м. Кропивницький)
Відділ культури, туризму та культурної спадщини Гайворонської міської ради
КЗ «Гайворонський краєзнавчий музей» Гайворонської міської ради
КУ «Гайворонський центр професійного розвитку педагогічних працівників»
Гайворонської міської ради

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
**«ТУРИСТИЧНИЙ БРЕНД ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ГАЙВОРОНСЬКОЇ МІСЬКОЇ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ»,**
яка проводиться в рамках туристичного фестивалю
«GoodoK_Fest»

21 травня 2021 року

Гайворон
2021

УДК – 338.48(477.65)(06)

T86

*Затверджено до друку науково-методичною радою
КУ «Гайворонський центр професійного розвитку педагогічних працівників»
Гайворонської міської ради
(Протокол № 2 від 07 травня 2021 р.)*

Редакційна колегія:

Пошенко Ю.В. – заступник міського голови з питань діяльності виконавчих органів (соціальна сфера); **Касьяненко В.О.** – директор КУ «Гайворонський центр професійного розвитку педагогічних працівників» Гайворонської міської ради (відповідальний редактор); **Браславська О.В.** – доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри географії та методики її навчання, УДПУ імені Павла Тичини; **Лаврик О.Д.** – доктор географічних наук, доцент, УДПУ імені Павла Тичини; **Колотуха О.В.** – доктор географічних наук, професор, зав. кафедри туризму та авіаційних перевезень, ЛА НАУ (заступник відповідального редактора); **Ситник О.І.** – кандидат географічних наук, доцент, УДПУ імені Павла Тичини (відповідальний секретар); **Соболенко А.А.** – начальник відділу культури, туризму та культурної спадщини Гайворонської міської ради; **Хлевнюк О.Я.** – директор КЗ «Гайворонський краєзнавчий музей» Гайворонської міської ради; **Петричук О.І.** – лаборант кафедри географії та методики її навчання, УДПУ імені Павла Тичини (технічний секретар).

T86 Туристичний бренд як чинник формування позитивного іміджу Гайворонської міської територіальної громади: (проводиться в рамках туристичного фестивалю «GoodoK_Fest») : зб. матеріалів Всеукр. наук.- практ. конф. (м. Гайворон, 21 трав. 2021 р.) / Гайворонська міська рада, Департамент культури та туризму Кіровоградської обласної державної адміністрації, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини [та ін.]; [редкол.: Пошенко Ю. В., Касьяненко В. О., Браславська О. В. [та ін.]. Умань: Візаві, 2021. – 228 с.

До збірника матеріалів конференції ввійшли доповіді та тези, якими охоплено широкий спектр географічних досліджень туристського спрямування. Під час роботи конференції висвітлено такі питання: дослідження історичної спадщини Гайворонщини, видатні краєзнавці регіону; геотуризм як можливість пізнання унікальності регіону; теоретичні, методичні та організаційні основи спортивного туризму; сучасні аспекти розвитку зеленого туризму Гайворонщини; стан туристської інфраструктури Гайворонщини: проблеми і перспективи.

УДК – 338.48(477.65)(06)

© КУ «Гайворонський центр професійного розвитку педагогічних працівників»
Гайворонської міської ради, 2021

ЗМІСТ

<i>Баранюк О.М., Бондар Г. С.</i> ГАЙВОРОНСЬКИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ КАР'ЄР	8
<i>Барвінок Н. В., Кравченко А. О.</i> РОЛЬ ОЙКОНІМІВ У ТУРИСТИЧНОМУ КРАЄЗНАВСТВІ ГАЙВОРОНЩИНИ	12
<i>Бейдик О.О., Новикова В.І.</i> СПОРТИВНИЙ ТУРИЗМ ЯК ОСНОВНА ФОРМА АКТИВНОЇ РЕКРЕАЦІЇ	16
<i>Блашків Г.В.</i> ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ СЕЛА СОЛОМІЯ	21
<i>Бобко А.М.</i> ОРНІТОЛОГІЧНИЙ ЗАКАЗНИК ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ «БАНДУРІВСЬКІ СТАВКИ»	26
<i>Боровик П.М., Нагорний О.С.</i> ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ КАРТОГРАФІЇ, ЩО ЗАВАЖАЮТЬ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ	32
<i>Браславська О.В., Барвінок Н. В.</i> РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ МІСТА ГАЙВОРОНА	36
<i>Вдовиченко О.М.</i> Л.І. СОЛГУТОВСЬКИЙ – ЗАСНОВНИК НАРОДНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ 5-ОЇ ГВАРДІЙСЬКОЇ ТАНКОВОЇ АРМІЇ	40
<i>Вдовиченко О.М.</i> ХАЩУВАТСЬКА ТРАГЕДІЯ 16 ЛЮТОГО 1942 РОКУ	43
<i>Герасименко О.В., Мазуркевич А.Р.</i> НОСТАЛЬГІЙНИЙ ТУРИЗМ ЯК ОДИН З ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ ТУРИЗМУ ГАЙВОРОНСЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	47
<i>Гришко С.В., Непша О.В.</i> ГЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ БЕРДЯНСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПЕРСПЕКТИВНІ ОБ'ЄКТИ ГЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ	50
<i>Гродзіцька Т.М.</i> ВИШИВАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ГАЙВОРОНЩИНИ	55
<i>Денисик Г.І., Кізюн А.Г.</i> ЕКСТРЕМАЛЬНИЙ ТУРИЗМ У МЕЖАХ СЕРЕДНЬОГО ПОБУЖЖЯ (ГАЙВОРОНСЬКИЙ ОСЕРЕДОК)	59
<i>Іванов М.В.</i> ТРИПІЛЬСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ГАЙВОРОНЩИНИ	63
<i>Каргополова О.М., Думчева А.А.</i> ЙОГО ІМ'Я ЗАКАРБОВАНЕ В ІСТОРІЇ ГАЙВОРОНЩИНИ	69
<i>Касьяненко В.О.</i> АГРАРНА РЕФОРМА 1861 РОКУ НА ТЕРИТОРІЇ ГАЙВОРОНСЬКОГО КРАЮ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА БУДІВНИЦТВО ВУЗЬКОКОЛІЙНОЇ ЗАЛІЗНИЦІ	72

<i>Козинська І.П.</i>	
ОРГАНІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ГАЙВОРОНЩИНИ	79
<i>Колотуха О. В., Колотуха І.О.</i>	
ВОДЯНІ МЛИНИ ЯК ОБ'ЄКТИ АКТИВНОГО ТУРИЗМУ	84
<i>Колотуха О. В.</i>	
ОЦІНКА МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ РАФТИНГОВОГО ТУРИЗМУ НА ГАЙВОРОНЩИНІ	89
<i>Комірний О.І.</i>	
ПОЧАТОК ЗАЛІЗНИЧНОЇ ІСТОРІЇ ГАЙВОРОНА	94
<i>Кравцова І.В.</i>	
КУЛЬТУРНИЙ КОД «І-І» В РОЗУМІННІ АНТРОПОГЕННОЇ ЛАНДШАФТНОЇ СТРУКТУРИ ЯК ОЗНАКИ АТРАКТИВНОСТІ ГАЙВОРОНЩИНИ	99
<i>Кузнєцова Н.В.</i>	
СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ СЕЛА КАЗАВЧИН	104
<i>Курнос І.Т.</i>	
ГАЙВОРОНЩИНА В ХУДОЖНІХ ФІЛЬМАХ	109
<i>Лаврик О. Д., Цимбалюк В. В.</i>	
РІЧИЩЕ ПІВДЕННОГО БУГУ У МЕЖАХ М. ГАЙВОРОН ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ	112
<i>Макаревич І.М.</i>	
ГЕОГРАФІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ	116
<i>Максютов А.О., Артеменко І.В.</i>	
СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	119
<i>Миргородська О.Л.</i>	
РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ У ДОПАНДЕМІЧНИЙ ПЕРІОД	124
<i>Морозов О.В., Морозова О.С., Мацієвич Т.О.</i>	
ГІДРОМЕЛІОРАТИВНІ СИСТЕМИ - ПОТЕНЦІЙНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ БРЕНД ХЕРСОНЩИНИ	128
<i>Муржак О. В., Муржак С. О.</i>	
ХАЩУВАТЕ ЯК ПРИВАБЛИВИЙ ОБ'ЄКТ ГЕОТУРИЗМУ	133
<i>Муржак О.П.</i>	
ЕКСКУРСІЯ КРАЄЗНАВЧИМ МУЗЕЄМ У С. МОЩЕНА	140
<i>Озерова Л. А.</i>	
СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ:СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	144
<i>Полухіна О. Л.</i>	
ДЖЕРЕЛО ПРЕСТОЛЬНЕ – ВАЖЛИВИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ ГАЙВОРОНЩИНИ	148
<i>Полухіна О.Л., Яремковська А. Д.</i>	
КОМПЛЕКСНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІЧКИ ТАШЛИЧКА В МЕЖАХ ГАЙВОРОНСЬКОГО РАЙОНУ	152

<i>Пономаренко Л. Ю.</i>	
СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ «ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ» ГАЙВОРОНЩИНИ	157
<i>Пропадуций А.М.</i>	
РОЗРОБКА ТУРИСТИЧНОГО МАРШРУТУ «ТУРИСТИЧНЕ НАМИСТО ПОБУЖЖЯ»	162
<i>Прохорова Л.А., Зав'ялова Т.В.</i>	
ГЕОТУРИЗМ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СТАЛОГО ТУРИЗМУ	167
<i>Проценко А.А., Суханова Г.П.</i>	
СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ ЯК ЗАСІБ ФІЗИЧНОЇ РЕКРЕАЦІЇ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ	171
<i>Родікова І.Ю.</i>	
ОБ'ЄКТИ ГЕОТУРИСТИЧНОГО ІНТЕРЕСУ НА МАРШРУТІ ГАЙВОРОНСЬКИМ КРАЄМ	174
<i>Рожі І. Г., Безлатня Л. О., Безлатня Ю. В.</i>	
ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ДЕНДРОПАРКУ «ОЛЕКСАНДРІЯ»	178
<i>Рожі І.Г., Петричук О.І.</i>	
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ В ГАЙВОРОНІ	183
<i>Розумець О. С.</i>	
МУЗЕЙ СЕЛА ЧЕРВОНОГО – ЦІКАВИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ ГАЙВОРОНСЬКОГО КРАЮ	187
<i>Савранський Є.О.</i>	
ПОКРАЩЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ГАЙВОРОНЩИНИ ШЛЯХОМ ВІДНОВЛЕННЯ ВУЗЬКОКОЛІЙНОЇ ЗАЛІЗНИЦІ ТА СПЛАВУ Р. ПІВДЕННИЙ БУГ	191
<i>Сажнев М.Л., Іванова В.М.</i>	
ГЕОТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІЇ	196
<i>Ситник О.І., Вальчук-Оркуша О.М.</i>	
ІНДУСТРІАЛЬНИЙ ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ГАЙВОРОНСЬКОГО СТАРОПРОМИСЛОВОГО РАЙОНУ	201
<i>Сільченко І.Ф., Загривенко Н.А.</i>	
ГЕОТУРИЗМ ЯК МОЖЛИВІСТЬ ПІЗНАННЯ УНІКАЛЬНОСТІ РЕГІОНУ	207
<i>Собчик Т.М.</i>	
ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ГАЙВОРОНЩИНИ ВИДАТНИМИ КРАЄЗНАВЦЯМИ РАЙОНУ	211
<i>Соколовський В. А., Щоголева І. В.</i>	
ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВУЗЬКОКОЛІЙНИХ ЗАЛІЗНИЦЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ	215
<i>Хлевнюк О.Я., Працьовитий М.М.</i>	
МЕТОДИКА ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ КРАЄЗНАВЧОГО ТА ІСТОРИЧНОГО ХАРАКТЕРУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ НА ПРИКЛАДІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ КЗ «ГАЙВОРОНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ»	219

У ТОБІ, ГАЙВОРОН, Є ВСЕ: ІСТОРІЯ, КРАСА, МУДРІСТЬ, ЗАТИШОК, МАЙБУТНЄ...

Гайворонщина – наша мала Батьківщина! Нам є чим пишатися і є що запропонувати шукачам відпочинку та адептам різноманітних туристичних напрямків. В нашому місті знайдуть багато цікавого ті, хто шукає промислові краєвиди чи захоплюються ретро машинами та механізмами, і зігріють душу прихильники пляжного відпочинку, насолоджуючись теплим сонечком та водною гладдю.

На нашій землі, благодатній та багатій, люди жили від свого виникнення, від самого початку. Цивілізацію наші попередники мали за 1000 років до початку будівництва пірамід в Єгипті. Сучасні ж гайворонці можуть похвалитися майже 700-річною безперервною історією перебування на цій землі своїх предків.

Кожен з періодів залишив свої пам'ятки. Стародавнє життя наших пращурів представлено в експозиціях краєзнавчого музею. Козаків згадуємо біля Чумацького хреста в Буговому. Водяний млин в Соломії нагадує про величний рід Потоцьких. Височіють в кожному населеному пункті монументи воїнам-землякам та визволителям краю від німецько-румунської окупації. Про війну також нагадують і численні пам'ятні знаки як САУ чи ЗІС-5. Кожного року меморіальний комплекс «Хащуватська трагедія» збирає людей з усіх куточків світу вшанувати пам'ять невинно закатованих жертв Голокосту.

Але Гайворонщина приваблює не тільки пам'ятниками. Неймовірний рекреаційний потенціал несе в собі незмінний символ нашого краю, друга найдовша і найповноводніша річка України – Південний Буг. Дивовижні плесо водосховища, пороги та мальовничі береги – це ті краєвиди, які варто побачити і отримати незабутні враження. Любителі риболовлі давно освоїли Гайворонське штучне озеро, а рафтери не втрачають нагоди випробувати стрімку течію нижче дамби гідроелектростанції.

Випити унікальної за своїм складом мінеральної води запрошує урочище «Іванкова Криниця» в с. Покровське, а панорама міста та Гайворонської ГЕС, яка відкривається зі скель, перехоплюють подих і не можуть нікого залишити байдужим.

Але сучасний Гайворон зародився саме в топці котла і з гудком першого вузькоколісного парового локомотиву, котрий проїхав прокладеною колією більше ніж 120 років тому. Саме ця залізнична артерія, своїм рухом об'єднала і перетворила села Струнків, Ташлик та Гайворон в сучасне та прогресивне промислове місто, місто залізничників. Залізниця – це цілий світ, але не відокремлений, а органічний і загальноохоплюючий. На кошти залізниці були

збудовані: житловий квартал, іменованій мандрівниками «гайворонські замки», лікарня з поліклінічним відділенням, клуб і стадіон. Поява першої електростанції пов'язана також з єдиним в Україні паровозоремонтним заводом вузькоколіїних локомотивів, а нові житлові будинки, зведені для робітників, сформували цілі вулиці. Кожна родина в місті мала свого залізничника чи людину фахово-дотичну до галузі. Серцебиття міста було синхронізовано з розкладом руху потягів станцією, а точний час всі дізнавалися за годинником на будівлі вокзалу, чи гудками потягів, котрі відправлялися в різні куточки України, від Львова до Харкова. Наше місто жило залізницею, а містяни з гордістю ставали залізничниками.

Паротяг Гр-280, збережений силами громади, ентузіастів та меценатів, приваблював і приваблює до себе, як українських так і іноземних туристів, знімальні групи історичних кіно- та телестрічок. Зокрема фільму «Поводир», серіалу «Дев'ять життів Нестора Махно». А от туристичні групи з Одещини вважають своїм обов'язком відвідати місце зйомок фінальної сцени серіалу «Життя та пригоди Мишка Япончика (Одного разу в Одесі)» біля залізничного мосту через Південний Буг.

Інший паротяг Мт-202 приваблює туристів та поціновувачів залізниці, як самий старий вузькоколіїний локомотив в Україні і єдиний вцілілий із серії, випущеної на заводі Святого Леонарда в Бельгії у 1896-му році.

Славне минуле нашого міста варте уваги. Різноманітні фотопленери, конференції та навіть просто дослідження історії залізниці давно стали невід'ємною частиною його життя. Гайворон – це місто з давньою, цікавою історією і величезним туристичним потенціалом, котрий слід використати на благо громади й заради добробуту її мешканців.

Гайворонський міський голова Роман ВОЛУЙКО

*Баранюк О.М., вчитель географії,
спеціаліст вищої категорії
Бондар Г. С., здобувач середньої освіти,
КЗ «Гайворонський ліцей №2»
Гайворонської міської ради*

ГАЙВОРОНСЬКИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ КАР'ЄР

Гірниче підприємство, як правило, започатковується конкретним родовищем корисних копалин. Умови залягання, розташування в земній корі корисної копалини, її кількість, якість визначають особливості кожного гірничого підприємства. Іншими словами, пошукові, розвідувальні роботи геологів є предтечею майбутнього виробництва. Для спецкар'єру таким явищем стало Гайворонське родовище граніту, яке народжувалося поступово по мірі накопичення геологічних даних.

Граніт – це тверда кристалічна порода. Складається з мінералів, польового шпату, слюди та кварцу. В кар'єрі переважно добувають мігматит. Це гірська порода темно-сірого, зеленувато-сірого, сірого кольору, мілко зерниста, скловидна, нерідко полосата, дуже міцна (витримує стиснення до 2062 кг на кв. сантиметр), важка – вага коливається від 2,62 до 3,11 тонн.

З кристалічним щитом пов'язані поклади нікелевої та марганцевої руди, міді, золота та інших корисних копалин. У межах Гайворонського краю докембрійські відклади представлені метаморфічними породами: мігмати, гнейси, метабази́ти; та магматичними: габро, діабазити, гранітоїди вік яких сягає 2,1-2,6 млрд. років. Видобутком мігматів місцеві жителі почали займатися вручну з середини XVII ст. при утворенні перших поселень. Його використовували для будівництва Храмів, будинків поміщиків, водяних млинів, при спорудженні перших приходських шкіл, залізничних майстерень, складів. На початку XX ст. у південно-східній частині с. Струньково (нині місто Гайворон) було закладено перший кар'єр з видобутку мігматів.

Починаючи з 1938 року мігмати видобували вручну за допомогою лома, кирки, лопати та застосовуючи вибухівку. Вантажно-розвантажувальної техніки не було. Розкривні породи вивозилися кінними підводами та грабарками. Згодом у кар'єр було прокладено вузькоколіїну залізницю для вивозу будівельного каменю.

Звичайно, увага геологів була прикута до пошуку в першу чергу визначальних для промисловості корисних копалин, як залізо, марганець, графіт. Проте, в 30-тих роках ХХ-го століття бурхливий розвиток індустріалізації України змушував посилювати темпи реконструкції діючих підприємств, будувати нові, розвивати мережу залізниць та автомобільних шляхів. Але для цього не вистачало будівельних матеріалів і, зокрема, матеріалів із каменю. І погляди геологів, промисловців спрямовувались, насамперед, до тих ділянок, де кристалічні породи виходили на земну поверхню.

Розвідка була проведена на площі 15 гектарів з допомогою розчисток та шурфів. Було виявлено запаси кристалічних порід в обсязі 4,5 млн. кубічних метрів. Ці запаси каменю держава поставила на баланс і передала для промислової експлуатації створеному підприємству – гранітному кар'єру УШОСДОРА.

По мірі видобутку каменю перед геологами ставилось завдання прирощувати запаси корисної копалини. Було проведено в районі родовища чотири до-розвідки. Розвідувальні роботи при цьому велись проходкою свердловин. У 1962 році розвідувальні роботи вела Київська геологічна експедиція. Розвідувальними роботами на 20-ти гектарній площі на ділянках «Центральна» (зараз це Північна дільниця родовища), «Південна» було виявлено 8,4 млн. куб. м. запасів каменю по категоріям А+В+С1.

У 1969 – 1970 роках дорозвідка родовища велась Київською геологічною експедицією на площі 33 гектарів, поклади каменю розвішувались в глибину до

абсолютної позначки +76 м. Обсяг виявлених цього разу запасів мігматиту по категоріях А+В+С1 дорівнював 23 млн. куб. м.

Наступна дорозвідка виконувалась в 1990-1991 роках відділом кар'єрів інституту «Укрдіпродор» на південній ділянці родовища з метою розвідки і оцінки суглинків серед розкривних порід на придатність їх для виготовлення цегли керамічної. Планувалося, що суглинок буде слугувати сировиною для цегельного заводу, який республіка Югославія мала намір збудувати для забезпечення цеглою об'єктів, що будувалися югославськими фірмами в Україні. Відомі політичні події, які згодом розгорнулися в Югославії, завадили цим планам.

Обсяг розвіданих і оцінених суглинків складає 1,8 млн. куб. м. Водночас на цій ділянці було додатково розвідано 8,2 млн. куб.м. мігматита, що залягає під суглинками.

Нарешті, остання дорозвідка виконувалася в 2003-2004 роках Правобережною геологічною експедицією Північного державного регіонального геологічного підприємства «Північ геологія».

Завдання ставилось таке – підрахувати запаси каменю в контурі проектного кар'єру на північній ділянці родовища з врахуванням його поглиблення на 67 метрів, тобто, до можливої глибини розробки в межах діючого гірничого відводу, а також виконати комплекс робіт по радіометричному обстеженню каменю, як на поверхні видобувних горизонтів, так і до проектної глибини видобутку. Обраховані запаси каменю на північній ділянці в межах проектного контуру склали 9 млн. куб. м.

Спецкар'єр створювався організаціями, які опікувалися будівництвом автомобільних шляхів. Це визначало асортимент виробництва продукції. В п'ятдесятих – шестидесятих роках минулого століття зростав випуск бутового каменю, шашки. Наприклад, в 1965 році їх було вироблено: 263 тис. куб. м., а щебеню(додаток) – 95 тис. куб. м. В 1970 році шашку вже не виробляли,

щебеню випустили 140 тис. куб. м. Випуск каменю бутового досяг апогею в 1986 році(86 тис. куб. м.) і потім щорічно його виробництво знижувалось, а щебеню – нарощувалось і досягло найбільшої кількості в 1992 році – 853 тис. куб. м.

В даний час на підприємстві виробляють фракційний та кубовидний щебінь різних фракцій, бутовий камінь. Продукція постачається здебільшого українським підприємцям та населенню, але є й покупці в Росії, Молдові, Прибалтиці та в деякі країни Європи.

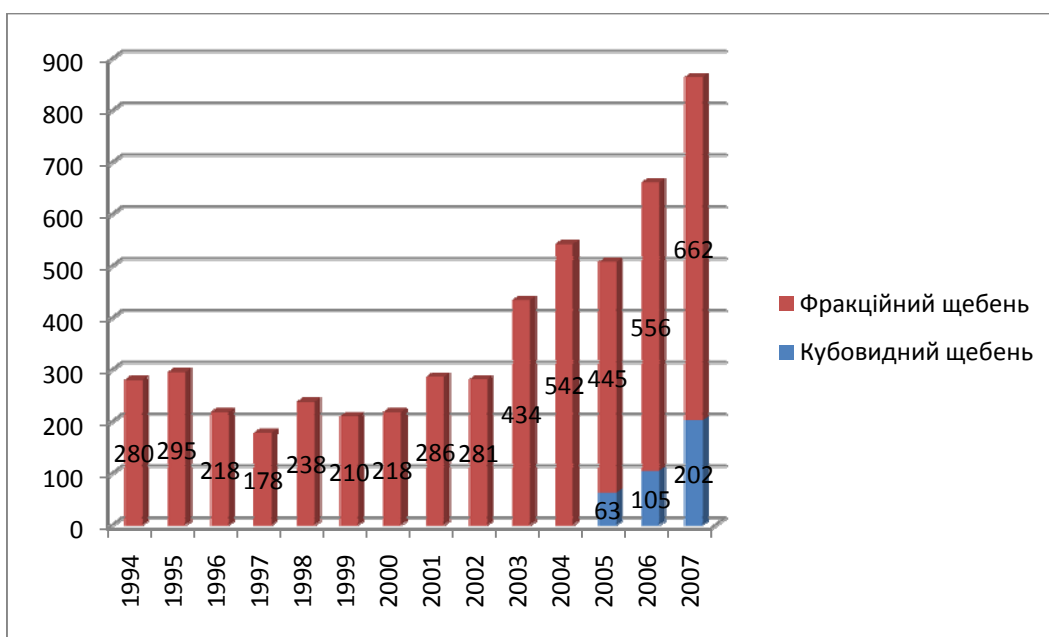

Рис. 1. Виробіток щебеню

Список використаних джерел

1. Заваллівський графіт – унікальне родовище, гордість країни! URL: <https://zvgraphit.com.ua/analitic/5557-zavallivskiy-grafit--unikalne-rodovishche-gordist-krayini.html>.
2. Звіт з оцінки впливу на довкілля. http://ekolog.kr-admin.gov.ua/files/ZVIT_03_07_2020.pdf.
3. Природа Гайворонщини. Краса, яка потребує захисту. URL: <https://issuu.com/allarus/docs/>.
4. Янголенко В. В. Камінь і люди. Нариси з історії гірничого підприємства : до 70-річчя з часу заснування Гайворонського спеціалізованого кар'єру, 1938-2008 рр. Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2008. 179с.

Барвінок Н. В., викл. кафедри географії та методики її навчання
Кравченко А. О., здобувач вищої освіти ОС «Бакалавр»,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

РОЛЬ ОЙКОНІМІВ У ТУРИСТИЧНОМУ КРАЄЗНАВСТВІ ГАЙВОРОНЩИНИ

Життя людини завжди було і є тісно пов'язаним з різними місцями. Ті, які мають яку-небудь значимість, позначаються за допомогою особливих слів – географічних назв, або топонімів, а наука, яка їх вивчає називається топонімікою. Топоніміка (від давньогрецької *topos* – місце і *onoma* – ім'я, назва) – наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання та вимову, а також природні та соціальні умови минулого, за яких дані назви виникли. Топоніміка є інтегральною науковою дисципліною, яка знаходиться на стику трьох областей знань: географії, історії та лінгвістики [1, 7].

Базовим поняттям топоніміки виступає топонімія – сукупність назв (топонімів) на певній території. Основне значення і головне призначення географічної назви – фіксація місця на поверхні Землі. Серед топонімів виділяються різні класи, такі як: ойконіми – назви населених місць, астіоніми – назви міст, гідроніми – назви річок, дрімоніми – назви лісів, ороніми – назви гір, урбаноніми – назви внутрішньоміських об'єктів, годоніми – назви вулиць, агороніми – назви площ, дромоніми – назви шляхів сполучення, макротопоніми – назви великих незаселених об'єктів, мікротопонімія – назви невеликих незаселених об'єктів, антропотопоніми – назви географічних об'єктів, вироблених від особистого імені [4].

Ойконіми, як один з класів топонімів, відіграють важливе значення в туристичному краєзнавстві, адже можуть розповісти нам дуже багато про населенні пункти, про історію їх виникнення, про населення, яке проживало на

тій території, ремесла, якими займались люди в тій місцевості, природні особливості та інші особливості тієї чи іншої місцевості. Таким чином, виходячи з особливостей досліджуваного матеріалу, при обліку різноманітної семантики базових елементів місцевих назв населених пунктів, в ойконімії Гайворонської міської громади можна виділити два типи топонімів: назви природничо-географічного характеру і назви культурно-історичного характеру.

Ойконіми природничо-географічного характеру пов'язані з базовими елементами, які відображають природно-географічні особливості Гайворонщини, різноманітність його природних умов, тваринного і рослинного світу.

Найменування населених пунктів, утворені від назв річок, найбільш стійкий і найдавніший пласт в топонімії будь-якого регіону. Наприклад, ойконім с. Бугове пов'язаний з назвою річки Південний Буг, на правому березі якої розташований населений пункт. До цієї ж класифікації відносяться назва колишнього с. Ташлик, яке було розташоване на березі річки Ташлички та ввійшло до складу м. Гайворона в 1959 р.

З числа апеллятивності лексики особливо виділяються місцеві географічні терміни, які стали основою для утворення багатьох ойконімів. Географічна зв'язок між топонімами та місцевими географічними термінами очевидна. Ойконіми, пов'язані з місцевими географічними термінами, є найчастіше результатом онімізації апеллятивів загальнонародної, але можуть представляти собою факти місцевої діалектної лексики. До таких ойконімів відносяться назви с. Вікнина та с. Мощене. За словами старожилів, перші поселенці Гайворонщини запримітили джерело, яке разом із водою виносило на поверхню пісок і вирішили на цьому місці облаштувати криницю. Розкопали джерело глибиною до двох метрів, побачили великий камінь, із отвору якого сильно струменіла вода, а той, хто керував роботою копачів, вигукнув: «Оце, братці, вікно!» Назва с. Мощене походить від «мощеної (обкладеної каменем) криниці» [1, 5].

Назви, що відбивають рельєф місцевості – підгрупа включає в себе назви, що відображають особливості рельєфу місцевості. До таких відносяться назва с. Долинівка. Село розташоване в долині річки Темна, яка є притокою річки Ташлички, що впадає в Південний Буг.

Ойконіми-фітоніми – це ойконіми, які утворені від назв дерев і чагарників. До ойконімів-фітонімів також можна віднести: с. Берестяги, с. Тополі. У якості бази для утворення ряду ойконімів використовуються також назви чагарникових заростей (с. Хашувате, с. Садове), гаїв (м. Гайворон). Також сюди ж варто віднести стару назву с. Червоне, яке до 1934 р., називалось с. Темне, яка пішла за однією з версій від того, що навкруги були темні ліси.

Ойконіми-зооніми – це топоніми, які мають походження від назви тварин чи птахів. Наприклад, за однією з версій назва м. Гайворон походить від птахів, які водились на Побужжі, – граків. Їх в народі ще називають «гайворони». До речі, цей чорний птах є на гербі міста [2].

Інша версія походження назви міста говорить, що м. Гайворон знаходиться на межі лісостепової і степової природних зон, де знаходиться багато гаїв. У них гніздяться птахи і, зокрема, ворони. Із словосполучення «гай» і «ворон» могла виникнути назва населеного пункту. Тобто за цією версією назва є складеною із ойконіма-фітоніма та ойконіма-зооніма.

В класифікації топонімів виділяються ойконіми культурно-історичного характеру, поява яких обумовлена культурно-історичним розвитком території. В класифікації топонімів виділяються ойконіми культурно-історичного характеру, поява яких обумовлена культурно-історичним розвитком території. Вони тісно пов'язані з іменуванням жителів і власників населених пунктів, з релігійно-культурою лексикою, з службовою діяльністю населення, з матеріальним і громадським життям людей, що проживали на тій чи іншій території.

До ойконімів культурно-історичного характеру варто віднести назву м. Гайворон, яка за ще однією версією складається з двох коренів «гай» і «ворон». Маючи старослов'янське походження, «гай» означає бережись, а «вор»

розуміється, як злодій, загарбник, чужинець з поганими намірами. Отже, Гайворон – це бережись непроханих чужинців [2].

До ойконімів, що пов'язані із назвами жителів відноситься с. Соломія, яке назвою завдячує позашлюбній донці графа Станіслава Потоцького Соломії, яку дуже не любила мачуха Софія, тому і відправила її подалі [2]. З релігійно-культурною лексикою пов'язана назва с. Покровське. З службовою діяльністю населення пов'язана назва с. Солгутове. Вірогідно, що поселення спочатку називали Гута. Дослідники минулого вважають, що на східній околиці села у давні часи було засновано гутне виробництво. Це підтвердила і археологічна експедиція, що проводила тут розкопки. Згодом назва трансформувалась в «Солгутів». А в ХХ столітті внесено зміни до закінчення цього слова. І до сьогоденних днів село носить назву «Солгутове» [6]. З матеріальним і громадським життям людей, що проживали на цій території, пов'язані назви с. Бандурове, с. Казавчин. Назву с. Бандурове за переказами одержало від імені першого поселенця Бондура, який мав тут хутір. Походження назви Казавчин існують різні думки. Дехто вважає, що назва складається із двох слів «Казав + чин», або козачий чин, козачий вчинок. Село існувало ще в 1674 році і на його землях, як мінімум, був козацький зимівник [3].

До групи абстрактно-ідеологічного значення відносяться ойконіми-присвяти на честь видатних осіб. Цей принцип топонімії стає найбільш активним у ХХ ст. Це переважно назви-символи радянської епохи, до яких відносимо с. Котовка (з 2016 року с. Покровське), с. Орджонікідзе.

Отже, в ойконімії Гайворонщини виділяють два основних типи назв: назви природничо-географічного характеру і назви культурно-історичного характеру. Виходячи з представленого матеріалу, слід зазначити, що в різні історичні епохи відбиралися різні лексичні пласти для утворення топонімії. В одні епохи давали географічні назви переважно за природними або господарськими ознаками об'єкта, в інші – найчастіше називали об'єкт за його приналежності власнику, в треті – взяли гору назви-присвяти, не пов'язані ні з ознаками об'єкта, ні з його приналежністю, а додають йому ідеологічне

значного фізичного напруження. Активний вид туризму дуже близький до спортивного, основним мотивом занять якого є розвиток і підвищення рівня знань, умінь і навичок подолання природних перешкод різних форм природного рельєфу, спортивне (фізичне і духовне) удосконалення свого організму. Але ключовим у понятті «спортивний туризм» є саме перше слово («спортивний»), тому в Єдиній спортивній класифікації України [8] його відносять до неолімпійських видів спорту [2].

Таблиця 1

Розрядні вимоги із спортивного туризму (за матеріалами [1, 5, 6, 9, 10]) [2]

Спортивні звання та розряди	Кількість здійснених спортивних туристських походів												1 ст. с.	2 ст. с.	3 ст. с.						
	I к. с.			II к. с.			III к. с.			IV к. с.						V к. с.			VI к. с.		
	участь	керів-	ництво	участь	керів-	ництво	участь	керів-	ництво	участь	керів-	ництво				участь	керів-	ництво	участь	керів-	ництво
майстер спорту України міжнародного класу																					
<i>чоловіки</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	-	-	-						
<i>жінки</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	-	-	-	-						
майстер спорту України																					
<i>чоловіки</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	-	-	-	-	-						
<i>жінки</i>	1	1	1	1	1	1	1	2	1	-	-	-	-	-	-						
кандидат у майстри спорту України																					
<i>чоловіки</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-						
<i>жінки</i>	1	1	1	1	1	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-						
I розряд																					
<i>чоловіки</i>	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-						
<i>жінки</i>	1	1	1	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-						
II розряд	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-						
III розряд	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-						
I юнацький розряд	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			1			
II юнацький розряд	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		1	-			
III юнацький розряд	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-			

Примітка: к. с. – категорія складності; ст. с. – ступінь складності

На основі довідок, виданих маршрутно-кваліфікаційною комісією (МКК), про участь у спортивних туристських походах і звітів про керівництво походами відповідної категорії складності туристам присвоюються спортивні розряди та звання «майстер спорту України» з туризму. У розрядних вимогах з

туризму закладено принцип поступового підвищення складності походу та накопичення необхідного туристського досвіду (табл. 1) [1, 2, 5, 6, 9, 10].

Спортивні туристські походи – групове або командне проходження туристського спортивного маршруту певної протяжності з подоланням природних перешкод (перевали, вершини, пороги, річки, печери тощо) різної складності за нормативний час. У кожному виді туризму, крім локальних, є свої типові перешкоди і чинники, що відображають його специфіку (наприклад, район здійснення походу, сумарний перепад висот, автономність та ін.).

Залежно від технічної складності, кількості природних перешкод, протяжності, тривалості походи поділяються на категорійні (з I до VI категорії складності) та ступеневі (некатегорійні). До некатегорійних походів належать походи, що мають складність, протяжність або тривалість меншу від установленної для маршрутів I категорії складності, – 1–3-денні походи (походи вихідного дня) та походи 1, 2, 3 ступенів складності. Класифікацію спортивних туристських маршрутів за категоріями (ступенями) складності здійснюють МКК при федераціях спортивного туризму [1, 2, 5, 6, 9, 10].

У спортивному туризмі виділяють такі його види: пішохідний, лижний, гірський, водний (з використанням безмоторних суден), вітрильний, велосипедний, мотоциклетний, автомобільний, спелеологічний. Кожен із них має свої нормативи при визначенні категорії (ступеня) складності спортивних туристських походів [10] (табл. 2).

На нашу думку, до активних видів туристської діяльності можна віднести всі види спортивного туризму, крім мотоциклетного й автомобільного, адже при їх здійсненні не відбувається такого фізичного навантаження на людину, що призводить до м'язової напруги та значних витрат власних фізичних сил [2].

Основною метою пішохідного туризму є подолання групою туристів маршруту пішки по будь-якій місцевості (переважно рівнинній) з місця відправлення до місця прибуття за вказаний проміжок часу. Такий маршрут може містити в собі не тільки програму фізичної, спортивно-оздоровчої підготовки, але й ознайомлення з історією і культурною спадщиною населення

регіону. На відміну від пішохідного здійснення *гірського* туризму відбувається за маршрутом, прокладеним виключно у гірській місцевості. Екстремальним проявом його є класичний *альпінізм* (сходження на гірські вершини), що зародився в Альпах, де висота не перевищує 4810 м (г. Монблан). Подорожувати по земній поверхні можна і з використанням певних пристосувань, зокрема лиж, призначених для подолання снігових просторів, тобто здійснювати *лижний* туризм – проходження у зимовий період маршруту на лижах рівнинними або гірськими місцевостями. Він може бути представлений: одноденними прогулянками по готових лижнях, оздоровчими турами вихідного дня, багатоденними автономними походами, тижневими переходами по засніжених цілинних лісах, складними експедиціями та ін. [1, 3-6].

Таблиця 2

Основні нормативи спортивних туристських походів
(за матеріалами [1, 5, 10]) [2]

Характеристика походів за видами туризму	Категорійні походи						Некатегорійні походи			
	I к. с.	II к. с.	III к. с.	IV к. с.	V к. с.	VI к. с.	1-3-денні	1 ст. с.	2 ст. с.	3 ст. с.
Тривалість походів (не менше), дні	6	8	10	13	16	20	1-3	3	4	6
Протяжність походів (не менше), км										
пішохідний	130	160	190	220	250	300	до 30	30	50	75
гірський	100	120	140	150	160	160	до 25	25	50	60
лижний	130	150	170	210	240	300	до 30	30	50	75
водний (на гребних суднах і плотах)	150	160	170	180	190	190	до 25	25	40	60
вітрильний	150	200	300	400	500	–	–	–	–	–
велосипедний	250	400	600	700	800	–	до 50	50	80	120
мотоциклетний	1000	1500	2000	2500	3000	–	–	–	–	–
автомобільний	1500	2000	2500	3000	3500	–	–	–	–	–
спелеологічний (кількість печер)	5	4-5	1-2	1-2	1	–	до 3	3-4	2-3	1

Примітка: к. с. – категорія складності; ст. с. – ступінь складності

Метою *водного туризму* є подолання водного маршруту на гребних суднах (плавзасоби, що приводяться в дію м'язовою силою рук людини за допомогою весла: гребний човен, байдарка, каяк, каное тощо) і плотах (судна

різноманітних конструкцій, розраховані на рух головним чином із потоком води), а *вітрянського туризму* – на вітряних суднах, де поверхня вітрила (для встановлення та керування яким потрібне застосування фізичної сили людини) під впливом вітру створює тягу та працює як рушій. У *велосипедному* туризмі, де велосипед слугує головним або єдиним засобом пересування, маршрути прокладаються з можливістю повнішого використання переваг цього транспортного засобу – швидкого їх проходження. За тривалістю велопоходи бувають: одноденний (не передбачає ночівлі; як правило, виїзд – рано вранці, повернення – ввечері того ж дня); похід вихідного дня (з однією ночівлею; як правило, виїзд – у суботу вранці, повернення – у неділю ввечері); багатоденний (тривалістю у кілька днів, із відповідною кількістю ночівель); тривалий (тривалістю до кількох місяців та з маршрутом по кількох регіонах, країнах) [1, 4-6].

Таблиця 3

Категорювання спелеотуризму [1, 7]

Категорія складності походу	Кількість категорійних печер (не менше)									
	загалом	із категорією труднощі								
		1	2А	2Б	3А	3Б	4А	4Б	5А	5Б
I	5	3-4	1-2							
II	4-5		2-3	1-2						
III	1-2				2 або 1					
IV	1-2						2 або 1			
V	1									1

Спелеологічний туризм – переміщення по природних підземних порожнинах (печерах) і подолання у них різних перешкод (сифони, колодязі тощо) з використанням різного спеціального спорядження (карабіни, мотузки, гаки, акваланги, індивідуальні страхувальні системи й ін.) [4]. Із таблиці 2 видно, що категорія складності спелеологічного турпоходу визначається його тривалістю та кількістю пройдених печер, а не протяжністю (як у всіх інших видах спортивного туризму). Якщо некатегорійні спелеопоходи бувають всіх існуючих видів (1-3-денні та 1, 2, 3 ступенів складності), то категорійні – тільки з I по V категорію складності. У спелеотуризмі при визначенні категорії складності спортивного турпоходу важлива не тільки кількість пройдених

печер, але і категорії труднощі цих печер: від 1 (найпростіша) до 5Б (найскладніша) (табл. 3).

Список використаних джерел

1. Абрамов В. В. Спортивний туризм : підруч. Харків: ХНАМГ, 2011. 367 с.
2. Бейдик О. О., Новикова В.І. Активний і спортивний туризм: спільне та відмінне. *Туризм і гостинність: стан, проблеми, перспективи*: матеріали ІV Міжнар. наук.-практ. конф. (Черкаси, 18-19 жовт. 2018 р.). Черкаси: Вид-ць О.М. Третяков, 2018. С. 11-14.
3. Бейдик О. О., Топалова О.І. , Дуков В.Д. Національне скелелазіння: теорія та практика: навч. посіб. Мелітополь: ФорвардПресс, 2020. 248 с.
4. Бейдик О. О., Новикова В.І. Різновиди активних форм туризму і рекреаційних занять по сферах Землі. *Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України*: матеріали ІІІ Всеукр. Інтернет-конф. (Черкаси 17 трав. 2018 р.). Черкаси: Ю.А. Чабаненко, 2018. С. 81-90.
5. Булашев А. Я. Специфика спортивного туризма: теория и практика. Харьков: Бровин А. В., 2017. 560 с.
6. Дегтяр В.Д. Основи оздоровчо-спортивного туризму: навч. посіб. Київ: Наук. світ, 2003. 203 с.
7. Дублянський В. Н. Спелеотуризм. Київ: Здоровье, 1973. 205 с.
8. Кваліфікаційні норми та вимоги Єдиної спортивної класифікації України з неолімпійських видів спорту : затв. Наказом Міністерства молоді та спорту України № 1305 від 24.04.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0497-14>.
9. Спортивний туризм, звання та розряди. URL: <http://yahacom.pp.ua/tourism/sportyvnyj-turyzm-zvannya-ta-rozryady>
10. Спортивні походи. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Спортивні_походи.

УДК 904(477.65)

*Блашків Г.В., заст. завідувача філії
з навчально-виховної роботи,
спеціаліст вищої категорії,
Гайворонська філія №1
КЗ «Гайворонський ліцей №2»
Гайворонської міської ради*

ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ СЕЛА СОЛОМІЯ

У кожної нації, у кожного народу, який населяє нашу землю, є своя культурна спадщина. Саме завдяки цьому жодна нація у всьому світі не схожа

на іншу. Але для того, щоб мати своє обличчя, зберегти національну гідність, необхідно пам'ятати власну історію, зберегти ті пам'ятки культури, архітектури, мистецтва, що нагадують про неї. Гірко усвідомлювати, що багато таких архітектурних пам'яток сьогодні потребують реставрації, на яку зараз немає або часу, або грошей. Врятувати ситуацію може бурхливий розвиток внутрішнього туризму та знайомство українців з Україною. Внутрішній туризм – це світовий тренд, що суттєво впливає на розвиток громад. Тому потрібно розвивати і популяризувати знання про особливості спадщини конкретного населеного пункту, переконати місцеву громаду, що культурна спадщина має велике значення для його розвитку. Таким туристичним брендом може стати село Соломія.

Соломія – село в Гайворонській міській територіальній громаді Голованівського району Кіровоградської області України. Населення становить 416 осіб. Засноване приблизно в 1707 році (це колишній фільварок магната Потоцького), збуджує цікавість тих, хто вперше тут побував, інтригує залишками старовини, а ще більше – загадковою назвою.

Село Соломія розташоване за 4,5 кілометри від села Солгутове і міста Гайворон. Ніби продовженням Соломії є село Бугове, їх розмежовує лише невелика річка Млинок, яка бере початок з джерела «Іванкова криниця», що за селом Покровське (Котовка). До Соломії від Казавчин веде бруківка, а від Гайворона – асфальтна дорога.

Місцевий мешканець Фещук Петро Пилипович залишив нащадкам свою книгу «Нариси з історії села Соломії», де в колоритній формі розповідає про відомі йому події історії села від заснування до кінця ХХ століття, вміло передає розповіді односельчан. Книга становить інтерес для нинішнього і майбутнього поколінь. Фещук П.П. – ветеран війни і праці, нагороджений значком «Відмінник народної освіти» і медаллю Макаренка, працював учителем історії та директором Соломіївської школи протягом 37 років. Добре знав свій край, бо народився і проживав у ньому.

У своїй книзі «Нариси з історії села Соломії» Фещук П.П. зазначає: «На західній окраїні с. Соломія правий берег річки Південний Буг пологий, придатний для купання. Влітку сюди приїжджають туристи і сходяться багато місцевих мешканців відпочивати. Нижче пляжу, над тихим плесом річки Південний Буг, розташоване село Соломія з хатами й городами. Тут береги похилі, зарослі очеретами і вербами. За городами ростуть мальовничі вишневі сади. Весною, коли сади квітнуть, городи біліють, мов сніг. Літом, під вербами в прогалинах очерету рибалки своїми вудками ловлять рибу: коропа, сома, ляща, карася, плітку, судака» [1]. Отже, розташування села на березі річки Південний Буг, природа, старовинний млин, великі кам'яні брили, річкові пороги, які місцеві мешканці називають «бруяками», можуть привабити туристів і відпочивальників.

Назвою село завдячує дочці графа Потоцького Соломії. Станіслав Щенсний Потоцький, (в історіографії його ім'я також передається як Станіслав Фелікс Потоцький, Станіслав-Фелікс-Щенсний Потоцький, Фелікс Потоцький, Щенсний Потоцький тощо) – польський шляхтич, державний та військовий діяч Речі Посполитої, Російської імперії, магнат, меценат, претендент на польську корону, був одним з найбагатших людей краю. Фелікс Потоцький розгнівався на свою доньку Соломію за те, що вона не знайшла спільної мови з мачухою Софією, яка була майже її ровесницею, відіслав її на свій фільварок, що був на березі річки Південний Буг. Тут, у селі, Соломія часто навідувалася до млина, проводила свій час у розмовах з людьми, що приїздили сюди.

Село почало заселятися з північно-західної окраїни. На стику дороги до млина та вулиці Української встановлено **хрест з розп'яттям на гранітній плиті** в честь заснування села чи викопаної криниці – журавля, яку місцеві мешканці називають **Гелетовою**. Вона була дороговказом для людей, що приїжджали з далеких сіл за 30-35 кілометрів молоти зерно до млинів, в той час побудованих лише на воді.

Старожили пам'ятають панський будинок і його господарські споруди в

верхній частині села, бузкові і липові алеї, сад, гуральню, їхні спогади записав П.Фещук у своїй праці: «На пагорбі, в південно-західній частині села, в 70-х роках ХІХ століття містився одноповерховий **панський будинок** з кам'яними стінами і залізним дахом. Панський будинок мав 8 кімнат, з'єднаних між собою коридором, в них одинадцять великих вікон, що закривалися дерев'яними віконницями з залізними штабами. В кімнати вели п'ятнадцять філянкових дверей. Одна кімната, найбільша, призначена для всіляких урочистостей. Підлога в ній зроблена з дубового дерева. Вхід до цієї кімнати подвійний: з коридору і з бетонного майданчику з двору, оповитого з двох сторін диким виноградом. Поруч росла велика липа, а за бузковою алеєю – п'ять каштанів» [1]. В цьому приміщенні була стара школа.

На початку минулого століття, приблизно у 1908 р., на півночі села на річці Південний Буг було побудовано **млин** на турбінній передачі з кам'яними стінами. Цей млин належав графові Березовському. Його побудував технік-будівельник Лозінський. Були ще побудовані Хтодеїв млин, Чернегів млин. Це були споруди кінця ХVІІІ століття. До наших днів зберігся лише один млин, двоповерховий, кам'яний, вік якого понад сто років. Інші млини були зруйновані водою і часом.

Для будівництва Соломіївського млина використовували бутовий камінь. Будівля двоповерхова, вікна й двері мають декоративні арки. На фасаді є барельєфне зображення щита – колись на ньому був герб власників. З боку річки бурхливий потік води, який шумить і падає в такому собі лабіринті ходів між кам'яними стінами-дамбами й омиває значно простішу в сенсі декору, але вищу і потужнішу частину млина. Попід млином іде не основне русло річки, а один рукав, відділений кам'янистим островом – мабуть саме таке місце й вибирали. Новинний інтернет-сайт «Златопіль» зазначає: «Основне русло все всіяне гранітними брилами й, мабуть, у багатоводний період бурхливе й пінисте, нині, в період меженя, скорше нагадувало обмілілу після відливу приморську бухту» [2]. Млин знайти непросто, точніше непросто потрапити на

правильну вуличку, яка виводить до нього. Але приїхати варто. Біля млина можна провести не одну годину, споглядаючи бузькі граніти, та слухаючи шум води. Недаремно тут так любила відпочивати Соломія Потоцька.

Якщо запитати будь-яку людину: «Чи любить вона свій рідний край?», то у відповідь почуєш: «Так, звісно!». Любов до місця, де ти народився, не можна пояснити, вона просто існує у твоєму серці. Наш край багатий на талановитих людей, що закохані у свою маленьку і таку милу Батьківщину. Свої почуття поети Гайворонщини передають у віршах, які присвячені рідній землі, селу Соломія: вірш «Соломія» Станіслав Савович Стриженюк [4], Костянтин Лесьєв-Лесь «Старий млин у Соломії» [5], Олександр Білятинський «Жоржин в Соломії» [6].

Судячи з вище наведених фактів, туристи і відпочиваючі, які відвідають село Соломія, зможуть не тільки оглянути залишки історичних пам'яток, милуватися природою, а й спробувати себе в рибній ловлі або збиранні ягід і грибів, спілкуватися з місцевими мешканцями, харчуватися натуральними продуктами. Можна бути впевненими, що такий відпочинок буде актуальним серед сімей з дітьми. Докладніше про наш край можна прочитати в книгах: Павличука О., Комірного О. Гайворонщина – перлина Подільського краю, Павличука О. Край Прибузький. Енциклопедія Гайворонського району.

Список використаних джерел

1. Фещук П. П. Нариси з історії с. Соломії. URL: <https://cutt.ly/obdahaH>.
2. Новинний інтернет-сайт «Златопіль». URL: <https://cutt.ly/LbhXSkr>.
3. Персональний сайт. Про Соломію. URL: <https://cutt.ly/fbh9PKZ>.
4. Стриженюк С. URL: <https://sites.google.com/site/hayvoron/stanislaw-strizenuk>.
5. Лесьєв-Лесь К. URL: <https://sites.google.com/site/hayvoron/kostantin-lesev-les>.
6. Білятинський О. URL: <https://sites.google.com/site/hayvoron/oleksandr-bilatinskij>.

Бобко А.М., вчитель української мови та літератури, спеціаліст вищої категорії, директор, Бандурівський ліцей Гайворонської міської ради

ОРНІТОЛОГІЧНИЙ ЗАКАЗНИК ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ «БАНДУРІВСЬКІ СТАВКИ»

Розвиток туризму – один із пріоритетних напрямків розвитку громади. Зелений туризм – це можливість створити не лише комфортні місця для відпочинку у своїй громаді, але й нові робочі місця завдяки розвитку підприємницької діяльності. Для жителів села це гарна можливість створити потужну інфраструктуру на території, де вони проживають.

Кожен куточок Гайворонського краю славиться своєю неповторною природою та людьми, які тут живуть. Адже саме люди бережуть, примножують, творять свою історію, прагнуть жити в гармонії з природою, яка сторицею їм віддячує. Унікальною природною перлиною Гайворонщини є орнітологічний заказник загальнодержавного значення «Бандурівські ставки» створений у 1994 році на території с. Бандурове згідно Указу Президента України [6]. Рішення про створення заказника було прийнято на основі наукового обґрунтування у зв'язку з унікальною природою, виявленням рідкісної фауни та флори [3].

Орнітологічний заказник «Бандурівські ставки» займає площу 385,6 га. Його територія являє собою систему ставків поєднаних між собою водостоком річки Яланець. Він складається з двох різних за своїми біоцентричними умовами частин. Нижня половина заказника являє собою заболочену заплаву р. Яланець, густо вкритою гідрофільною рослинністю [1].

У нижній частині заплава перегороджена греблею і утворює відкрите водне плесо площею біля 12 га. Слід зазначити, що даний фітоценоз являє собою досить сприятливе місце для оселення, успішного розмноження

різноманітних видів водоплавних, болотних птахів, гідрофільних ссавців, риб, амфібій та рептилій.

Друга, верхня частина заказника, представлена великою штучною водоймою площею 180 га, яка на більшій частині (не менше 80%) своєї площі позбавлена водної рослинності. Гребля цієї водойми була споруджена у 1960 – 1961рр. зусиллями місцевого колгоспу і жителів с. Бандурове, а сам ставок призначався для вирощування і нагулу товарної риби, в першу чергу коропа та товстолобика.

Верхній став є місцем оселення водоплавних і болотних птахів. В осінній період використовується порівняно невеликою кількістю птахів під час їх пізніх (листопад) осінніх міграцій. З екологічної точки зору верхній ставок орнітологічного заказника загальнодержавного значення «Бандурівські ставки» може слугувати об'єктом обмеженого господарського використання з метою вирощування товарної риби та раціонального природокористування.

Заказник розташований в західній частині околиці села Бандурове в долині невеличкої річки Яланець. Верхній став поступово переходить в долину річки, береги якої губляться в заростях очерету. Нижче за течією в центрі села знаходиться ще один став, де побудована невеличка гребля, по якій проходить дорога, що з'єднує різні частини села. Далі русло річки звужується і вона тече на схід, поділивши село на дві частини. В нижній течії річки побудовано ще один став. Посеред ставу зустрічається декілька невеличких островів, які вкриті пишною рослинністю [1].

Найбільш типовими ландшафтами для території заказника є рівнинні. Складові природного комплексу становлять єдине ціле. Ландшафти території заказника являють природні та змінені людиною компоненти. Вони сформувалися протягом певного історичного часу під впливом господарської діяльності людини. Сучасні ландшафти являють собою заплаву річки, де зустрічається лучна і болотяна рослинність.

Клімат території заказника – помірно-континентальний з добре виявленими порами року. Він зумовлений рядом кліматичних факторів.

Зокрема положенням області в помірному поясі, від чого залежить інтенсивність сонячної радіації. Через територію області проходить вісь високого атмосферного тиску. Атмосферна циркуляція, тобто напрям переважаючих вітрів за порами року, забезпечує перенесення вологи з Атлантичного океану і Середземного моря. Більш сухе повітря надходить з північного сходу і сходу (взимку – холодне, влітку – гаряче). У зимовий період сюди можуть проникати сибірські антициклони, які приносять морозну, ясну погоду, а циклони з Атлантики приносять відлигу, мокрий сніг. Влітку переважно стоїть суха, жарка погода, іноді бувають зливи, грози, поривчасті вітри. Літо триває 120 днів. В липні та серпні температура може досягти +35, +37.

Середня річна температура +7, +6. Найхолодніший місяць січень – -6,5; найтепліший липень – +19, +20. Безморозний період триває приблизно 250 днів. Весна починається в середині – кінці березня, середні добові температури повітря переходять через 0, зникає сніговий покрив, швидко підвищується температура повітря, але іноді весною бувають короткочасні приморозки.

Осінь настає з другої половини вересня. Температура повітря знижується до +5. Тривалі теплі осінні періоди нерідко змінюються різким похолоданням з обложними дощами, бувають приморозки, коли температура повітря знижується до -1, -2.

Зима приходить з третьої декади листопада. Проте температурні умови зимового періоду дуже змінюються. В кожному зимовому місяці морозні періоди можуть змінюватися потеплінням, що нерідко переходить у відлигу. Атмосферні опади нерівномірно розподіляються за порами року. Найменше випадає їх на зимові місяці – 60-80 мм, максимум на літні місяці – 160-180мм. Середня річна кількість опадів 500-550 мм. Перший сніг на території заказника випадає у другій половині листопада, або на початку грудня. Середня висота снігового покриву – 15 см. Середня вологість повітря в межах заказника становить 65%. В цілому клімат сприятливий для рослинного і тваринного світу заказника.

Річка Яланець бере початок у Вінницькій області. Вона протікає через верхній став на заході. Річка невеличка. Течія спокійна, повільна, типова рівнинна річка. Береги пологі, густо вкриті очеретом. Живиться річка підземними, дощовими, талими водами, в основному переважає змішане живлення. В кінці листопада річка замерзає. В березні місяці починається танення льоду. Середня тривалість льодоставу близько 2,5 місяці. Найбільша товщина льоду – 20-40см. Середня ширина річки 2-3метри. Середня глибина – 1-1,5 метра. Навесніна річці настає повінь, лижень характерна для річки в липні місяці. Воду річки місцеві жителі використовують для господарських потреб, вилову риби.

На заплаві р. Яланець поширені чорноземно-лучні, лучно-болотні ґрунти. Чорноземно-лучні ґрунти використовуються як сінокоси. На заплаві р. Яланець та по берегах ставків поширена лучна і болотяна рослинність. У трав'яному покриві тут переважають: пирій повзучий, осока, ялиця, золототисячник зонтичний, конюшина лучна, половиця біла, тимофіївка лучна, тонконіг, кульбаба, подорожник, щавель кінський, очерет звичайний, рогіз вузьколистий, частуха звичайна, жовтець, лепешняк, мати й мачуха, плетуха звичайна. У воді та вологих вузьких місцях росте хвощ багновий, лепешняк, комиш озерний, вероніка водяна, ряска горбата і мала. Також тут зустрічаються і лікарські рослини: горицвіт звичайний, звіробій звичайний, кропива дводомна. Особливу наукову цінність має місцезнаходження на берегах ставків осоки, яка рідкісна і в області, і в Україні [4].

На території заказника досить багатий тваринний світ. Особливо різноманітними є птахи прибережно-водного комплексу. Вони заселяють зарослі очерету та рогози. Серед них найбільш численними є: лиска, крижень, гуска сіра, норець великий, очеретянка, болотяна курочка [2]. Також тут зустрічаються черепаха болотяна, вуж звичайний, гадюка звичайна, ропуха очеретяна, жаба ставкова. З видів, що гніздяться на землі це крижень, кулик-травник, фазан, а ще тут живуть три види чапель і ворона сіра. Особливо багато гнізд сірої чаплі, а також зустрічаються окремі гнізда чаплі великої білої та

чаплі рудої, які занесені до Червоної книги України [7].

Окрасою ставків є лебеді-шипуні, які уподобали цю місцевість близько 30 років тому. На зиму лебеді-шипуні мігрують на Чорноморське узбережжя, та останні роки залишаються зимувати на ставках. З видів птахів, що занесені до Червоної книги України (2002) тут зустрічається деркач [7]. В річці, у ставках поширені такі види риби: короп, карась, щука, товстолобик, окунь, лин.

На території заказника ведеться певна природоохоронна робота. Забороняється мисливство на диких качок, а якщо дозволяється, то в певні терміни. Відповідно закону про охорону природи карається полювання на лебедів-шипунів, обмежується вилов риби. Охороняється водне дзеркало від забруднення, засмічення і вичерпання. Ведеться боротьба з браконьєрством. З метою використання рибних ресурсів та їх охорони проводиться контроль промислу. Орнітологічний заказник – природно-заповідна територія, що створена задля забезпечення охорони місць існування, а також гніздування, міграцій, линьки та зимівлі птахів [5].

На березі ставків та річки люблять відпочивати місцеві жителі та жителі району. Береги дуже мальовничі, вкриті густою зеленню верби, осоки, липи. Тільки дбайливе ставлення до природи рідного краю, її багатств приведе до її збереження та збагачення.

На території заказника жителі села щороку святкують день Івана Купала та день Богоявлення і Хрещення Господнього. Під вечір на мальовничий берег ставка, що в центрі села, збирається молодь, діти, велика кількість жителів. Святково одягнені, дівчата з вінками із польових квітів йдуть до річки. Хлопці розпалюють багаття, а юнки неподалік закопують принесену з лісу березову гілку, замаяну квітами та стрічками. Її називають Мареною. Молодь перескакує через вогонь. Вважалося, що в такий спосіб можна очиститися від злих сил. Після цього дівчата пускали за течією вінки. За народними віруваннями обов'язково годилося на Купала скупатися у джерельній воді – на щастя та здоров'я.

Ще одним традиційним святом, яке відзначалося на березі ставка в селі є день Богоявлення і Хрещення Господнього. Цесвято залежить від погодних умов, його проводили за наявності льоду. Зранку люди йшли до ставка. Там стояв великий хрест вирізаний з льоду. Приходив священник і освячував воду.

Люди набирали собі цієї водиці й берегли її цілий рік, ласкаво називали водичкою-йорданичкою, бо це була жива вода, яка приносила здоров'я та красу. Потім найсміливіші купалися в ополонці. Священник ходив селом і скроплював святою водою кожну оселю, щоб до людей у двір приходило тільки щастя, щоб минало їх зло. Кожен народ, кожне поселення має свої звичаї, що виробилися протягом багатьох століть. Жителі нашого села дотримуються народних звичаїв, традицій, які їм у спадщину залишили предки.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок про те, що орнітологічний заказник «Бандурівські ставки» є привабливим об'єктом для розвитку зеленого туризму. Зелений туризм – великий крок у розвитку інфраструктури села, зокрема це сприятиме будівництву доріг, розвитку екскурсійних та інших послуг.

Список використаних джерел

1. Андрієнко Т. Л. та ін. Заповідні куточки Кіровоградської землі. Київ, 1999.
2. Сіденко В. М. Бандурівські ставки. Енциклопедія Сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=40270.
3. Орнітологічний заказник. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
4. Орнітологічний заказник «Бандурівські ставки». URL: <https://zruchno.travel/ObjectEntity/ObjectEntity?idCrm=19d94034-ee4c-b366-b823-594a7320c0d2&lang=ua>.
5. Природно-заповідний фонд України. URL: <https://web.archive.org/web/20140710145619/http://nature.land.kiev.ua/pzf-spisok/pzf1-11>.
6. Указ Президента України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U750_94.html.
7. Червона книга України. URL: <https://redbook-ua.org/>

*Боровик П.М., к. екон. наук,
доцент кафедри геодезії,
картографії і кадастру
Нагорний О.С., здобувач вищої
освіти ОС «Магістр»,
Уманський національний
університет садівництва*

ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ КАРТОГРАФІЇ, ЩО ЗАВАЖАЮТЬ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

На туристичну привабливість окремо взятих місцевих територій суттєво впливає топографічне картографування та точність топографічних карт, що повсюди використовуються туристами. Топографічне картографування – це комплекс наукових, організаційних і техніко-технологічних заходів, спрямованих на створення та оновлення топографічних карт. Варто зазначити, що основою сучасної системи геопросторової інформації слугують топографічні карти, які створюються в єдиній системі просторових координат і висот за уніфікованими та узгодженими між собою умовними знаками та класифікаторами.

Завданнями державної картографо-геодезичної служби є створення національної системи відліку, забезпечення функціонування державної геодезичної мережі, загальнодержавне топографічне картографування території країни та розвиток національної системи картографування, топографо-геодезичне й картографічне забезпечення делімітації та демаркації державного кордону, розвиток геоінформаційних ресурсів і створення геоінформаційних систем [1].

Новою редакцією Закону України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність», серед інших новацій передбачено, що виконання загальнодержавних топографо-геодезичних і картографічних робіт організовує і координує спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань топографо-геодезичної і картографічної діяльності

на основі встановленого Кабінетом Міністрів України порядку загальнодержавного топографічного і тематичного картографування [1; 2].

Поряд з цим, виходячи з аналізу змісту та навантаження топографічних карт, сучасного стану топографічного забезпечення України, тенденцій топографічного картографування за кордоном, можна виділити ряд основних проблем вітчизняного картографування.

Зокрема, через послідовне скорочення бюджетного фінансування, актуальність топографічних карт не задовільна. Більшість номенклатурних аркушів топографічних карт масштабів від 1:10 000 до 1:200 000 застаріла і не відповідає сучасному стану місцевості: 98,4% топографічних карт цих масштабів відображають інформацію про стан місцевості більш як десятирічної, а 70,3% – більш як двадцятирічної давності. Перестав працювати технологічний ланцюжок послідовного укладання топографічних карт від великих масштабів до дрібніших [3; 4, с. 55-56].

Перша половина 1990-х рр. характеризувалася значними щорічними обсягами робіт Укргеодезкартографії з оновлення топографічних карт та їх друкування. Проте з 1996 р. ситуація різко погіршується, що пов'язано з щорічним істотним скороченням бюджетного фінансування на виконання загальнодержавних картографічних робіт. Кількість оновлених Укргеодезкартографією номенклатурних аркушів топографічних карт (а це переважно карти масштабів 1:10 000 і 1:25 000) зменшилася з 3136 аркушів у 1992 р. до 297 у 1997-му та жодного аркуша у 2000-му. Аналогічно скоротились обсяги видання топографічних карт військовим відомством: 1992 р. – 7,0 млн. прим., 1993-й р. – 12, 8, 1997-й р. – 0,52 млн прим. Лише з 2014 р., в зв'язку із бойовими діями, об'єми публікації топографічних карт суттєво збільшилося [3; 4].

Демонополізація виконання топографо-геодезичних і картографічних робіт з перших років незалежності призвела до випадків дублювання топографо-геодезичних робіт, що виконувались і виконуються різними відомствами за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Наслідком цього стало так-зване розірвання єдиного топографічного простору України,

зокрема спричинене масовою інвентаризацією земель, розпочатою Держкомземом у середині 90-х рр. минулого тисячоліття

Результати інвентаризації земель (визначені межі земельних ділянок) не наносились на топографічні планшети масштабів 1:500 чи 1:2000 – 1:5000 у населених пунктах і на топографічних картах масштабу 1:10000 – поза межами населених пунктів. Це спричинило негативний результат інвентаризації земель, який унаочнено в Публічній кадастровій карті, що стала доступною як геоінформаційний ресурс в Інтернеті з 1 січня 2012 р. Публікація цих земельно-кадастрових даних – показовий підсумок майже 20-річної діяльності земельного відомства зі збирання геопросторових даних про земельні ділянки. На публічне ознайомлення було виставлено матеріали, що містили численні помилки в місці розташуванні та конфігурації земельних ділянок (окремі ділянки в прибережних смугах «плавають» далеко в річці чи й морі, велика кількість випадків, коли земельні ділянки частково накладаються одна на одну або між сусідніми ділянками з'явилися великі розриви). Якби межі земельних ділянок наносили на єдину топографічну основу, то переважної більшості помилок у розташуванні земельних ділянок на картах можна було б уникнути. За якістю Публічної кадастрової карти можна загалом оцінити ефективність використання державою коштів Світового банку, які видавалась цільовим призначенням на формування Публічної кадастрової карти. У рамках зазначеного проекту впродовж 2007-2012 рр. було проведено аерофотознімання всієї території України, проте знімки, за укладеним зі Світовим банком контрактом, українська сторона не мала права використовувати для оновлення державних топографічних карт до повного завершення аерофотознімання [3]. Після ж виконання всіх робіт замовнику, ситуація, зафіксована на знімках, виявилася в більшості випадків, застарілою, отже, матеріали картографування вже були непридатні.

Система топографічного забезпечення потреб держави вимагає суттєвого перегляду. Топографічні карти і плани в Україні, головним споживачем яких є Міноборони та його підрозділи, нині створюються за нормативно-технічними документами, які фактично повторюють відповідні

радянські положення та інструкції щодо створення та оновлення топографічних карт. Радянські, та й сучасні українські топографічні карти складено, здебільшого, на основі узагальненого досвіду використання карт у роки Другої світової війни. Масштабні ряди топографічних карт були визначені ще наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. Розвиток науки і техніки, інформаційних технологій, потреб потенційних користувачів картографічної інформації ставлять нові вимоги і відкривають нові можливості визначення змісту топографічних карт, а також щодо забезпечення їх актуальності [3].

Запровадження рішенням українського уряду з 1 січня 2007 р. на території країни Державної геодезичної референтної системи координат УСК-2000, що відповідає міжнародним стандартам, забезпечило лише планову складову системи координат. Процес і досі гальмують різні відомства, насамперед земельне.

Резюмуючи, зазначимо, що основними проблемами топографічного знімання у вітчизняній картографії, є такі проблеми:

- 70 відсотків топографічних карт створено понад 15 років, тому за актуальністю та інформаційним змістом вони не відповідають сучасним потребам;
- дублювання топографо-геодезичних та картографічних робіт;
- відсутність єдиної топографічної основи та єдиного топографо-геодезичного простору ;
- характеристики топографічних об'єктів в основному спрямовані на військове забезпечення і не відповідають потребам економіки;
- відсутність інтеперабельності, координатна і атрибутивна неузгодженість і несумісність геопросторових даних;
- відставання рівня геоінформаційних ресурсів від темпів розвитку інформаційних і телекомунікаційних технологій;
- невідповідність геопросторових даних міжнародним стандартам у сфері географічної інформації та геоматики;
- відставання рівня нормативно-технічного забезпечення від темпів

розвитку і застосування геоінформаційних технологій;

- відсутність постійно діючої системи топографічного моніторингу, яка має забезпечити публікацію геопросторових даних практично одночасно зі змінами на місцевості.

Вирішення перелічених проблем картографії позитивно вплине на розвиток туризму на місцевому рівні.

Список використаних джерел

1. Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність: Закон України від 23 грудня 1998 р. № 353-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/353-14#Text>. (дата звернення: 10.04.2021).
2. Про затвердження Порядку загальнодержавного і тематичного картографування : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 вересня 2013 року №661. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-2013-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 10.04.2021).
3. Заєць І. Етапи побудови національної геодезичної системи відліку в Україні. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/1661/gka76201205.pdf>. (дата звернення: 10.04.2021).
4. Тревого І., Ільків Є., Галярник М. Аналіз сучасного стану ДГМ України. Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва, випуск II (38), 2019. С. 54-60.

УДК 332.122:379.84(477.65)

*Браславська О.В., д. пед. наук,
завідувач кафедри географії та
методики її навчання*

*Барвінок Н.В., викл. кафедри
географії та методики її навчання,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ МІСТА ГАЙВОРОНА

На сучасному етапі розвитку суспільства рекреаційна сфера є важливим чинником для організації відпочинку та оздоровлення населення. Рекреація – невід’ємна складова сучасного способу життя людини. Практично в кожному населеному пункті є природні та історико-культурні пам’ятки, однак для

успішного їх використання необхідне удосконалення територіальної організації інфраструктури [5]. Загалом, рекреаційні ресурси – це об’єкти різного походження, що завдяки своїм властивостям можуть бути використані для організації рекреаційних занять. Рекреаційні ресурси бувають: природні (кліматичні, гідромінеральні, водні, лісові, гірські, унікальні), культурно-історичні (пам’ятки історії, унікальні підприємства, сільське господарство, транспорт, наукові установи, театри, спортивні споруди, ботанічні сади, зоопарки, океанарії, етнографічні і фольклорні визначні пам’ятки тощо) та соціально-економічні (трудові, земельні, фінансові) [1].

Поєднання хоча б деяких з перерахованих вище рекреаційних ресурсів робить привабливим для туристів навіть невеликий населений пункт. Адже сучасна ситуація, яка склалася у світі через пандемію COVID-19, впливає на вибір місць для відпочинку, а туристи дуже обмежені у їх виборі. Крім того, невелике місто з малою густотою населення є менш небезпечним у епідеміологічному плані, тому значна частина туристів зупиняє свій вибір саме на таких містах. Завдяки своєму географічному положенню, багатим природним ресурсам та історико-культурним особливостям Гайворонщина, а нині Гайворонська територіальна громада, є цінним об’єктом для рекреації. Неабияке місце в розвитку туризму та рекреації району займає місто Гайворон, адже є багатим як на природні, так і на культурно-історичні рекреаційні ресурси.

Гайворон – місто в Кіровоградській області, на лівому березі річки Південний Буг, адміністративний центр Гайворонської територіальної громади. Утворилось від злиття трьох сіл – Гайворона, Струнькова, Ташлика. Поблизу міста виявлені поселення Трипільської (III тисячоліття до н.е.) і Черняхівської (II-V ст.н.е.) культур. У 1960-61 р.р. досліджено Гайворонське поселення VI-VII ст., яке вважається одним із центрів чорної металургії давніх слов’ян. Виявлено 25 залізоплавильних печей, залишки напівземлянкового житла, виробничий інвентар, прикраси, побутові речі, кераміку тощо [3]. У місті поєднуються всі можливі комбінації використання рекреаційних ресурсів, але рекреаційні

компоненти розташовуються нерівномірно і якість їх нерівноцінна. Особливе місце варто виділити для природних рекреаційних ресурсів до яких відносимо кліматичні, водні та лісові [5]. Що стосується кліматичних ресурсів, то клімат досліджуваної території помірно-континентальний, недостатньо вологий. Відносна вологість в місті становить 65%. Середньорічна кількість опадів становить 605 мм. Середньорічна температура повітря + 8,1°C, найтепліший місяць – липень.

Окрасою міста є річка Південний Буг. Мальовничі береги річки утворюють скелі, каньйони, долини де з весни до пізньої осені буває різнотрав'я та суцвіття поширених і рідкісних рослин. Лівий берег річки, на якому розташоване місто, є пологим та піщаним, що дозволяє створювати зручні пляжі. Особливо приваблює річка до себе влітку, коли можна купатися, рибалити, прогулюватися на човнах, змагатися у плаванні та веслуванні на байдарках і каное. Ще одним важливим водним рекреаційним ресурсом із багатою історією та легендою є Джерело Престольне, яке розташоване в західній частині міста Гайворона. Джерело є особливо привабливим для вірян, які приїжджають з навколишніх областей.

Надзвичайно гарним та важливим з рекреаційної точки зору є поєднання краси річки та соснового лісу, який простягається над берегом річки. Тут, поблизу Південного Бугу, в лісовому урочищі «Дубинка» розташовані будиночки оздоровчого табору «Чайка», де діти мають можливість відпочивати та оздоровлюватися [3]. Важливим чинником для розвитку туризму в місті є культурно-історичні ресурси. Інтерес для туристів можуть представляти музейні заклади. Зокрема, народний музей – виставка творів самодіяльного скульптора і художника Григорія Пилипишина, а також художньо-меморіальна зала професійного майстра пензля і різця Миколи Федоровича Жидельова та постійно діюча виставка творів самодіяльної художниці Наталії Шевчук (районний краєзнавчий музей). Привертають увагу і пам'ятки культури, наприклад: пам'ятний технічний знак – паровоз МТ-202, пам'ятний знак Трудової Слави – Трактор «Універсал» ВТЗ, що розташований на території

Гайворонського професійного аграрного ліцею, пам'ятний знак Трудової Слави – автомобіль ЗІС- 5, який красується зі східного в'їзду в місто.

До культурно-історичних пам'яток міста варто віднести і вузькоколіяку, яка є однією з найцікавіших пам'яток України. Гайворонську вузькоколіяку визнано найдовшою в Україні та у Європі, її довжина становить 130 кілометрів. Історія вузькоколіяки у Гайвороні почалася ще зі Струнькова (тепер це територія Гайворона). Ширина колії виглядає іграшковою – всього 75 сантиметрів. Вузькоколіяку обслуговує локомотивне депо, де можна побачити як і діючі локомотиви (радянські Ту-2), так і ретро-варіанти (бельгійський паровоз МТ-202 і Гр-280) [2].

На території Гайворонського району поширені об'єкти техногенного туризму до яких належить Гайворонський гранітний кар'єр. Гранітний кар'єр в Гайвороні є однією з наймасштабніших промислових територій області. У 1938 році внаслідок геологічних розвідок відкрили поклади граніту в Гайвороні. З цього моменту почалося створення кар'єру і видобування каменю відкритим способом. Спочатку на виробництві працювали до 40 осіб. Зі знарядь праці були лопати, молоти, кирки, ломи. Нині в кар'єрі застосовують тільки сучасну техніку й методи видобування граніту [4]. Визначені рекреаційні ресурси є найбільш популярними в літній період, адже туристи можуть відпочити на мальовничих берегах Південного Бугу, насолоджуватись чистим, збагаченим фітонцидами і вітаміном D повітрям.

Отже, навіть невелике місто є багатим на рекреаційні ресурси, які можуть приваблювати туристів, а отже, якщо правильно скоординувати, то і приносити прибуток для міста.

Список використаних джерел

1. Браславська О. В. Рекреаційна географія: навч. посібник. вид. 2-ге, допов. і перероб. Вінниця: ФОП Рогальська І.О., 2020. 328 с.
2. Гайворонська вузькоколіяка. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/99967_gayvoronskaya-uzkokoleyka.htm (дата звернення: 21.04.2021).
3. Гайворонська міська територіальна громада. URL: <https://haivoron-miskrada.gov.ua/istoriya-mista-14-23-45-15-03-2016> (дата звернення: 20.04.2021).

4. Гранітний кар'єр. URL: <https://zruchno.travel/ObjectEntity/ObjectEntity?idCrn=8b44ac31-5edf-7c09-0367-58b013bf6a0f&lang=ua> (дата звернення: 21.04.2021).
5. Ситник О. І., Хлевнюк О. Я. Атрактивність природних та історико-культурних ресурсів Гайворонського району Кіровоградської області. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/5718/1/АТРАКТЫВНИСТ.pdf> (дата звернення: 20.04.2021).

УДК 069:94]:94(477.65)(092)

*Вдовиченко О.М., вчитель
початкових класів, спеціаліст
вищої категорії, вчитель-
методист, директор,
КЗ «Хашуватський ліцей»
Гайворонської міської ради*

Л.І. СОЛГУТОВСЬКИЙ – ЗАСНОВНИК НАРОДНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ 5-ОЇ ГВАРДІЙСЬКОЇ ТАНКОВОЇ АРМІЇ

У кожного населеного пункту є своя візитівка, є чим пишатись перед гостями. Для села Хашувате вже 46 років рукотворним об'єктом для гордості є Народний музей історії 5-ї Гвардійської танкової армії. Музей було відкрито в с. Хашувате 7 травня 1975 року, завдяки тривалій копіткій роботі вчителя історії, активного громадського діяча, музиканта, краєзнавця, ветерана II Світової війни – Солгутовського Леоніда Ізрайловича та численної групи учнів – юних слідопитів.

На сьогоднішній день музей займає 2 кімнати КЗ «Хашуватський ліцей», на третьому поверсі. Фонд музею налічує понад 6000 експонатів.

Всі експозиції музею допомагають відвідувачам вивчити і краще знати долі воїнів-визволителів, ветеранів-земляків, історію нашого села, краю та України. Ми шануємо традиції по вивченню історії Гайворонського району, дослідження різних сторінок життя нашого села, пам'яті про ветеранів 5-ї ГТА та всіх воїнів. Кожного року 9 травня ми організуємо загальносільський мітинг до Дня Перемоги, 16 лютого – до дня вшанування жертв голокосту на

території села під назвою «Хашуватська трагедія», 13 березня – День Визволення села від фашистських окупантів. Саме завдяки архівним матеріалам музею та тісній співпраці школи з єврейською громадою, в 2014 році на місці масового розстрілу євреїв села Хашувате, що сталося в лютому 1942 року, було побудовано один з найбільших в Європі Меморіальний комплекс «Хашуватська трагедія».

Музей продовжує традиції, започатковані його засновником — Солгутовським Леонідом Ізрайловичем. Вся робота націлена на вивчення історії, патріотичне виховання молоді, моральне збагачення відвідувачів, збереження надбань нашого народу, віра в мирне майбутнє і збереження його.

«З історії нічого не можна викреслювати, історію не можна переписувати на свій лад, історію просто треба пам'ятати, знати, бо безпам'ятство — це трагедія для людства, це позбавлення історичної перспективи будь-якого народу і будь-якої держави. Мені здається, історію не можна й проклинати, засуджувати, її можна тільки вивчати і робити з неї висновки» [1, с.4].

Радою музею прийнято рішення кожного року 13 січня, в день смерті Леоніда Ізрайловича, проводити «Годину пам'яті Солгутовського Л.І.». Приємно зазначити, що провулок, де жив Леонід Ізрайлович, яким ходив до школи і в музей, вже носить його ім'я. Щоранку школярі поспішають на уроки вулицею, названою ім'ям Вчителя.

В 2010 році на фасаді Хашуватської школи встановлено меморіальну дошку Солгутовському Л.І.

Леонід Ізрайлович народився 27.07.1925 року в с. Хашувате Гайворонського району, Кіровоградської області. В своїй книзі «Нариси з історії Гайворонського краю» він пише: «...Все своє життя я прожив в Хашуватому, не рахуючи роки перебування на фронті і в армії. Тут же жили мої батьки, дід, прадід та інші предки, починаючи з XV століття. Ось чому для мене і моїх земляків рідний край – це дуже багато. Це стежина з бродом через струмок. Це мій будинок і моя школа. Це прекрасний Південний Буг, Казавчинські гори і долини. Це ти і я з нашим світом почуттів, з нашими

радощами і турботами» [1, с.4].

Після закінчення 9 класів місцевої школи, на початку II Світової війни, був евакуйований в Оренбурзьку область, де в 1942 році закінчив Ак-Булакську середню школу.

Сім років перебував у лавах Радянської Армії, пройшов бойовий шлях від Донбасу до Австрії, був тричі поранений. За бойові заслуги нагороджений 19 урядовими нагородами, був учасником Параду Перемоги 1945 року в Москві.

В 1950 році закінчив Вінницький педагогічний інститут. З 1950 по 1996 роки працював учителем історії та обіймав посаду заступника директора спочатку в Казавчинській, а потім в Хашуватській школах. За довгі роки плідної роботи в рідному селі створив у школі історичний кабінет, один із кращих в області, понад 30 років керував районним методичним об'єднанням вчителів історії. Леонід Ізрайлович мав педагогічні звання «учитель-методист», «старший учитель», кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії», отримав нагрудні знаки «Відмінник освіти УРСР», «Відмінник освіти СРСР».

У 1975 році створив музей 5-ї гвардійської танкової армії, якому присвоєно звання «Народний».

В 1975 році закінчив Московський заочний університет мистецтв по курсу музичної літератури. Все життя Л.І. Солгутовського пов'язане з музикою, протягом 36 років керував у школі оркестром народних інструментів.

Леонід Ізрайлович вивчав історію свого краю, займався науково-дослідницькою діяльністю, брав участь у підготовці книги «Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська область». Працював в архівах Кіровограда, Вінниці, Києва, Москви, Ленінграда, Кам'янця-Подільського. Написав історію села Хашуватого і разом з нині покійним Петром Кизименком — історію Гайворонського району. Л.І. Солгутовський одним з перших вступив до Всеукраїнської спілки краєзнавців, створеної у 1990 році. Леонідом Ізрайловичем опубліковано більше 300 статей, він є автором 4 книг:

- «Фронтвые дороги гвардейцев-мотоциклистов» (1997 р.);

- «Гайворонщина в роки Великої Вітчизняної війни» (1998 р.);
- «Нариси з історії Гайворонського краю» (1999 р.);
- «Гайворонщина в роки Великої Вітчизняної війни»(1999 р.);
- «Реформа кріпосного права на Гайворонщині» (2001 р.).

За створення музею та видання книги «Гайворонщина в роки Великої Вітчизняної війни» Леонід Солгутовський удостоєний обласної краєзнавчої премії ім. В. Ястребова.(18.05. 1999 р.)

Пішов із життя Леонід Ізрайлович Солгутовський 13 січня 2002 року. Посмертно він був удостоєний премії ім. Антоновича.

Саме цій незвичайній Людині ми, хашуватці, дякуємо за унікальні книги про історію нашого мальовничого Прибужжя; за прекрасний музей; за вшанування пам'яті; за чудові знання; за порядність; за любов до рідного села, до земляків, до України. Леонід Ізрайлович був справжнім Патріотом!

Список використаних джерел

1. Солгутовський Л. І. Нариси з історії Гайворонського краю. Ульяновка: ТОВ Поліграф-сервіс. С.89-90.

УДК 94(477.65)"1942.02.16"

***Вдовиченко О.М.,** вчитель
початкових класів, спеціаліст
вищої категорії, вчитель-
методист, директор,
КЗ «Хашуватський ліцей»
Гайворонської міської ради*

ХАЩУВАТСЬКА ТРАГЕДІЯ 16 ЛЮТОГО 1942 РОКУ

Мирлюбиве і працювате містечко Хашувате, в якому жили, творили, трудилися два дружніх народи: український та єврейський, де тісно переплелися дві культури, дві релігії, але була одна любов до свого рідного села, до життя. До початку II Світової війни в селі проживало понад 5 тисяч населення і переважна більшість – євреї.

Влітку 1941 року Хашувате було окуповане фашистами. На початку лютого 42-го року, всіх євреїв, а це переважно: старі, хворі, жінки та діти було зігнано до місцевого кінотеатру, який був розрахований на 600 місць.

Л.І. Солгутовський – вчитель історії, краєзнавець, засновник музею 5-ї Гвардійської танкової армії у своїй книзі «Нариси з історії Гайворонського краю» так описує події тих днів: «...На світанку 16 лютого 1942 року в Хашувате було стягнуто чи не всіх поліцаїв району, усього десь 50-60 запродавців. Все було наперед продумано, розраховано. Окремим сім'ям, ще задовго до цього жахливого дня, не дозволяли жити в своїх будинках, в одну хату зганяли по 4-5 сімейств, реєстрували їх і видавали їм спеціальний номер будинку, заборонивши під загрозою розстрілу далеко відходити від нього. 12 лютого погнали всіх чоловіків чистити від снігу яму – глинище, яка пізніше стала для них, їхніх жінок, дітей і близьких могилою. В самий день розстрілу між поліцаями були розподілені обов'язки. Одні – заганяли населення до клубу, другі – з клубу конвоювали його до місця знищення, третя група безпосередньо проводила розстріл, а решта – як голодні собаки, тягли з опустілих від мешканців хат все, що довгими роками наживалось чесною працею людей. ...З кінотеатру о 8 годині ранку вивели першу групу – 20 чоловік і розстріляли. Так почалась кривава оргія, сп'янілих від крові душогубів. Крики і стогін дорослих, плач і зойк дітей, глухі постріли і окрики садистів було чути над селом. Діти плакали, звертаючись до матерів. Поліцаї били їх ногами, супроводжуючи удари лайкою. І тоді старші діти брали маленьких на руки і несли до місця, де глибочіли відкриті ями. Автоматна черга обривала їх коротке життя і крик: «мама!». Розправившись з одними, вбивці збирали їх одягу і поспішали за новою партією смертників. Жорстокості поліцаїв не було меж. Особливо скаженіли під час розправи з жінками. Останні відмовлялися роздягатися, кричали. У відповідь лунали автоматні черги... Тих, хто ховався від смерті, чекала ще гірша участь. Як дикі звірі рискали по закутках поліцаї, вишукуючи здобич і убивали шматком заліза. Так по звірячому було вбито близько 60

чоловік.... Розстріли продовжувались декілька днів, і 20 лютого все було закінчено. В селі Хашуватому розстріляли більше 1000 громадян єврейської національності, з – поміж яких 376 дітей. Всі ями і вся площа біля них були залиті кров'ю. Будинки євреїв були пограбовані. Так було знищено єврейське містечко, яке проіснувало декілька віків» [1, с. 89].

Дивом уціліли Ісаак Крис та Ріва Ташлицька. Ось спогади 11-літньої Риви про той кошмар: «Вранці, в понеділок 16 лютого 1942 року, у наш будинок увірвались німецькі холуї – поліцаї. З криком: «Ану, виходь!» вигнали всіх – дідуся, бабусю, маму, старшу сестру, двох братиків і мене – на двір і повели в колишній сільський клуб. Навколо клубу стояли німці з кулеметами. Діти кричали, жінки плакали і голосили. Поліцаї сипали погрозами. В цім сум'ятті загубила рідних. Пролунала команда: «Чоловіки, виходь!» Відібрали двадцятьох, потім ще стільки ж. Люди все надіялись на щось, але коли через деякий час поліцаї скидали в клубі на купу одяг тих, кого недавно брали, всі зрозуміли: виводять на розстріл. Після чоловіків почали забирати жінок. Скільки це тривало, не знаю. Та ось прийшла й моя черга. Привели нас до місця, де до війни добували глину. В цей час пролунали постріли – це розстрілювали попередню партію. Нам наказали роздягатися (у кого був добротний одяг, того роздягали догола). Я залишилась у платтячку. Нас підвели до краю глинища – воно вже було майже повне трупів – і поставили на коліна лицем до вбитих. Від страху я зажмурилась і заткнула пальцями вуха в чеканні пострілу. Прозвучав залп, я зігнулась, мене штовхнули, мабуть, прикладом. Упала на трупи і, очевидно, втратила свідомість... Уже темніло, палачі збиралися йти. Вони сміялись, жартували, ніби зробили добру справу, а не знищили майже тисячу людей. Нелюди, страхітливі чудовиська! Коли вони поїхали, я вибралась з-під трупів і оглянулась. Яма дихала, стогнала, ворушилась... Я доторкнулась до холодних сестер і братика, вилізла з ями і побігла. Бігла по снігу, мене трясло. Постукала в одну хату – мовчать, в другу –

відчинили. Господарі завели до хати, обмили, попрали закривавлений одяг і поклали мене на теплій печі. Та спати я не могла, мене переслідували кошмари. Вже пізніше дізналась в родину Терентія Захаровича Дзями». Через кілька днів дівчинку відправили в сусіднє село Салькове, де до кінця війни її переховувала сім'я Левицьких. Потім рідна тітка забрала її до Києва. Ріва ще кілька раз приїздила в післявоєнне село для надання свідчень проти поліцаїв, а потім її слід зник.

Кілька років тому директору школи та членам ради музею вдалося розшукати і вийти на зв'язок з Рівою Ташлицькою, яка проживає в Сполучених Штатах Америки та з болем в серці згадує своє рідне містечко над Бугом.

Музей має унікальні матеріали для відвідувачів: сучасні відео спогади-свідчення Ріви Ташлицької проти поліцаїв та копії фрагментів архівних матеріалів судових справ поліцаїв, що чинили жорстокі вбивства мирного населення в селі та районі.

Одразу після війни біля села Хашувате було споруджено скромний глиняний меморіал. А у квітні 2013 року Міністерство культури України оголосило місце розстрілу на єврейському кладовищі пам'ятником культурної спадщини місцевого значення і внесло до державного реєстру пам'яток. В цьому ж році представниками єврейської общини Хашуватого було обговорено ідею спорудження на місці розстрілу величного меморіалу. Створили опікунську раду з організаційних питань, до якої ввійшли група євреїв та директор місцевої школи – Олена Вдовиченко і ліквідатор аварії на Чорнобильській АЕС – Віктор Бевзенко. Було відкрито благодійний фонд «Меморіал Хашуватської трагедії». Перші пожертви на будівництво меморіалу надійшли від Бориса Ташлицького, Іларіона та Юхима Мармерів, Леоніда Купітмана, Леонарда Лідберга, Михайла Жибкова, Ігоря Крутого та інших. Після вирішення організаційних питань, восени 2013 року розпочалося створення меморіалу, на будівництво якого було витрачено близько мільйона

гривень. 9 травня 2014 року було відкрито, один із найбільших в Європі, меморіальний комплекс «Хашуватська трагедія».

Кожного року 16 лютого в селі Хашувате Кіровоградської області проводиться траурний мітинг по вшануванню жертв масових розстрілів євреїв під час II Світової війни. Організаторами цього традиційного заходу є колектив Хашуватської школи та рада Народного музею історії 5-ої гвардійської танкової армії. В цей день люди старшого покоління, керівники та представники всіх підприємств та установ села, учні та вчителі, запрошені гості і всі бажаючі приходять на єврейське кладовище, на те місце, де в лютому 1942 року відбувалися страшні криваві звірства фашистів над мирним населенням нашого села, колишнього єврейського містечка.

Це траурне місце в мальовничому селі Прибужжя є сумним, німим та величним нагадуванням про жахіття, які несе війна.

Список використаних джерел

1. Солгутовський Л. І. Нариси з історії Гайворонського краю. Ульяновка: ТОВ Поліграф-сервіс. С.4.

УДК 338.48:159.942.52]:[332.145:338.244.47(477.65)

*Герасименко О.В., к. пед. наук,
доцент кафедри географії та
методики її навчання*

*Мазуркевич А.Р., здобувач вищої
освіти ОС «Бакалавр»,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

НОСТАЛЬГІЙНИЙ ТУРИЗМ ЯК ОДИН З ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ ТУРИЗМУ ГАЙВОРОНСЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Туризм є одним з показників соціально-економічного розвитку регіону, забезпечує задоволення потреб людини шляхом здійснення невимушеної подорожі.

Дослідники виділяють більше двадцяти видів туризму. Поняття «ностальгійний туризм» науковці, туристознавці трактують по-різному (табл.1).

Таблиця 1

Суть поняття «ностальгійний туризм»

Автор	Суть поняття
В. Кіптенко	визначає ностальгійний туризм як форму організації поїздок людей, пов'язаних родинними стосунками і в його межах виокремлює родинний туризм, мотивуючи це тим, що з часом родинні зв'язки слабшають і метою подорожі стає не відвідування родичів чи місця народження, а ознайомлення з батьківщиною предків [2].
М. Кляп	Автор ототожнює ностальгійний туризм з етнічним та етнографічним і визначають як «різновид туризму, який здійснюється туристами на місця свого історичного проживання». У межах цього виду туризму автор виокремлює внутрішній (відвідування глибинки міськими жителями з метою ознайомлення з архаїчними говорами, фольклором, побутом, культурою і мовами автохтонних народів) та зовнішній (відвідування історичної батьківщини або місць народження родичів), цей вид туризму набув значного поширення у багатьох регіонах світу [3].
Т. Пархоменко	характерний переважно для літньої вікової категорії туристів. ... ностальгійний туризм індивідуальний, камерний, це – відтворення власного життєвого шляху, намагання подолати незворотність часу просторовим поверненням [4].
П. Пуцентейло	трактує ностальгійний туризм як вид туризму, заснований на потребі людей у відвідуванні родичів, місць народження і проживання близьких, що посідає важливе місце в міжнародному туристичному обміні [5].
Н. Чорненька	ностальгійний туризм розвивається завдяки подорожам, мотивом яких виступає ностальгія [7].

В основі поняття є термін «ностальгія» (від грец. nostos – повернення додому і algos – біль) – болісна туга за батьківщиною, що сповнює людину від відриву рідних місць, від своєї країни [6]. Часто ностальгія перетворюється на домінуюче почуття. Причинами ностальгії є проживання поза межами етнічної території, сентименти, спровоковані різними чинниками, родинні зв'язки, а способом позбутися ностальгії є подорож до рідних серцю місць.

На думку Н.Чорненької, люди, які відчувають ностальгію за епохою, що минула, державою, якої вже нема, – це люди старшого віку. Вони можуть

обмежитис ностальгічними екскурсіями вулицями, на яких збереглися атрибути того часу (вітрини, вивіски, предмети вжитку), відвідуванням тематичних музеїв, переглядом кінофільмів того часу або про цю епоху, зустрічами з відомими людьми того часу. Для цієї сегментної групи можуть бути облаштовані у відповідному стилі заклади розміщення та харчування [7].

Під час навчальних практик на території колишнього Гайворонського району ми знайомились з природними, суспільно-географічними об'єктами. Позитивні наслідки розвитку ностальгічного туризму як напряму в Гайворонській міській територіальній громаді, на нашу думку, такі:

- збереження природних та історико-культурних особливостей регіону (гідрологічна пам'ятка «Іванкова криниця», орнітологічний заказник «Бандурівські ставки», заповідне урочище «Сальківське» та ін.);

- збереження пам'яток архітектури регіону (гранітний квартал в м. Гайворон, гідроелектростанція (1950) в м. Гайворон на р. Південний Буг; млин (кінець XIX) в м. Гайворон, залізничний вокзал (1897) – привокзальна площа м. Гайворона, Палац культури (1950) – смт. Завалля, графітовий комбінат (1930) смт. Завалля, Покровська церква (середина XIX ст.) – с. Могильне, складський будинок (початок XX ст.) – с. Мощене, Церква Косьми і Даміана – (друга половина XIX ст. с. Салькове, Хрестовоздвиженська церква (кінець XIX ст.) с. Солгутове, водяний млин (1906), с. Соломія, водонапірна башта (поч. XX ст.), с. Хашувате, школа (1930), м. Гайворон, Будинок культури (1925-1930), м. Гайворон, комплекс Земської лікарні (початок XX ст.), с. Хашувате, громадський будинок (початок XX ст.) та ін.);

- збереження та відтворення народних промислів, звичаїв і традицій (народний музей – виставка творів самодіяльного скульптора і художника Г. Пилипишина (м. Гайворон), а також художньо-меморіальна зала професійного майстра пензля і різця почесного громадянина міста Гайворона М. Жидельова та постійно діюча виставка творів самодіяльної художниці Н. Шевчук (районний краєзнавчий музей) та ін.);

- реновація старопромислових районів (Гайворонський

тепловозоремонтний завод, вузьколінійна лінія Гайворон-Рудниця, гранітний кар'єр та ін.)

Отже, розвиток ностальгійного туризму може бути одним з напрямів туристичної діяльності в Гайворонській міській територіальній громаді. Цей вид туризму дасть змогу сформувати конкурентні переваги, отримати фінансові, екологічні та соціальні вигоди, сформувати позитивний імідж регіону у державі та світі.

Список використаних джерел

1. Гайворон: вузькоколія, гранітні пороги, квартали, люди. URL: <http://uzz.org.ua/post/187> (дата звернення: 05.05.2021).
2. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму: підручник. Київ: Знання, 2010. 502 с.
3. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 334 с.
4. Пархоменко Т. С. Антропологія туризму: навчальний посібник. URL: http://tourlib.net/books_ukr/filotur.htm (дата звернення: 05.05.2021).
5. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва : навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
6. Словник іншомовних слів. URL: <http://slovopedia.org.ua/36/53405/244695> (дата звернення: 05.05.2021).
7. Чорненька Н. Ностальгійний туризм як окремий напрям у туризмі: поняття, функції, ознаки. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2013. Вип. 43. Ч. 1. С.309-314.

УДК 338.483.11:551(477.64)

*Гришко С.В., к. геогр. наук,
доцент кафедри фізичної географії і геології,
Непша О.В., ст. викл. кафедри фізичної
географії і геології,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

ГЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ БЕРДЯНСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПЕРСПЕКТИВНІ ОБ'ЄКТИ ГЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

Бердянський адміністративний район Запорізької області після адміністративно-територіальної реформи займає площу в 4,46 тис. км² (рис. 1).

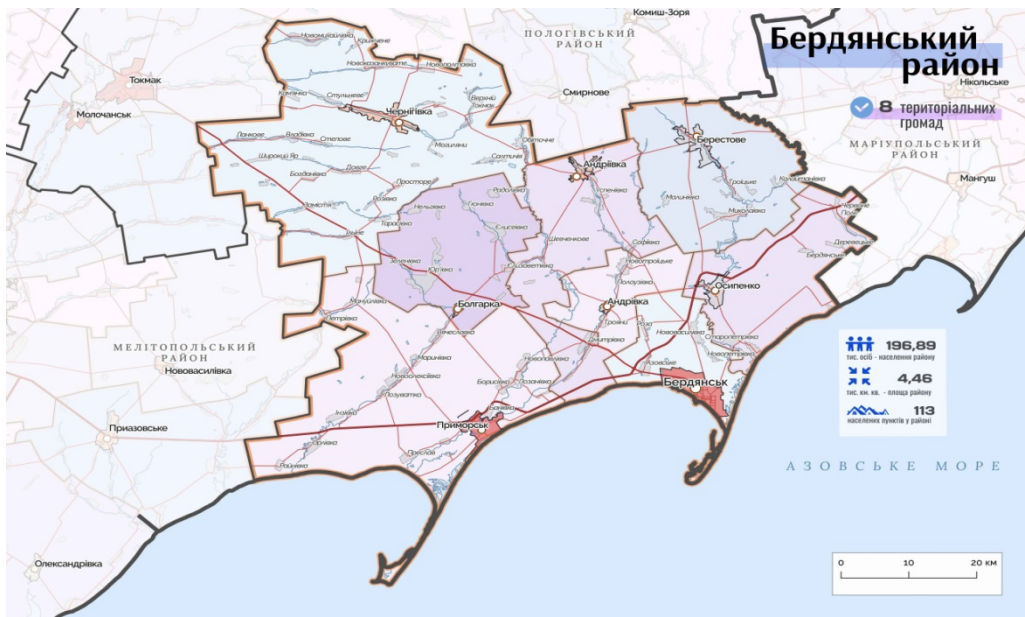

Рисунок 1. Картосхема Бердянського району Запорізької області [1]

Бердянський район – визначний геологічний район який в геологічному відношенні належить до Приазовського району Українського кристалічного щита. На території району розташовано 10 геологічних пам’яток природи (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік геологічних пам’яток природи Бердянського району

Назва пам’ятки	Місцезнаходження	Природоохоронний статус	Тип пам’ятки
Токмак Могила, (Синя гора)	с. Новополтавка, 1,2 км на північний схід (Український щит, Приазовський блок))	Пам’ятка природи місцевого значення	Мінеролого-петрографічний
Єлисеєвський кар’єр	с. Єлисеївка (південна околиця) (Український щит, Приазовський блок)	Пам’ятка природи місцевого значення з 1972 року, площа 5 га	Мінеролого-петрографічний
Скеля Сова Пимонова	с. Калайтанівка, південно-західна околиця (Український щит, Приазовський район)	Пам’ятка природи місцевого значення з 1972 року, площа 0,5 га	Петрографічний
Гранітна скеля	с. Миколаївка, 0,6 км на північний захід (Український щит, Приазовський блок)	Пам’ятка природи місцевого значення з 1972 року, площа 0,5 га	Петрографічний
Гірське пасмо	с. Калайтанівка, 0,9 км на південний схід, (Український щит, Приазовський блок)	Пам’ятка природи місцевого значення з 1972 року, площа 5 га	Петрографічний

Скеля Кристал і скеля Кварцитова	с. Радивонівка, 0,9 км на захід (Український щит, Приазовський блок)	Пам'ятка природи місцевого значення з 1972 року, площа 30 га	Петрографічний
Блакитні Скелі	с. Радивонівка, 2,3 км на південь, лівий берег р. Берда (Український щит, Приазовський блок)	Пам'ятка природи місцевого значення	Петрографічний
Гранітні скелі	с. Миколаївка, 1,4 км на південний схід (Український щит, Приазовський блок)	Пам'ятка природи місцевого значення з 1975 року, площа 15 га	Петрографічний
Висока скеля над р. Берда	Берестівська територіальна громада (Український щит, Приазовський блок)	Пам'ятка природи місцевого значення з 1972 року, площа 1 га	Петрографічний

Цікаві природні геологічні об'єкти та території Бердянського району є перспективними в організації геологічного туризму в регіоні [6]. Основою для розвитку геотуризму слугують геологічні пам'ятки природи, які по їх генезису, науково-пізнавальному значенню і атрактивності поділяють на наступні підтипи: стратиграфічний, геохронологічний, мінералогічний, петрологічний, літолого-седиментологічний, геобіохімічний і ґрунтовий, палеонтологічний, тектонічний, вулканічний, космогенний, геоморфологічний, палеогеографічний, гідрогеологічний, геоархеологічний, геокультурологічний, геоелектричний [7].

Серед геологічних пам'яток Бердянського району виділяються:

«Гранітні скелі» – геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення. Рік заповідання 1975. Знаходиться поблизу с. Миколаївка на правому березі р. Берда. Представлений скельний каньйон, утворений породами нижньопротерозойського часу, віком 1,8-2 млрд. р., під дією водної та вітрової ерозії. Серед скель, скалених гранітами сірого та рожевого кольорів виділяється найвища – «Висока», менші – «Чуприна», «Плакса» (рис. 2) [5].

«Єлисеївський кар'єр» – геологічна пам'ятка природи, розміщена на південній околиці с. Єлисеївка. Пам'ятка природи місцевого значення з 1972 року, площа 5 га. (рис. 2). До 1972 року в кар'єрі видобували пегматит та

супутні мінерали берил, танталіт, каситерит, лепідоліт. Після закриття кар'єру котловану були заповнені водою і утворились штучні мальовничі озера (рис.3).

Рисунок 2. Ділянка геологічної пам'ятки природи «Гранітні скелі» [3]

«Скеля Кристал і Скеля Кварцитова» – геологічна пам'ятка природи місцевого значення. Об'єкт розташований на схід від села Радивонівка. Площа – 30 га, статус заповідності отриманий у 1972 році.

Рисунок 3. Блакитні озера геологічної пам'ятки природи «Єлисеївський кар'єр» [4]

Невід'ємним елементом природної системи є геологічне середовище, практичне значення якого важко переоцінити, але це не тільки мінеральна сировина, а й безліч унікальних за різноманітністю природних ландшафтів, що створені геологічними процесами. Це виходи геологічних порід та тектонічних

структур на земну поверхню, кар'єри, печери, які мають науково-пізнавальне та практичне значення, часто створюють неповторні природні ландшафти, що приваблюють найвибагливіших цінителів природи.

Рисунок 3. Геологічна пам'ятка природи «Скеля Кристал і скеля Кварцитова [6]

Список використаних джерел

1. Атлас нового АТУ. URL: <https://atu.decentralization.gov.ua/#atlas> (дата звернення 02.05.2021).
2. Василюк О., Ширяєва Д. Обстеження об'єктів природно-заповідного фонду в середній течії р. Берда URL: <http://wikiloveseearth.org.ua/2015/05/berda/> (дата звернення 05.05.2021).
3. Гранітні скелі (Запорізька область) URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Гранітні_скелі_\(Запорізька_область\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Гранітні_скелі_(Запорізька_область)) (дата звернення 05.05.2021).
4. Єлисеєвський кар'єр: де знаходиться і чому його варто відвідати. URL: <https://travel.tochka.net/ua/16218-eliseevskiy-karer-gde-nakhoditsya-i-rochemu-ego-stoit-posetit/> (дата звернення 05.05.2021).
5. М'ягченко О.П., Гранітні скелі. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=26832 (дата звернення 02.05.2021).
6. Непша О., Іванова В., Зав'ялова Т. Особливості організації та проведення перспективного туристсько-екскурсійного маршруту «Долиною річки Берда». *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Зміни та синергія в розвитку науки та освіти: колективна монографія*. Конін-Ужгород-Херсон-Київ: Посвіт, 2020. С. 147-157.
7. Уімблдон В.А.П., Герасименко Н.П., Іщенко А.А. Проблеми охорони геологічної спадщини України. Київ : ДНЦ РНС НАНУ, 1999. 129 с.

*Гродзіцька Т.М., вчитель історії,
спеціаліст вищої категорії,
вчитель-методист,
КЗ «Гайворонський ліцей №1»
Гайворонської міської ради*

ВИШИВАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ГАЙВОРОНЩИНИ

Вишивка – це невід’ємна складова культури українського народу, національної духовності, традицій. Здавна українці прикрашали вишивкою елементи одягу та інтер’єру, вкладаючи лише найкращі наміри та побажання. Адже, вишивка слугувала сильним оберегом. Красою української вишивки сьогодні квітне не одна оселя самобутніх художниць – вишивальниць на Гайворонщині. Познаючись із роботами цих майстринь можна під час перегляду постійно діючих виставок у приміщенні Гайворонського краєзнавчого музею.

Відповідно до «Інвентарної книги експонатів декоративно – ужиткової групи» загальна кількість експонатів народознавчої виставкової зали складає 250 одиниць. З них 134 експонати – зразки української традиційної вишивки нанесені на одяг, рушники та скатертини. У Гайворонському краєзнавчому музеї діють постійні виставки народних умільців, зокрема, вишивальниць. Працівникам музею вдалося відкрити і представити глядачам самобутній глибокий пласт народної культури.

Найбільшою у народознавчій експозиції музею представлена колекція вишитих рушників. Їх налічується 116 експонатів. В основному це роботи 2-ої половини ХХ століття. Найбільша кількість рушників виконана технікою «хрестик» – 7 робіт, 39 рушників виконані технікою «гладь», 36 рушників виконані технікою набірування. На 9 з них вишитий рослинний орнамент. 27 рушників прикрашені геометричним орнаментом. Серед кольорів у вишивці переважає червоний, зелений, сірий колір.

У музеї представлені унікальні експонати вишивального мистецтва і сімейні реліквії. Найцікавішими з експонатів можна вважати весільні сорочки родини Бондарів Степана Кузьмича та Лукерії Семенівни, які одружувалися у 1912 році. Їх можна побачити на фото, що збереглися у родинному альбомі.

Рис. 1. Бондар Кузьма Герасимович з дружиною Марією Авакумівною, сином Степаном та невісткою Лукерією Семенівною (Путенко)

Сорочки, в які вони одягнені, вишивала сама наречена. Весільна жіноча сорочка Бондар Лукерії Семенівни, жительки села Хащувате, вишита технікою «хрестик», чоловіча весільна сорочка Бондаря Степана Кузьмича, який проживав у селі Хащувате, технікою «хрестик» і «гладь».

Рис. 2. Весільна жіноча сорочка Бондар Лукерії Семенівни

Серед експонатів музею цікавими є чоловіча сорочка виконана технікою «хрестик», що представляє вишивку Гайворонщини 50-тих років ХХ століття

Рис. 3. Чоловіча сорочка сер. ХХ століття

Наявність цих музейних експонатів дає можливість дізнатися про поширені техніки вишивання, використання різних мотивів орнаменту та колористики. Загалом у колекції зібрано 18 вишитих сорочок, з них 12 жіночих і 6 чоловічих. Три жіночі сорочки, з колекції музею, пошиті з домотканого грубого полотна кінця ХІХ – початку ХХ століття. 9 сорочок датуються II половиною ХХ століття. Вишивальниці прагнуть використовувати як найяскравіші кольори для неповторності своїх творів. У вишивках жіночих сорочок використано такі традиційно символічні знаки як ромби, зірки, калину, мак, виноград, квіткові композиції.

В експозиції музею зберігається 6 чоловічих сорочок. Всі вони виконані технікою «хрестик». 5 з них вишиті у 2-ій половині ХХ століття. Мотиви орнаментів на цих вишивках виключно геометричні. При вишиванні використані різні кольори: червоний, чорний, сірий, зелений, синій. Особливої уваги заслуговує весільна сорочка Бондаря Степана Кузьмича вишита у 1912 році. Вишивка цієї сорочки привертає увагу своєю оригінальністю. Вона виконана технікою «гладь» у поєднанні з найпоширенішою на той час вишивальною технікою «хрест». Окрім всього, ця сорочка «іменна», вишивальниця вписала в орнамент ім'я її власника Степана Кузьмича, що у традиційних вишивках трапляється дуже рідко.

Рис. 4. Чоловіча весільна сорочка, 1912 рік

Всі ці речі є особливо цінними тому, що дають змогу познайомитися з зразками української традиційної вишивки нанесеної на одяг, рушники тощо, яка розвивалася на Гайворонщині з кінця XIX до початку XXI століття.

Працівники музею багато років збирають матеріали про творчих людей Гайворонщини. Ними зібрано матеріали про місце проживання, творчі доробки майстрів декоративно ужиткового мистецтва і, зокрема, майстрів вишивального мистецтва. Це більше п'ятидесяти майстринь, які частину свого життя віддали вивченню традицій, манери традиційного вишивання і внесли своє особливе, душевне у кожну зі своїх вишивок. Роботами Бадіон Валентини Миколаївни з села Хащувате, Безносок Любові Костянтинівни з Тополі, Халявчук Віри Іванівни (мати) та Задерей Ольги Іванівни (донька), Бледнової Надії Михайлівни, Швидкої Наталії – з міста Гайворон, вишивальниці з Хащуватого Ольги Валеріївни Жердановської та багатьох інших майстринь неодноразово милувалися глядачі, відвідуючи виставки.

Роботи цих вишивальниць не красуються на міжнародних виставках, не досліджуються відомими краєзнавцями, проте, вони є яскравим свідченням того, що вишивальне мистецтво і сьогодні не має меж. Донині, вишивання є найбільш поширеним і улюбленим захопленням і на Гайворонщині. Тому потрібно збирати, досліджувати і пропагувати серед молоді кращі традиції українського мистецтва народної вишивки.

Список використаних джерел

1. Тищенко О. Історія декоративно-прикладного мистецтва України. Київ: Либідь, 1992. С.13-18.

*Денисик Г.І., д. геогр. наук,
завідувач кафедри географії,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
Кізюн А.Г., к. геогр. наук, доцент, Вінницький
торговельно-економічний інституту КНТЕУ*

ЕКСТРЕМАЛЬНИЙ ТУРИЗМ У МЕЖАХ СЕРЕДНЬОГО ПОБУЖЖЯ (ГАЙВОРОНСЬКИЙ ОСЕРЕДОК)

Особливістю сучасної соціально-економічної ситуації в Україні є значні диспропорції у рівнях розвитку окремих регіонів, піднесення міських агломерацій та частковий занепад малих і середніх міст й, особливо, сільських поселень – громад, більшість з яких відноситься до депресивних. Однією з ініціатив, що може суттєво впливати на розвиток місцевих громад є використання природних, соціально-економічних, історичних та інших ресурсів в туристично-рекреаційних цілях. Однак, сучасна туристично-рекреаційна сфера розвивається, переважно, за усталеними правилами, стандартними програмами серед яких переважають різноманітні екскурсії, у депресивних регіонах – зелений туризм.

З другого десятиріччя XXI ст. у структурі туристично-рекреаційної сфери рівнинної частини України почали активніше розвивати екстремальний туризм – зокрема окремі його види. Здебільшого цей розвиток проходить стихійно, його не завжди можливо контролювати та передбачити негативні наслідки. Безперечно, що у рівнинних умовах України, екстремальний туризм не має таких непередбачуваних наслідків, як у гірських умовах. Однак, його стихійний розвиток та різноманіття видів не завжди дають можливість контролювати екстремальні ситуації, що й зумовлює необхідність детальніших досліджень екстремального туризму, зокрема й на рівні місцевих громад.

В окремих наукових публікаціях показано, що екстремальний туризм можна і необхідно розвивати не лише в гірських системах України, але й у межах її рівнинної частини [Денисик (2015); Кізюн (2016); Кізюн (2019)]. На

перший погляд це незвично, однак як показують результати досліджень упродовж 2010-2020 рр. окремі види екстремального туризму, хоча й стихійно, але активно використовуючи особливості місцевих природних умов і ресурсів, починають відігравати суттєву роль у повсякденній життєдіяльності окремих людей і громад різного рівня організації. Недостатня увага науковців до цієї проблеми зумовлена двома чинниками:

- відсутністю географічних досліджень повсякденного життя людей упродовж визначеного проміжку часу та необхідного простору.

- недооцінкою географами і туристознавцями можливостей розвитку екстремального туризму в умовах рівнинної частини України з використанням часто унікальних для нього місцевих природних умов і ресурсів.

Полеві дослідження стихійного розвитку різних видів екстремального туризму, дають можливість констатувати, що основною «базою» їх минулої та сучасної розбудови у рівнинній частині України були й будуть у майбутньому природа і ландшафти долин річок. Крім натуральних природних об'єктів – крутих скелястих берегів, високих урвищ, важко прохідних порогів у річищах, тут зосередженні численні кар'єри із стрімкими стінками, ставки і водосховища, залишки різноманітних споруд (греблі, дамби, канали, гідроелектростанції і млини тощо), які можна активно використовувати у розбудові відповідних видів екстремального туризму. Більше того, сукупність таких об'єктів на певній ділянці долини річки, особливо в околицях села або містечка, сприяє не лише активному розвитку окремих видів екстремального туризму, але й призводить до формування і поступової розбудови туристично-рекреаційних вузлів у структурі яких екстремальні види туризму переважають. Упродовж десяти років (2010-2020 рр.) в долині Південного Бугу формуються три таких осередки: Печеро-Сокілецький у Вінницькій області (темпи розвитку поки що задовільні), Гайворонський Кіровоградської області (слабкий розвиток) і Мигійський Миколаївської області – розвивається активно, однак стихійно. Можливості їх розвитку неоднакові, але значні й різноманітні.

Розглянемо детальніше Гайворонський осередок. Складніший за

ландшафтною структурою і придатний для розвитку різноманітних видів екстремального туризму Гайворонський туристично-рекреаційний осередок. Наявність тут оригінальної за будовою і діючої Гайворонської гідроелектростанції з водосховищем, системи «Червоних порогів» у річищі Південного Бугу, потужного майже відпрацьованого кар'єру гранітів з високими (до 30 м) стінками та терасованими схилами, крутих гранітних стрімчаків на схилах долини Південного Бугу в мальовничому урочищі «Соломія», прекрасна основа для розвитку екстремального туризму з переважанням водних, пішохідних (трекінг), кінних видів, міні-альпінізму, а також проведення змагань з екстремального туризму. Цьому сприятимуть наявні соціальні умови м. Гайворона, численні у містечку та його околицях історичні та архітектурні пам'ятки, покинуті, однак придатні для окремих видів екстремального туризму, промислові споруди. У майбутньому Гайворонський туристично-рекреаційний центр можна буде розширити включивши в його структуру гірничопромислові ландшафтні комплекси Завалівського родовища графіту. Тут глибокі кар'єри і наявні в них водойми, а також високі (до 40-50 м) з крутими (35-45°) майже без рослинності кам'янисті схили, при відповідному «окультуренні» можна перетворити в один із осередків розвитку екстремального туризму у структурі Гайворонського туристично-рекреаційного вузла. Сприятиме цьому й гарний транспортний зв'язок між Гайвороном та Заваллям (7 км), а також можливий зв'язок між ними по Південному Бугу на байдарках і плотах. Однак у розвитку екстремального туризму у межах Гайворонської ділянки Південного Бугу поки що не зацікавлені ні державні установи, ні місцеві громади різного рівня організації. Більше уваги приділяється «виживанню музеїв», екскурсійних туристичних об'єктів тощо.

Крім зазначених особливостей природи, що дають можливість розвивати відповідні види екстремального туризму, виокремленні Печеро-Сокілецький, Гайворонський та Мигійські туристично-рекреаційні вузли відрізняються на загальному лісопольовому фоні оригінальною долинно-річковою ландшафтною структурою. У майбутньому це дасть можливість розвивати тут такі

екстремальні види туризму як польоти на повітряних кулях, дельтапланеризм і парапланеризм.

Висновки з проведеного дослідження. Прогресивний соціально-економічний розвиток будь-якого регіону здебільшого залежить від раціонального використання наявних місцевих людських і природних ресурсів. Це особливо актуально в умовах проведення децентралізації, що активно проходить в Україні. В першу чергу це стосується місцевих громад різного рівня організації. У процесі їх формування відбувається переорієнтація окремих галузей господарства або поява нових, яких раніше не було у організаційній структурі місцевих громад. Така перебудова суттєво впливає на повсякденну життєдіяльність місцевого населення, в інколи й визначає його майбутнє. Поки що новітні процеси соціально-економічного розвитку у новостворених місцевих громадах розвиваються стихійно. Зокрема це прослідковується на прикладі розвитку місцевих громад територіально прив'язаних до долин річок з унікальними природними ресурсами, де можна активно розвивати туристично-рекреаційну сферу, а у її структурі екстремальний туризм. Якщо рекреанти для таких громад майже звичні, то туристи-екстремали, здебільшого, новизна, що порушує уклад життєдіяльності місцевого населення. Активне стихійне освоєння прирічкових ділянок придатних для екстремального туризму перетворюється у проблему не лише місцевого та регіонального, але й держаного рівня. Детальні дослідження щодо вирішення цієї проблеми, призведуть до кращої організації туристично-рекреаційної сфери місцевих громад, зайнятості населення, збільшення їх прибутків та допоможуть попередити можливість прояву небажаних випадків у процесі розбудови окремих видів екстремального туризму.

Список використаних джерел

1. Денисик Г.І., Лаврик О.Д. (2012). Антропогенні ландшафти річища та заплави Південного Бугу: монографія. Вінниця. ТД «Едельвейс і К». 200 с.
2. Денисик Г.І. (2015). Антропогенне ландшафтознавство. Частина II. Регіональне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця. Вінницька обласна друкарня. 332 с.

3. Денисик Г.І. (2019). Географія повсякдення. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія.* 31 (1-2), 5-10.
4. Кізюн А.Г. (2016). Природні умови розвитку екстремального туризму у межах Поділля. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія.* 28. (3-4), 178-185.
5. Кізюн А.Г. (2019). Розвиток екстремального туризму в межах Середнього Побужжя. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія.* 31. (3-4), 81-85.
6. Коляструк О. (2016). Історія повсякденності як об'єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічний аспекти: монографія. Харків. Раритети України. 164 с.

УДК 903.4(477.65)

*Іванов М.В., вчитель історії,
спеціаліст першої категорії,
КЗ «Хашуватський ліцей»
Гайворонської міської ради*

ТРИПІЛЬСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ГАЙВОРОНЩИНИ

Територія Гайворонщини заселена ще з давніх-давен. Про це свідчать трипільські поселення. Поселення трипільської культури Хашувате-Гирка знаходиться на лівому березі річки Південний Буг, біля води. Розташоване близько центру села Хашувате, на його південно-західній околиці, фактично на присадибних ділянках мешканців. Було відкрите у 2006 році Білоус Л.П., жителькою села Хашувате. Поселення утворене в місці впадання в Південний Буг лівої притоки (струмка). Топографічно пам'ятка Хашувате-Гирка займає рівнинну надзаплавну терасу Південного Бугу.

На площі близько 3 гектарів зібрано підйомний матеріал: фрагменти кераміки та знарядь праці. Аналіз знахідок дозволяє зробити припущення, що поселення належить до ранньотрипільських пам'яток етапу АІІІ.

Основну частину матеріалів з території поселення отримано в результаті зборів підйомного матеріалу впродовж останніх років, які здійснювали Білоус Л.П., Іванов В. М. та Іванов М.В. Частину матеріалів зібрано СПАЕ під час обстежень. Колекція поділена на дві категорії: знаряддя праці та посуд.

Перші представлені крем'яними виробами та відщепами загальною кількістю 11 екземплярів, а також виробами з каменю – один овальний розтиральник.

Посуд групи I – це так звана «столова» кераміка, яка орнаментована заглибленим та канельованим орнаментом. В глиняному тісті прослідковано домішки жорстви. Черепки мають темно-цегельне, сіро-коричнєве, сіро-чорне та зрідка чорне забарвлення. Поверхня більшості фрагментів має сліди лискування. Товщина стінок «столових» посудин 4-9 мм.

За способом декорування поверхні кераміку поділено на дві підгрупи. Підгрупа I.1. – це 34 (53%) фрагменти посуду, оздоблені заглибленим орнаментом. Широко застосовували тут прямі чи увігнуті, довгі чи короткі заглиблені лінії. Іноді у поєднанні із круглими чи овальними ямками (4 фр.). Товщина ліній 1,5-3,5 мм. Як і у випадку з матеріалом з поселення Тополі, колекція кераміки з Хашувате-Гирка також дуже фрагментована. Серед форм можна виокремити лише покришку із грибоподібною ручкою, а також кілька вінець мисок. У мисок оздоблена зовнішня частина, а внутрішня лискована. Вінця мають потовщення та сплющені зверху, злегка відхилені назовні. Інші посудини мали пряму шийку та відхилене назовні коротке вінце. Також трапляються невисокі ручки із горизонтальним проколом. В одному випадку прослідковано заповнення заглиблених ліній білою пастою. А на іншому фрагменті бачимо поєднання заглиблених ліній та прямокутних заглиблень зубчастого штампу.

Підгрупа 1.2. – це 23 фрагменти посуду (36%) оздоблені канелюрами, по краях яких розміщені ряди прямокутного зубчастого штампу. Лише на одному фрагменті канелюри поєднані із рядами круглих ямок. На іншому – зубчастий штамп заповнений білим кольором. Залишається не до кінця зрозумілим чи намальовано фарбою, чи заповнено білою пастою. На одному із фрагментів – соскоподібний наліп. Маємо фрагмент пустотілої керамічної підставки діаметром 13,5 см, із круглою діркою (діаметр 1,4 см) в стінці.

Група так званого «кухонного» посуду (група II) представлена лише сімома фрагментами (11%). Виготовлено із погано вимішаного тіста з

домішкою шамоту та жорстви. Колір черепка сіро-коричневий. Поверхня оброблена недбало, жорстка, шершава. Внутрішня частина посудин заглажена краще, можливо була лискована. Оздоблений ззовні посуд насічками, овальними ямками та рельєфними наліпами. Серед останніх – соскоподібної форми та видовжений, у вигляді валика. Товщина стінок посудин 5-13 мм.

Поселення **Хашувате-Бражарка (I і II)** розташовані на південно-східній околиці села Хашувате, по обидва боки струмка, що є лівою притокою річки Південний Буг. Було відкрито у 2009 році учителем історії ЗОШ I-III ступенів села Хашувате, Івановим В.М.

Місцезнаходження Хашувате-Бражарка I та II, очевидно є залишками одного домогосподарства. Підтвердженням цього є як їх розміщення – по обидві сторони малої балки, а також однаковий керамічний комплекс. На площі близько 4 гектарів зібрано досить мало підйомного матеріалу, що належить до періоду Трипілля: 4 фрагменти кераміки.

Поселення трипільської культури **Тополі.**, яке розміщене за 350 м на Захід від с. Тополі займає території правого берега річки Мощена, в місці впадіння в неї безіменної притоки (протікає урочищем Хашуватський Яр). Площа пам'ятки становить близько 3,4 га. Найбільшу кількість матеріалу зібрано в західній частині поселення, з боку, який примикає до струмка. Виходи трипільських «площадок» простежено на схилі, який веде до р. Мощена. Їх руїни вимиває вода на сучасній ґрунтовій дорозі.

На території поселення Тополі експедицією закладено два шурфи.

Шурф №1 в західній частині поселення, його площа 2x1 м. Стратиграфія в межах шурфа: 1001 – шар чорнозему із поодинокими перевідкладеними фрагментами обпаленої глини та фрагментами кераміки, глибина 0 – 0,17/0,22 м; 1002 – шар світло-бурого суглинку із поодинокими фрагментами обпаленої глини, фрагментами кераміки та кісток, глибина 0,17/0,22 – 0,65/0,7 м; 1003 – природній, стерильний шар жовтуватої піщанистої глини, залягає нижче 0,65/0,7 м. Отже, шурфом досліджено частину культурного шару поселення із малою кількістю артефактів. Серед знахідок

кілька фрагментів кераміки та дрібних кісток, а також шматок ікла кабана.

Шурф №2 площею 2x1 м, закладено в північно-західній частині поселення. Стратиграфія в межах шурфа аналогічна до ситуації в шурфі №1, із незначними відмінностями в глибинах шарів. Шурфом вдалося дослідити частину заглибленого об'єкту трипільського часу. Він займає південну частину шурфу на площі трохи менше 1 м². Продовження об'єкту спостерігається в основному в східному та південному напрямках. В перерізі досліджена частина має лійчасту форму. Максимальна глибина об'єкта, яка зафіксована в південно-східному кутку шурфа, становить 1,65 м від сучасної поверхні. В трипільський час, мабуть, глибина ями не перевищувала 1,4/1,45 м. Верхня частина заповнення ями 45-60 см (2004) – це чорний ґрунт із окремими фрагментами обмазки, кісток тварин (частина із них побували у вогні), фрагментів кераміки та крем'яного знаряддя праці. Нижній шар заповнення ями (2005) – це потужний (бл. 1 м) шар темно-сірого кольору, утворений зсипанням попелу до ями.

Отже, протягом певного періоду часу досліджена яма була місцем для скидання попелу жителями трипільського поселення, а пізніше туди потрапили різні побутові відходи, як от битий посуд, подрібнені кістки тварин, кухонні рештки, та вкрай спрацьоване, непридатне до подальшого використання знаряддя праці. Також до верхньої частини (2004) заповнення ями потрапив фрагмент вимостки, виготовленої із глини, без видимих рослинних домішок. Поверхня вимостки загладжена. Мабуть, цей шматок потрапив у сміттеву яму внаслідок демонтажу чи ремонту вимостки.

Колекція підйомного матеріалу з території поселення сформована О.С. Пересунчаком в результаті його зборів у 2010-х рр., а також незначну кількість матеріалу вдалося зібрати СПАЕ як на поверхні, так і при шурфуванні.

Отож, маємо категорію крем'яних виробів (5 екз.) та керамічний посуд (57 фр.). До першої категорії відносимо фрагменти знарядь, пластини та відщепи.

Категорія керамічного посуду розділена на дві групи. Перша група посуду декорована різнотиповою заглибленою орнаментациєю та канелюрами. Це так звана група «столового» посуду. Обпал здійснювався при різних температурах, в результаті чого черепки мають темно-цегельне, сіро-коричнєве, сіро-чорне чи чорне забарвлення. Серед помітних домішок – дрібні зерна вапняку, менше 1 мм, та ледь помітна жорсткість. У товстостінних екземплярах помітна домішка шамоту. Поверхня більшості фрагментів лискована.

За способом декорування поверхні першу групу посуду розділяємо на три підгрупи.

Підгрупа I.1. (56,1%) – це 32 фрагменти кераміки оздоблені заглибленими лініями. Товщина ліній 2-3 мм, вкрай рідко лінії сягають 4 мм завтовшки. Зазвичай вони згруповані у стрічки по дві-три паралельні лінії, які утворюють основу орнаментальної схеми. Додатковими символами виступають окремо розміщені округлі чи овальні ямки, іноді вони розміщені одним-двома рядами, а також короткі прямі чи увігнуті лінії. Посуд усієї категорії занадто фрагментований, тому визначити орнаментальні схеми та форми майже неможливо. В більшості це фрагменти стінок товщиною 4-11 мм. Маємо також і вінця. Верхні частини вінця посуду підгрупи I.1. іноді орнаментовані вертикальними чи косими насічками. Серед підгрупи можемо виділити лише один тип за формою – це миски із широкими прямими вінцями, мабуть, сфероконічної форми.

Підгрупа I.2. включає 8 фрагментів посуду (14%), на якому орнамент поєднує заглиблені лінії та канелюри. Товщина заглиблених ліній в межах 2-3 мм. Іноді в таких лініях додатково пророблені округлі чи овальні ямки. Лінії в орнаментальній схемі виступають обмеженням для канелюрів, які вписані між них. В орнаментах використані також короткі лінії та ряди ямок. За формами вдалося виділити лише вінце схоже на грушоподібну посудину із коротким нахиленим всередину вінцем діаметром 7,5 см.

До підгрупи I.3. зараховано 14 фрагментів посуду (24,6%) більшість поверхні яких оздоблено канелюрами. Вони обрамлені рядами округлих чи

овальних ямок. Як зазначали вище, в деяких випадках рядки ямок пророблені в попередньо утвореній заглибленій лінії. В одному випадку контуром для канелюрів виступає лінія із прямокутних заглиблень утворених зубчастим штампом. Між лініями – овальні ямки. За формами маємо сферичні та сфероконічні миски, а також кубки із злегка відхиленими назовні вінцями.

Посуд групи II представлений тільки трьома (5,3%) фрагментами так званої «кухонної» кераміки. Колір черепка сіро-коричневий чи сіро-чорний. Яскраво видно значну домішку товченої черепашки (підгрупа II.1) до глиняного тіста. Вона зберігається в тісті при невисоких температурах обпалу посуду (не більше 600°). По одному фрагменту кераміки бачимо, що посуд цієї групи мав округлі плічки та лійчасті, відхилені на зовні прямі вінця. На внутрішній частині одного фрагмента маємо розчоси.

Список використаних джерел

1. Археологічні пам'ятки Української РСР. Короткий список. Київ, 1966. С. 184.
2. Бідзіля В. І. Звіт про роботу Гайворонського загону Бузької археологічної експедиції Інституту археології АН УРСР в 1960-61 роках. НА ІА НАНУ. 1960-1961/76 48 с.
3. Кривульченко А. І. Водні об'єкти Кіровоградської області. Ч. І. Словник водних об'єктів. Ч. II. Атлас гідрографічної мережі. Класифікатор водотоків. Водосховища: монографія. Кіровоград: Імекс, 2011. 356 с.
4. Материалы и исследования по археологии СССР. *Черняховская культура*. Москва, 1960. № 82. 346 с.
5. Місютинський В. В. Дневник обстеження археологических объектов Гайворонского района (ноябрь 1986 г.) / Архів Робочої групи редколегії тому «Звід пам'яток історії та культури України» по Кіровоградській області. Ф. 1986/13. С. 16-17.
6. Пересунчак О. С. Нові трипільські поселення на Південному Бузі. Земледельцы и скотоводы Древней Европы (Проблемы, новые открытия, гипотезы). Дополненное издание. Київ-Санкт-Петербург, 2012. С. 149-159.
7. Пересунчак О. С. Пам'ятки археології в районі середньої течії р. Південний Буг. *Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки*. 2014. Т. 19. Вип. 1. С. 170-176.
8. Рішення виконавчого комітету Кіровоградської обласної ради «Про взяття на державний облік нововиявлених пам'яток археології та затвердження охоронних зон навколо них» від 14.07.1988 року № 227. 9 с.
9. Симонович Е. О. Пам'ятки черняхівської культури Нижнього Побужжя.

- Археологія. 1957. Т. X. С. 150-153.
10. Сіцінський Ю. Й. Археологічна карта Подільської губернії: факсимільне перевидання. URL: <http://tovtry.com/ua/history/secinski/08.html>.
 11. Топографическая карта, лист XXXVIII-29 – Хоцевато, 1916 и 27 гг., масштаб 2 версты в дюйме.
 12. Храбан Г. Ю. Польова документація. НА ІА НАНУ. 1963/16.

УДК 94(477.65)(092)

*Каргополова О.М., завідувач
краєзнавчого відділу
Думчева А.А., методист
краєзнавчого відділу,
КЗ «Кіровоградський обласний
центр туризму, краєзнавства та
екскурсій учнівської молоді»*

ЙОГО ІМ'Я ЗАКАРБОВАНЕ В ІСТОРІЇ ГАЙВОРОНЩИНИ

Гайворонський район розташований у західній частині Кіровоградщини і є найвіддаленішим від обласного центру. Можливо, це пов'язане з тим, що мальовнича Гайворонщина до складу Кіровоградської області увійшла аж через 15 років після створення нашої області. Завдяки своєму географічному положенню, багатим природним ресурсам та історико-культурним особливостям ця територія заслуговує на особливе ставлення.

Окрасою району є одна з найбільших річок України – Південний Буг, при цьому її мальовничі береги утворюють скелі, каньйони, долини, де з весни до пізньої осені буяє різнотрав'я та суцвіття поширених і рідкісних квітів. Та найголовнішим скарбом Гайворонщини є люди, які творять історію і прославляють край, в якому живуть.

Так вже повелося, що людина залишає на землі багато свідчень своєї діяльності. Усе, що вона говорить чи пише, усе, що вона виготовляє, усе, до чого торкається, – дає нам свідчення про неї. Маленька намистина, яку знайшли в землі, пожовклі сторінки старої книги, герб на будинку, мідна монета – усе це «сліди» минулого.

Одним з найдавніших сіл Гайворонщини вважається Хашувате. Мальовниче село на лівому березі Південного Бугу бере свій початок у далекому 1362 році, коли звалося Качучинка і входило до складу Великого князівства Литовського.

Невеличке село впізнаване сьогодні завдяки людям, які закарбували її на сторінках книжок і не тільки. Солгутовський Леонід Ізрайлович – один із тих, хто все своє свідоме життя займався краєзнавчими пошуками, фактично науково-дослідною роботою в межах свого краю. Написав історію села Хашуватого, розкрив події періоду звільнення Гайворонщини від фашистських окупантів у книзі «Гайворонщина в роки Великої Вітчизняної війни», дослідив політичний, економічний і культурний розвиток краю з XVII до початку XXI століття, що виклав у роботі «Нариси історії Гайворонщини», опублікував працю «Кріпосне право на Гайворонщині». Став лауреатом обласної премії ім. В. Ястребова. Та на цьому його краєзнавчі пошуки не закінчилися, справою всього життя стала музейна справа, а саме музей історії 5-ої Гвардійської танкової армії при комунальному закладі «Хашуватський ліцей» Гайворонської міської ради.

Експозиції музею побачили світ у 1975 році. Проте створенню музею передувала велика дослідницька і наукова робота педагога-ентузіаста, який мав загострене почуття любові до свого краю і зміг організувати навколо себе захоплених цією ідеєю людей. Ідея створення саме військово-історичного музею виникла не випадково. Леонід Ізрайлович сам був учасником II Світової війни – пройшов шлях від східних районів Донбасу до Австрійських Альп. Воював у складі армії 3-го Українського фронту. Тому збираючи експонати для музею, намагався не просто побудувати експозицію, а показати, що за кожним музейним предметом стоїть людська доля. За надісланою інформацією в рамках обласного огляду музеїв при навчальних закладах області, який проводить комунальний заклад «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді», в музеї зберігається понад 4000 експонатів, з них 3500 – оригінали. Це особисті речі бійців, командного та рядового складу

корпусів і бригад, які звільняли Гайворонщину та більшу частину Кіровоградщини, матеріали Головного маршала бронетанкових військ Ротмістрова П.О., військове спорядження, предмети солдатського побуту, рукописні книги спогадів, періодичні видання часів війни, картини, портрети та багато іншого, що засвідчує про важкі воєнні часи і військових, і мирних жителів в часи окупації. Та зібраний багатющий матеріал не тільки показує суть війни, а й ілюструє всі історичні віхи села Хашувате. При чому в музеї є невелика колекція археологічних пам'яток ще з часів трипільської культури. Крім того вдалося зберегти пам'ятки, які ілюструють досягнення промисловості, сільського господарства, медицини, освіти і культури Гайворонщини, відкривають нові імена видатних земляків.

Тобто всі експозиції музею дуже вдало детально наглядно ілюструють історію сіл Прибужжя. Тож не випадково, що 1992 році музею було присвоєно звання «Народний».

Сьогодні музей продовжує традиції, започатковані його засновником Солгутовським Леонідом Ізрайловичем. Справу продовжила його учениця Олена Вдовиченко, яка надає музею нових сучасних відтінків.

Так, була налагоджена тісна співпраця з єврейською общиною. Адже перед війною у селі з населенням 4335 чоловік, переважна більшість людей були євреї – 3171 чоловік. Після нападу фашистів почалось планомірне і послідовне знищення єврейського народу. Тож завдяки спільним зусиллям у 2014 році на місці масового розстрілу євреїв села Хашувате у лютому 1942 року вдалось створити таке пам'ятне і значуще місце, як Меморіальний комплекс «Хашуватська трагедія». Сьогодні це найбільший у Європі меморіальний комплекс, який вражає не тільки розмірами, а й насамперед глибоко продуманим змістовим та емоційним наповненням.

А все почалося із шкільного музею – рукотворного дива Леоніда Солгутовського...Своїм прикладом відомий красзнавець, вчитель-ентузіаст показав, що історію можна вивчати в школі, прочитавши книгу, а можна доторкнутися рукою, відвідавши музей, який є скарбницею надбань нашого

народу за його багатомістову історію, являє собою місток між минулим та сучасним.

Список використаних джерел

1. Кіровоградська область: поступ розвитку – бібліографічний покажчик / Департамент культури, туризму та культурної спадщини Кіровоградської облдержадміністрації; Комунальний заклад «Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І.Чижевського»
2. Кіровоградщина. Історія рідного краю: навч. посіб. / за ред. І.А.Козир. Кіровоград: Імекс-ЛТД. 304 с.
3. Кузик Б. М., Білошапка В.В.Кіровоградщина: історія та сучасність центру України: в 2 т. Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2005. Т. 1. 452 с.
4. Євтушенко М. І. Гайворон. На крилах історії. 2016.

УДК 94:338.43(477.65)"1861":625.31

Касьяненко В.О., вчитель історії, спеціаліст вищої категорії, директор, КУ «Гайворонський центр професійного розвитку педагогічних працівників»

АГРАРНА РЕФОРМА 1861 РОКУ НА ТЕРИТОРІЇ ГАЙВОРОНСЬКОГО КРАЮ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА БУДІВНИЦТВО ВУЗЬКОКОЛІЙНОЇ ЗАЛІЗНИЦІ

Національною спадщиною народу є старовинні храми, літературні та мистецькі твори, звичаї, традиції. Вузькоколійну залізницю теж можна віднести до національної спадщини нашої держави. У розвинених країнах багато уваги як з боку держави, так і приватних інвесторів приділяється відновленню і розвитку залізниць. В Україні, на жаль, не так. Тому створення позитивного іміджу нашої країни, певного регіону, популяризація подорожей залізничним транспортом, приведення до ладу інфраструктури та підвищення рівня сервісу – першочергові завдання. Вузькоколійна залізниця має свою цікаву історію. Значний вплив на розвиток залізничного транспорту в Україні мала аграрна реформа 1861 року.

Україна стоїть на порозі відкриття ринку продажу землі, адже 31 березня

2020 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» [7], відповідно до якого з 1 липня 2021 року землю можна буде купувати. Проведена зараз аграрна реформа викликала до неї самі різні відносини – від позитивних до різко негативних. Позитивні, що селяни ставши власниками землі, будуть на ній добре працювати і, внаслідок цього, добре жити. Чи стане заможним селянин і багатим держава – це покаже історія. Україна є аграрною державою з родючими землями, які повинні використовуватися в інтересах народу. Тож необхідно звертатися нашого минулого, щоб не робити помилок сьогодні та в майбутньому.

Щоб визначити особливості історичного розвитку краю у кінці XVIII-XIX століттях слід звернути увагу на описи повітів та волостей Подільської губернії, які здійснені А. Марчинським «Географічний статистичний і етнографічний опис губернії Подольської», 1805 рік [6], В. Рудницьким «Топографическое и статистическое описание Подольской губернии, сочиненное 1819 года подольским губернским землемером Викентием Рудницким» [3], В. Гульдманом «Населенные места Подольской губернии», 1893 рік [1], Ю. Сецинським «Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Приходы и церкви Подольской епархии», 1901 рік [9], А. Криловим «Населенные места Подольской губернии», 1903 рік [5], які оцифровані і є у вільному доступі в мережі Інтернет.

Таблиця 1.

Адміністративний устрій Гайворонського краю у кін. XVIII-XIX ст.

<i>Подільська губернія</i>		
<i>Повіти</i>	<i>Волості</i>	<i>Населені пункти Гайворонського району</i>
Балтський	Пісчанська	Казавчин, Бандурова
Гайсинський	Хашчеватська	Берестяги, Гайворон, Струньків, Ташлик Струньківський, Тополі, Мощене, Перьямоль (Долинівка)
	Герновська	Окніни (Вікнина), Темне (Червоне)
Ольгопольський	Устянська	Солгутів, Соломія

Гайворонщина розташована на Правобережжі. Внаслідок другого та третього поділів Речі Посполитої землі Правобережної України опинилися в

складі Російської імперії. Населені пункти краю входили до складу Подільської губернії, а саме до Балтського, Гайсинського та Ольгопольського повітів. Такий адміністративний поділ проіснував до 1923 року.

Селяни Гайворонщини в кінці XVIII-середині XIX століття жили не дуже добре. Адже, як пише В.Рудницький, крім землеробства вони ще й займалися скотарством, і ремеслами «для свого пропитання» [3]. Крім цього, вони обробляли панські поля своєю тягловою силою. На початку XIX століття селянам необхідно було відпрацювати на поміщика взимку два дні в тиждень, а влітку три дні. Влітку селяни повинні відпрацювати ще додатково 12 днів, і ще 12 днів у рік вони ремонтували греблі та плотини, тобто відпрацювати так званий шарварок. Також селяни сплачували десяту частину отриману від бджільництва, або десяту вівцю від приплоду, здавали вони поміщику і яйця, кури, пряжу. Ще селяни виконували так звану подорожчину, або як її ще називали «підводну» повинність [3].

За кожну ревізьку душу (а це чоловік, незалежно від віку) платився подушний податок. Поміщики все більше закріпачували селян, зменшували або відбирали у них наділи. Для порівняння можемо зазначити, що поміщик Піщатовський, який був власником села Гайворон, в 50-х роках XIX століття мав у своєму користуванні 2480 десятин землі (1 десятина дорівнює 1,092 га), у той час, як селяни мали у власності лише до 6 десятин, а 162 родини були взагалі безземельними [2].

Поміщики розглядали селян як тварин або речі, які вони продавали і купляли. Знаходимо багато випадків куплі-продажу селян і на території нашого краю.

Влада поміщиків над селянами була необмеженою. Так, земельний справник у 1847 році доносив до повітового суду, що селян Гайворона «за худую роботу или леность в отбывании повинностей управляющий наказывал розгами» [2].

Землі Гайворонщини у різні часи належали різним землевласникам. Найбільшими землевласниками були родини Потоцьких, Чарновських і

Підгорських, яким належали тисячі десятин землі.

Якщо ми проаналізуємо прізвища землевласників, то побачимо, що у кінці XVIII-поч. XIX ст. всі прізвища були польського походження, тобто володіли землями поляки-католики, але поступово, землі перейшли у власність до російського дворянства. Про це яскраво свідчать російські прізвища: Строганов, Смірнов, Бухарін, Чижов.

Серед польських шляхтичів, які володіли землями Прибузького краю були і такі, що підтримували польське повстання 1830-31 рр. Царський уряд, переляканий польським повстанням, застосував суворі заходи відносно майна польського дворянства. На території нашого краю пан Вацлав Жевуцький, брав участь у польському повстанні. За це село Бандурове, яке було у його власності, конфіскували в державну казну, але царська адміністрація добре розуміла, що знищити польську опозицію складно. Тому почалася масова русифікація адміністративних органів, здійснювався наступ на католицьку церкву. На території Гайворонського краю починають масово будуватися православні храми та відкриватися церковно-приходські школи.

19 лютого 1861 року імператор Олександр II розпочав реалізацію аграрної реформи. Селяни отримували землю від поміщиків на підставі угоди, яку називали Уставною грамотою. В ній вказувався розмір наділу на ревізку душу (чоловіка), сума виплати за наділ, повинності, які селяни повинні виконувати на користь поміщика, доки був його боржником. Грамоту-угоду підписували поміщик і селянин. Про те, ні перші, ні другі не поспішали підписувати: поміщики, щоб на триваліший проміжок часу продовжити кріпосну залежність селян, а селяни через «відрізки» та високу ціну на землю. До кінця 1861 року на території краю було підписано лише 5 грамоти-угоди [4]. У 1862 році відбулися селянські протести проти викупних платежів. Солгутовський Л.І. пише, що повстання відбулися у таких селах Гайворонського краю, як Окнина, Темне, Гайворон. У ці населені пункти були навіть направлені війська Мінського, Єлецького, Брянського піхотних та Єлисаветградського гусарського полків.

Леонід Солгутовський у своїй книзі «Реформа кріпосного права на Гайворонщині» розмістив фотодокументи з Камянець-Подільського

державного обласного архіву. Це викупні акти, доповідні записки, уставні грамоти що стосуються населених пунктів Гайворонщини. Відповідно до зазначених документів у 60-х роках XIX століття на території Гайворонщини проживали:

- «піші господарства (або двори)», які володіли землею, але не мали робочої худоби і с.-г. реманенту (79%);
- «городники» – селянські господарства, які володіли власними або користувалися чужими присадибними ділянками (городами, 15%);
- «бобилі» – залежні селяни, які не мали власної орної землі, ніяких угідь, ставали наймитами «на чужих тяглах», вступали в особисті господарські угоди із заможними хазяями, в хатах яких проживали (2%);
- «тягли господарства» – які мали тяглову робочу худобу (воли та коні, 4%).

Отже, на території Гайворонщини заможних, тяглових дворів було лише – 5%. Більшість, а це 79%, селян були пішими, тобто не мали тягла щоб обробляти землю.

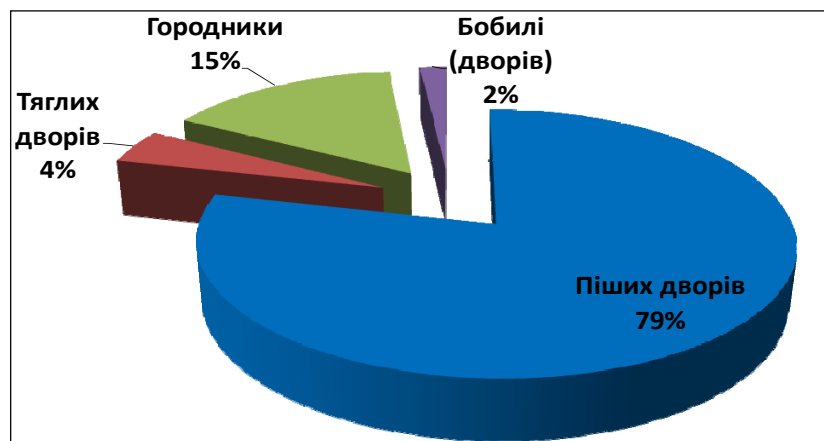

Рис. 1. Види селянських господарств на території Гайворонського краю у др. пол. XIX ст.

Узагальнивши викупні акти та уставні грамоти, які опубліковані у книзі Леоніда Солгутовського, можна зробити висновок, що після проведення аграрної реформи 1861 року середній розмір наділу на ревізку душу в населених пунктах нинішньої Гайворонщини складав 2,74 десятини, що дорівнює 2,99 га. Це значить, що кожен чоловік у родині (незалежно від віку,

враховувалися і хлопчики) отримав майже 3 га землі, на якій родина могла господарювати.

Найбільші наділи отримали у селах Казавчин та Бандурове, адже це були військові поселення. Найменші наділи надані у власність селянам Юліановки, Гайворона та Берестягів. Землю отримали лише тяглі й піші селяни. Городники отримали невеликі наділи по 0,1-0,2 десятини.

Якими ж виявились основні наслідки скасування кріпосного права? Юридично звільнивши особу селянина, уряд Олександра II порушив тим самим його одвічну осілість та прив'язаність до землі, до самого поміщика. Тим самим було створено умови для масової міграції селянства, в ході якої інтенсивно формувався ринок вільнонайманої робочої сили, так необхідний для наступної індустріалізації країни. Вагомим у розв'язанні цього завдання було залізничне будівництво, розвиток якого перебував під пильною увагою уряду та імператора. Крім того, до реформи 1861 року в Україні існувало два основних види гужових перевезень: чумацтво та підводна повинність. Після реформи 1861 р. підводну повинність було скасовано, і в країні відразу ж загострилися проблеми у перевезеннях. Тому, саме у залізничну галузь найперше залучалися іноземні інвестиції, а власникам капіталів гарантувався п'ятипроцентний прибуток. Оплата праці на залізницях була помітно вищою ніж в інших галузях. Це сприяло залученню до залізничного будівництва широких мас селянства, яке залишало рідні місця і поповнювало загони пролетаріату. Як наслідок, у другій половині XIX ст. залізнична мережа імперії зросла у 25 разів [8].

Територія Гайворонщини не стала виключенням. У 1897 році до Струнькового було покладено вузькоколіїну залізницю і збудовано вокзал. «Гайворонська вузькоколіїнка» – побудована як частина великої мережі вузькоколіїнок, створеної на півдні України Першим товариством під'їзних залізничних шляхів. Вона проходила через Гайворон і з'єднувала населені пункти Підгородню і Рудницю. Потреби залізничного будівництва сприяли швидкому зростанню інших галузей господарства, зокрема, цукрової, металургійної, добувної, машинобудівної, деревообробної та ін.

Отже, результатом аграрної реформи 1861 року було масове будівництво залізниць.

Список використаних джерел

1. Гульдман В. Населенные места Подольской губернии: (алфавитный перечень населенных пунктов губернии, с указанием некоторых справочных о них сведений). Каменец-Подольский : Тип. Подольского губ. правления, 1893. 636 с. URL: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/25851-guldmann-v-k-naselennye-mesta-podolskoy-gubernii-alfavitnyu-perechen-naselennyh-punktov-gubernii-s-ukazaniem-nekotoryh-spravochnyh-o-nih-svedeniy-kamenets-podolskiy-1893>
2. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Кіровоградська область / Ред. кол.: Сиволап Д. С., Безтака П. М., Вогульський А. А. та ін. АН УРСР. Інститут історії. Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. 816 с.
3. Карачківський М. Опис Поділля з 1819 р. В. Рудницького: (До історії Поділля початку ХІХ в.). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Karachkivskiy_Mykhailo/Opys_Podillia_z_1819_roku_V_Rudlytskoho_Do_istorii_Podillia_poch_KhIKh_v.pdf.
4. Комірний О. Земельні відносини у нашому краї в другій половині ХІХ-початку ХХ століть. *Гайворонські вісті*. 2020. С. 5.
5. Крилов А. Населенные места Подольской губернии. Каменец-Подольский: Типография губернского правления, 1903. 538 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0007759>.
6. Марчинський В. Статистичний, топографічний і історичний опис губернії Подольської. Вільно, 1820, 349 с.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 № 552-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>.
8. Реєнт О. До проблеми скасування кріпосного права в 1861 р. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2011/1/3.pdf>
9. Сецинський Ю. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Вып. 9: Приходы и церкви Подольской епархии. Каменец-Подольск, 1901. 1266 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/11239>.
10. Солгутовський Л. Реформа кріпосного права на Гайворонщині. Ульяновка : Поліграф-сервіс, 2001. 144 с.

*Козинська І.П., к. геогр. наук.,
ст. викл. кафедри географії
та методики її навчання,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ГАЙВОРОНЩИНИ

Особлива роль у розвитку багатьох територій України належить історико-культурному, що є основою для організації пізнавального туризму. Не є винятком і Кіровоградська область, яка багата цікавою і різноманітною спадщиною. Одним з перспективних регіонів області для розвитку внутрішнього туризму є Гайворонщина.

Під історико-культурною спадщиною автор розуміє «територіальне поєднання нерухомих пам'яток історії, культури і природи, що мають особливу цінність (освітню, репродуктивну, естетичну та ін.) для світу, країни, регіону, тісно пов'язаних між собою з живим життям народу, в контексті певної культури» [1]. Пізнавальний туризм найчастіше розглядається в науковій літературі, як вид туризму, головною метою якого є відвідування будь-яких територій (регіонів, місцевостей), для ознайомлення з пам'ятками природи, історії та культури, побутом і традиціями місцевого населення, народними промислами і т.д.

Гайворонський регіон розташований в західній частині Кіровоградської області. Його територія 0,7 тис. км², що становить 2,85% території Кіровоградської області і займає вигідне економіко-географічне положення. На заході він межує з колишніми Бершадським районом Вінницької області, на півдні – з Балтським и Савранським районами Одеської області, на півночі – з Уманським районом Черкаської області, на сході – з Благовіщенським районом Кіровоградської області.

Територією Гайворонського регіону проходять автомобільні дороги Джулинка-Благовіщенське, Гайворон-Бандурове, Гайворон-Долинівка та ін.,

що, безумовно, сприятиме розвитку туризму на території району.

Взаємодія цілого ряду чинників: історичних, природних і соціально-економічних вплинуло на динаміку геокультурних процесів та історико-культурний розвиток Гайворонщини. Сучасна історико-культурна спадщина регіону характеризується внутрішнім розмаїттям. На території Кіровоградської області перебуває 5624 пам'ятки та об'єктів культурної спадщини (з них 24 – національного значення), а саме: 2574 – пам'ятки та об'єкти археології; 2161 – пам'ятка та об'єкта історії; 27 – пам'яток монументального мистецтва; 857 – пам'яток і об'єктів архітектури та містобудування; 5 – пам'яток садово-паркового мистецтва та заповідники. На території Гайворонського району сьогодні можна порахувати 68 пам'яток археології; 37 пам'яток історії та 4 об'єкти природної спадщини [3].

Найчисленнішу групу спадщини в районі складають пам'ятники археології, представлені курганами, курганными групами і поселеннями епохи палеоліту. До Державного реєстру нерухомого пам'яток археології занесено 68 курганів. Багато археологічних знахідок з давніх поселень трипільської, черняхівської, сабатинівської культур можна побачити в музеї історії смт. Завалля, районному краєзнавчому та шкільному історичному музеї с.Могільного. Отже, на території степової зони в долинах річок Гайворонського району люди жили вже в IX-X ст. Сучасні пам'ятники археології розташовані в основному по берегах річок Південного Бугу та його приток, що протікають селами району, де і розселилися перші кочові народи регіону. На берегах річок часто знаходять численні свідчення стоянок стародавніх людей. Дана категорія спадщини може сьогодні широко використовуватися населенням для організації туризму в регіоні. Причому даний напрямок може носити як пізнавальний, так і освітній характер [4].

Другу групу історико-культурної спадщини Гайворонського району становлять світські споруди – нерухома матеріальна спадщина поміщицької садибної культури, що представлена окремими будівлями і спорудами (збереглися частково), залишками колишніх парків тощо. В історії району

садиби залишили вагомий слід, так як землями, близькими до м. Кропивницького з кінця XVIII-XIX ст. володіли багато поміщиків. В основному землі в межах сучасного Гайворона належали поміщицьким родинам. Тут мали свої садиби такі відомі поміщики як Потоцький, Мошинський, Лопушанський, Жевуський, Калиновський, Браницький та ін.

На території Гайворонського району на державному обліку перебувають пам'ятки історії та культури. Об'єкти історичної спадщини представлені братськими могилами. Вони знаходяться в селах: Бандурове, Берестяги, Вікніна, Казавчин, Могільне, мощення, Покровське, Салькове та ін., де поховані солдати, загиблі в роки Великої Вітчизняної війни. Пам'ятники історії несуть в собі глибокий військово-патріотичний зміст і зберігають пам'ять про загиблих односельців і важких випробуваннях радянського народу в роки війни [2].

Крім цього, у межах Гайворонщини є ряд культурних пам'яток, які представлені: в м. Гайворон та с. Червоному монументами пам'яті жертв Голодоморів, у м. Гайворон та в с. Долинівка – пам'ятниками Т.Г. Шевченку. Серед пам'ятних знаків Трудової слави – автомобіль ЗІС-5 (територія АТП, м. Гайворон), трактор «Універсал» (на подвір'ї професійного аграрного ліцею), вузькоколіїний паровоз МТ-220 на площі Заводській [6].

Відомі в районі також пам'ятки архітектури: гідроелектростанція (1950) в м. Гайворон на р. Південний Буг; млин (кінець XIX) в м. Гайворон, залізничний вокзал (1897) – привокзальна площа м. Гайворона, Палац культури (1950) – смт. Завалля, графітовий комбінат (1930 р.) смт. Завалля, складський будинок (початок XX ст.) – с. Мощення, водяний млин (мурований) 1906 р. с. Соломія, водонапірна башта (Мурована поч. XX ст.) с. Хашувате, школа – 1930 – м. Гайворон, Будинок культури – 1925-1930 рр. м. Гайворон, комплекс Земської лікарні – початок XX ст. с. Хашувате (3 будинки), громадський будинок – початок XX ст. с. Хашувате [6].

На території Гайворонського регіону Кіровоградської області є також ряд об'єктів культової спадщини. Серед них храм Воздвиження Хреста

Господнього у Солгутове – храм Кіровоградської єпархії Української Православної церкви у селі Солгутове, історико-архітектурна пам'ятка 2-ї половини XVIII століття, Покровська церква (19 ст.) в с. Могильна, церква Косьми і Даміана (19 ст.) в смт. Салькове та Хрестовоздвиженська церква (19 ст.) в с. Солгутове. Культові об'єкти з'явилися в регіоні разом з селами, що виникли тут в XVII-XVIII ст. За православним звичаєм, де люди облаштувалися, будували поселення, там, в першу чергу, і ставили храми.

На території Гайворонщини знаходяться 4 пам'ятки природи: орнітологічний заказник Бандурівські ставки, який розташований на околиці с. Бандурове в каньйоні невеликої р. Яланець. На території заказника загальною площею 385,6 га знаходяться три мальовничі ставки. Між собою вони сполучені водотоками. Рослинний світ Бандурівських ставок багатий у флористичному відношенні, Він представлений угрупованням рослин низовинних боліт. Для Лісостепової України такий покрив є типовим, але в той же час він досить рідко зустрічається на природно-заповідній території Кіровоградської області [5].

Поблизу с. Котовка розташоване природне мінеральне джерело «Іванкова криниця» у великій плескатій балці. «Іванкова криниця» – гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення, площею 2,55 га. Хімічний аналіз показав, що вода багата на солі натрію, кальцію, калію, магнію, загальна мінералізація води становить 0,1-0,7 г / л. Поруч із джерелом, символом очищення та оновлення, збудовано капличку.

На околиці с. Казавчин знаходиться ландшафтний заказник місцевого значення «Казавчинські скелі». Його площа становить 55 га. Він є частиною гранітно-степового Побужжя. На гранітних крутосхилах зростають 17 видів рослин, занесених до Червоної книги України, зокрема лікарські рослини – материнка и звіробій.

Мальовничим є заповідне урочище «Сальківське», яке знаходиться біля с. Салькове у розлогій долині Південного Бугу. Ця територія займає площу 66,3 га. Головною ознакою місцевості є поєднання крутих скелястих схилів з

виступами на поверхню кристалічних порід та пологих берегів степової частини Південного Бугу. Завдяки цьому вздовж течії річки утворюється безліч острівців. На крутих кам'янистих схилах переважають угруповання типчаку. Зустрічаються червонокнижний сон чорніючий (*Pulsatilla nigricans*) та рідкісні в області півники карликові (*Iris pumila*) та аденофора лілієлиста (*Adenophora lilifolia*). На затінених скелях зростають рідкісні види папороті – багатоніжка проміжна (*Polypodium interjectum*), аспленій колосовидний (*Asplenium trichomones*), пухирник ламкий (*Cystopteris fragilis*), а на більш освітлених ділянках – півники угорські (*Iris hungaria*) та півники злаколисті (*Iris graminea*). По дну балки, яка впадає в Пд. Буг, зростають вологолюбні види. Рідкісним явищем є схилове болото, виявлене на правому березі [2].

В результаті проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що територія Гайворонщини дуже багата об'єктами історико-культурної спадщини. Це є прикладом історичної та адміністративно-територіальної цілісності, що сприяє збереженню спадщини регіону, який можна сьогодні використовувати як основу для розвитку внутрішнього туризму.

Список використаних джерел

1. Проскурина Н.В. Научно-теоретические подходы к оценке историко-культурного потенциала муниципального образования в интересах развития рекреации и туризма / Муниципальные образования современных регионов: проблемы исследования, развития и управления в условиях геоэкологической и политической нестабильности: матер. межд. науч.-практ. конф. В., 2016. С.18.
2. Сіденко В. М. Бандурівські ставки // Енциклопедія Сучасної України: / гол. редкол .: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін .; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичний досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=40270.
3. Стратегія розвитку Кіровоградської області на 2021-2027 роки. URL: <http://economika.kr-admin.gov.ua/files/str1-lish-270320.pdf>
4. Географія. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Nzvdpu_geogr_2011_23_8.pdf.
5. Салькове URL: <https://ukrainaincognita.com/kirovogradska-oblast/gaivoronskyi-raion/salkove/salkove>.
6. Гайворон. URL: <http://gayvoron.kr-admin.gov.ua/index.php?q=rajon/pasport.htm>.

*Колотуха О. В., д. геогр. наук,
доцент, завідувач кафедри
туризму та авіаційних перевезень,
Льотна академія Національного
авіаційного університету*
*Колотуха І.О., к. геогр. наук,
методист, КЗ «Кіровоградський
обласний центр туризму,
краєзнавства та екскурсій
учнівської молоді»*

ВОДЯНІ МЛИНИ ЯК ОБ'ЄКТИ АКТИВНОГО ТУРИЗМУ

Подорожуючи долиною річки Південний Буг, туристи зустрічають незвичні, унікальні об'єкти, які викликають неабияку цікавість – водяні млини. Водяний млин – гідротехнічна споруда, що використовує енергію води, в першу чергу, для виробництва борошна.

Батьківщиною водяного млина вважається стародавній Рим, де вже в II ст. водяні млини були поширені майже повсюдно. Водяні колеса використовувалися і для вижимання олій, і для розм'якшення яблук, з яких готували улюблений римлянами напій – сидр, з їх допомогою заповнювався водою знаменитий римський водогін. Для спорудження водяних коліс у Західній Європі будувалися невеликі водоймища. Так, у Франції збереглися залишки каскаду з 16 водяних млинів поблизу м. Арль, побудованих у III–IV ст. Значно поширились водяні млини тут у XI–XIV ст. В Англії водяний млин з'явився приблизно у VIII ст., а вже в 1086 році в Тренте і Северне було зареєстровано 5624 млини [1].

Згодом водяний млин, дещо удосконалений, був занесений в Європу, а потім і в Україну. Водяні млини, як і інші господарсько-виробничі споруди, виникли в умовах натурального господарства й були нерозривно пов'язані з хліборобством. За часів феодалізму млини стали джерелом значних прибутків [2].

Млини, що діяли завдяки енергії води, на річках Побужжя почали використовувати з X-XI ст. Часто під час весняних повеней млини руйнувалися, їх доводилося відновлювати знову. Переробку зерна на таких млинах здійснювали до кінця XX-початку XXI століття. Останній функціонуючий млин у с. Соломії Кіровоградської області діяв до 2006 року. Аналіз карт та статистичних даних XIX-XX століття показує, що до середини XX століття верхня та середня частини течії річища Південного Бугу з притоками були забудовані млинами. Однак після масової електрифікації та створення каскаду водосховищ млини перестали використовувати [3].

Основна частина млинів зосереджена у середній течії річки Південний Буг, що проходить у межах Українського щита. Їх будівництво здійснювали на ділянках перекатів річки, зокрема там, де були пороги, швидкість течії прискорена і воду можна було спрямувати на турбіну (колесо) за рахунок дамби або водовідвідного каналу. Власне будівлі млинів розташовували в заплаві, а приміщення з колесами або турбінами – в річищі або каналі. Іноді будували млинарські комплекси (села Сокілець Вінницької області, Салькове та Луполове Кіровоградської області, Чаусове Миколаївської області), де основний млин з господарськими спорудами знаходилися в заплаві, а допоміжний – через канал на острові. Як будівельні матеріали для млинів використовували дерево та каміння. Дерев'яні млини були ненадійними й функціонували впродовж короткого проміжку часу – часті повені та паводки руйнували їх повністю. Найпоширенішими у річищі Південного Бугу є кам'яні млини, для будівництва яких використовували цеглу та місцеві породи гранітів і гнейсів, які видобували в крутих схилах долини. Особливу увагу звертали на виготовлення розчину, який попередньо спеціально заготовляли з вапна, піску та курячих яєць для надання міцності [3]. Тому такі млини виглядають як монументальні споруди – наче замки чи фортеці.

Як правило більшість будівель млинів одноповерхові, однак окремі з них (Гушинці, Стрільченці, Сокілець, Брацлав, Глибочок, Шумилів Вінницької

області, Луполове Кіровоградської області, Кінецьпіль Миколаївської області) мають від 3 до 5 поверхів і досягають висоти 10-15 м. Стіни млинів, товщиною до 1,5 м, викладені з різнокольорових гранітів і гнейсів. Віконні та дверні перекриття будували з червоної цегли у формі арок. Дахи вкривали дошками, черепицею або бляхою. Зараз від більшості млинів у річищі Південного Бугу залишилися лише фундаменти, частини стін або будівлі без механізмів, турбін і коліс [3].

Прикладів сучасного використання водяних млинів у світі можна наводити безліч. Вони можуть бути готелями, музеями, борошномельними спорудами, кузнями, олійнями, пунктами збору туристичних груп, гідроелектростанціями, ресторанами, кафе, постійним житлом, нічними клубами, гідротехнічними спорудами. Всі ці варіанти використання млинів в деяких країнах уже давно впроваджуються, таким чином люди намагаються зберегти свої традиції, архітектурну спадщину.

Відомий на Кіровоградщині географ-краєзнавець А. Домаранський, проаналізувавши літературу, карти, супутникові зображення, встановивши локацію водяних млинів Кіровоградської області (річки Південний Буг, Синюха, Ятрань, Інгул) у ході наукової експедиції, визначив, що їх залишилось небагато: на річці Південний Буг від Гайворона до Южноукраїнська зафіксовано 44 млини, на річці Синюха – 12 водяних млинів, річка Ятрань (притока Синюхи) має 6 водних споруд, річка Інгул – 8 млинів [4]. Дослідник констатує, що всі виявлені млини знаходяться у різних станах, деякі майже як нові, а від інших залишився лише фундамент, їх туристичний потенціал можна оцінювати як посередній. Ті млини, що мають відмінний стан, можуть слугувати тими ж самими готелями, музеями, гідроелектростанціями тощо. Млини які майже розвалені або від яких залишився тільки фундамент можуть бути туристичними орієнтирами для тих, хто займаються водним туризмом, рафтингом. При бажанні майже зі всіх водяних млинів нашої області можна зробити цікаві, перспективні туристичні об'єкти, як робиться це давно у світі.

Рис. 1. Млин в с. Соломія (фото з доступних джерел)

В межах вже колишнього Гайворонського району авторами нараховано 13 залишків млинів. Від більшості з них залишилася лише фундаменти, в задовільному стані заходиться лише млин поблизу с. Соломія (рис. 1) [5].

Кам'яний млин в с. Соломія – водяний млин, який стоїть на березі Південного Бугу, і є головною архітектурною пам'яткою теперішньої Гайворонщини. Збудований ще у XVIII ст. він зазнав чимало перебудов, але інколи працює і нині. Вода вже його колеса не крутить – працює електродвигун. Будівля шлюзу, ринви та стоки добре збереглися, навіть дерев'яний поміст ще у деяких місцях витримує людську вагу, і це свідчить, що не дуже давно млин заставляла працювати саме вода.

Млин збудований повністю із бутового каменю. З боку берега він двоповерховий, вікна й двері мають декоративні арки й роблять будівлю схожою на лицарський міні-замок. Ще більше підсилює цей ефект барельєфне зображення щита – колись на ньому був герб власників. З іншого боку – бурхливий потік води, який шумить і падає в лабіринті ходів між кам'яними стінами-дамбами й омиває значно простішу в сенсі декору, але вищу і потужнішу іншу частину млина. Попід млином іде не основне русло річки, а один рукав, відділений кам'янистим парапетом (рис. 2).

Рис. 2. Млиновий канал (фото з доступних джерел)

Таким чином, можна стверджувати, що водяні млини на р. Південний Буг є незвичними, унікальними об'єктами, які викликають неабияку цікавість туристів, і тому потребують збереження, модернізації та включення до туристських маршрутів. Для Гайворонщини таким унікальним туристським об'єктом, без сумніву, є млин в с. Соломія.

Список використаних джерел

1. Енергетика, історія, сучасність та майбутнє. URL: [http://energetika.in.ua/ua/books/book-1/part-1/section-3/3-2./](http://energetika.in.ua/ua/books/book-1/part-1/section-3/3-2/).
2. Бульба К. Млинарство на Монастирищині. *Український млинологічний журнал*. 2011. № 1. С. 74-75.
3. Денисик Г.І., Лаврик О.Д. Сучасні антропогенні ландшафти річища Південного Бугу. *Український географічний журнал*. 2011, № 3. С. 33-37.
4. Домаранський А. Водяні млини Кіровоградської області як туристично-рекреаційний ресурс / *Пошуки туристської привабливості Кіровоградської області: наукові розвідки* : [монографія] / за заг. ред. д.г.н. О.В. Колотухи – Дніпро : ФОП Середняк Т.К., 2020. С. 254-261.
5. Домаранський А. Середнє Побужжя і його принади [краєзнавча карта-схема]. v 1,0. 2015.

*Колотуха О. В., д. геогр. наук,
доцент, завідувач кафедри туризму
та авіаційних перевезень,
Льотна академія Національного
авіаційного університету*

ОЦІНКА МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ РАФТИНГОВОГО ТУРИЗМУ НА ГАЙВОРОНЩИНІ

Рафтинговий туризм (рафтинг) (англ. *rafting* від *raft* – пліт) – класичний сплав річковими порогами на великих безкаркасних надувних судах – рафтах. Рафти надійні і стійкі на воді, володіють великою плавучістю, зручні для розміщення групи з 6-12 осіб. Завдяки рафтам сплав бурхливими порожистими річками перестав бути привілеєм досвідчених туристів-водників, які долали їх на плотах, катамаранах або байдарках. Цей вид сплаву дуже популярний на Заході. Зараз це фактично складова вітчизняного спортивного водного туризму з використанням надувних суден [1].

Річка Південний Буг, на лівому березі якої розташоване м. Гайворон, є найскладнішою в плані сплаву серед річок височин України – її долина перерізає кристалічні масиви Українського щита. Південний Буг є зараз чи не єдиною річкою Центральної України, на якій залишилися мальовничі пороги, що дійшли до нас у незмінному вигляді. За своїм походженням вони подібні до відомих дніпровських, які, на жаль, нині поховані під водосховищами. Південним Бугом проходить 2 водні маршрути II категорії складності – від сел. Меджибіжа до сел. Тиврова та від сел. Гнівани до м. Гайворона. Далі від Гайворона розпочинається найскладніший (III категорії складності) та найцікавіший маршрут, що закінчується у м. Вознесенську Миколаївської області. Відрізок річки, яким проходить маршрут, розташований у контактній смузі лісостепової та степової зон, і саме тому ці місця відрізняються значним біологічним різноманіттям. Основні перешкоди на маршруті – близько 50 порогів та перекатів, 15 кам'яних «гаток» (зливів біля колишніх млинів), 6 обносів гребель гідроелектростанцій [2, с. 71]. З цієї кількості в межах вже

колишнього Гайворонського району автором нараховано 4 пороги, 9 перекатів (зливів), 13 залишків млинів. Цей потенціал використовується лише поодинокими групами туристів-водників. Але при цьому напрошується аналогія з с. Мигія поблизу м. Первомайська Миколаївської області, що теж розташоване на р. Південний Буг.

Мигія стала визнаним центром рафтингового туризму буквально за останні 10 років. Сотні туристів щороку вирушають до Мигії, щоб сплавитися Південним Бугом. Стрімкі скелі, водотоки, ланцюги порогів та островів, які трапляються вздовж річки – все це вабить екстремалів, які захоплюються активними видами водного туризму.

Мигія приваблює туристів з багатьох причин. По-перше, тут є пороги I-III категорії трудності з шести можливих категорій. Це робить мигійські траси цікавими як для початківців, так і для туристів з досвідом. По-друге, це степовий регіон – отож у річці тепла вода, яка влітку прогрівається до 20° і більше. Це дуже важливо, особливо для новачків. Крім того, влітку і восени, коли рівень води невисокий, траси є доступними для людей без особливої підготовки. На мигійській ділянці Південного Бугу визначено кілька маршрутів, загальною довжиною до 12 км. Сплаватися можна як на плотах (рафтах), так і на байдарках, каное і SUPах. Фахівці зазначають, що з кожним роком кількість охочих відчутти адреналін на мигійських порогах збільшується приблизно на 20%. Мигія приваблює і професійних спортсменів. Тут регулярно проводяться різні змагання – з веслувального слалому, водного туризму. Послуги рафтингових сплавів вже пропонують десятки туристських фірм з усієї України. Послуги проживання в самому селі пропонують кілька закладів розміщення – від кемпінгових наметових таборів до міні-готелів та зелених садиб. Створено навіть гірськолижну трасу для розширення меж туристського сезону. І головне, що слід відзначити, – вся туристська інфраструктура створена та розвинута на засадах малого бізнесу на його повному самофінансуванні.

Рис. 1. Одна з гряд Гайворонського порогу

За оцінками автора Гайворон має подібний рекреаційно-туристський потенціал для розвитку активних видів туризму. Каскад Гайворонських порогів (6 гряд), який починається в 200 м нижче Гайворонської ГЕС (рис. 1), каскад порогів Мицкевича (2 гряди) поблизу с. Соломія (рис. 2), млиновий пережат поблизу Сальково оцінюються фахівцями II-III категорією трудності (при достаній воді). Правий берег річки від с. Солгутове до с. Соломія має мальовничі галявини для розміщення десятків наметових таборів туристів.

Рис. 2. В порозі Мицкевича

Спортивний сплав слід обов'язково урізноманітнити цікавою екскурсійною програмою по ходу сплаву – відвідування водяного млина в с. Соломія, ферма коней Пржевальського (катання, прогулянки), екскурсія по місту, Гайворонська вузкоколія, огляд Гайворонського гранітного кар'єру (побудова оглядового майданчику), меморіал Хашуватської трагедії, промислові об'єкти селищ Салькового та Завалля тощо. Слід розробити 2

маршрути – одnodенний Гайворон – Завалля (20 км) та кількагодинний Гайворон – Хашувате (9 км) до мосту Хашувате-Бугове (рис. 3). Крім того в програму турів, слід додати й екстремальних розваг – роуп-джампінг, тролей, дайвінг тощо, місць для облаштування яких достатньо. Слід також задіяти акваторію Гайворонського водосховища – для вітрильних видів спорту та водних розваг (до річч, такого об'єкту Мигія не має).

Рис. 3. Картосхема ділянки Гайворон-Завалля з позначенням місць розташування млинів [4]

Задачею ж місцевої влади є створення належних умов для місцевого малого та середнього бізнесу щодо розбудови туристської інфраструктури регіону. Крім того, слід вирішити й ряд завдань, які входять до владної компетенції, а саме: ремонт дороги Трояни-Гайворон, збереження та підтримка вузкоколійки, питання виділення земель (оренди) під туристські об'єкти, брендинг Гайворонщини, активних видів туризму в регіоні, створення Гайворонського туристично-інформаційного центру, електронного туристського порталу тощо.

Для аналізу стану, можливостей та перспектив використання рекреаційно-туристських ресурсів Гайворонщини був застосований метод SWOT-аналізу для оцінки потенційних внутрішніх переваг та недоліків, визначення потенційних зовнішніх можливостей та загроз (табл. 1).

SWOT-аналіз рекреаційно-туристських можливостей Гайворонщини

<i>Потенційні внутрішні переваги</i>	<i>Потенційні внутрішні недоліки</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Сприятливе географічне положення – 25 км від траси Київ-Одеса; • Наявність річкової артерії – р. Південний Буг з її унікальними перешкодами водного рельєфу; • Стабільна сприятлива екологічна ситуація; • Наявність потенційно вільних територій для розвитку туризму; • Наявність унікальних орографічних рекреаційних ресурсів; • Наявність унікальних туристських об'єктів – вузькоколійної залізниці, млинів тощо; • Наявність поблизу унікального музею ракетних військ стратегічного призначення; • Наявність туристсько-спортивних ресурсів для розвитку водного, вело, пішохідного, вітрильного туризму, скелелазіння, екстр. видів 	<ul style="list-style-type: none"> • Аварійний стан автодороги Вел. Трояни-Гайворон; • Відсутність впливу на регулювання рівня скиду води з Гайворонської ГЕС; • Наявність кар'єрів, вуглерозрізів, що не розробляються, відвалів гірничих порід з шкідливим вмістом; • Ерозійні процеси, руйнування берегів р. Південний Буг; • Недостатньо розвинена транспортна інфраструктура регіону; • Недостатньо розвинена матеріально-технічна база системи туризму; • Відсутність підготовки кваліфікованих туристських кадрів для регіону; • Відсутність туристського брендінгу території
<i>Потенційні зовнішні можливості</i>	<i>Потенційні зовнішні загрози</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Створення регіонального ландшафтного парку «Середнє Побужжя» з перспективою створення національного природного парку; • Потенційні можливості створення центру активного туризму національного рівня; • Розвиток унікального виду туризму на базі вузькоколійної залізниці; • Потенційна наявність трудових ресурсів та кваліфікованих кадрів для рекреаційної галузі; • Використання можливостей розвитку екологічного туризму на базі водних туристсько-спортивних ресурсів річки Південний Буг; • Розробка та створення Гайворонської ділянки Транс'української 	<ul style="list-style-type: none"> • Складна суспільно-політична та економічна ситуація в країні; • Майже повна відсутність державної та громадської підтримки активної туристської діяльності, недосконалість і відсутність сучасної нормативно-правової та інформаційної бази; • Неналежна увага до питань розвитку туризму в області, невиконання програм розвитку туризму в області, районі, громадах; • Недопущення скорочення та закриття туристських закладів, туристських гуртків; • Неefективна організація літнього відпочинку та оздоровлення учнівської молоді; • Нерозуміння та ігнорування проблем

(Подільсько-Бузької) туристсько-спортивної стежки; • Розвиток матеріально-технічної бази системи туризму області за рахунок сільського туризму; • Створення дієвого інформаційного туристського центру та туристичного порталу	розвитку активного туризму керівниками навчальних закладів, ролі науковців у вирішенні проблем розвитку туризму
--	---

Отже, територія Гайворонщини має достатній ресурсно-туристський потенціал, а саме місто Гайворон має всі передумови для того, щоби стати визнаним центром рафтингового туризму в Україні. Сам регіон має всі передумови для створення на території Гайворонщини національного природного парку «Середнє Побужжя».

Список використаних джерел

1. Колотуха О.В. Спортивний туризм та активна рекреація: географія, систематизація, практика (словник-довідник). URL: <https://geohub.org.ua/node/2241> (дата звернення: 10.05.2021).
2. Колотуха О.В. Спортивні рекреаційно-туристські ресурси України. Київ: Федерація спортивного туризму України, 2006. 210 с.
3. Денисик Г.І., Лаврик О.Д. Сучасні антропогенні ландшафти річища Південного Бугу. *Український географічний журнал*. 2011, № 3. С. 33-37.
4. Домаранський А. Середнє Побужжя і його принади [красознавча карта-схема]. v 1,0. 2015.

УДК 625.1(477.65)

*Комірний О.І., вчитель історії,
красознавець, лауреат обласної премії
імені В. Ястребова, член Національної
спілки краєзнавців України*

ПОЧАТОК ЗАЛІЗНИЧНОЇ ІСТОРІЇ ГАЙВОРОНА

Завдяки розвитку цукрових заводів і залізничного транспорту Гайворон у другій половині ХІХ-початку ХХ ст. по праву став центром капіталістичної модернізації південно-східної частини «подільської цукрової імперії». Саме

цей період став «золотим віком» міста над Бугом (Південним Бугом). Є міста, про які кажуть – місто металургів, місто кораблів, місто машинобудівників, місто енергетиків. А Гайворон – місто залізничників! Залізничний транспорт більш, як сто років визначав соціально-економічний та культурний розвиток цього населеного пункту. Бути в Гайвороні залізничником у середині ХХ століття було престижно і почесно. Саме залізничники становили трудову еліту, робітничу інтелігенцію міста. Більшість жителів міста пов'язана із залізницею і дорожила своїм форменим одягом. Дорослі гайворонці працювали на залізничних підприємствах міста, лікувалися в залізничній лікарні, купували необхідне в магазинах відділу залізничного постачання, а їхні діти та внуки виховувалися та навчалися в залізничних дитячому садочку та школі, відпочивали в залізничному піонерському таборі. Центром культурного життя по праву вважався залізничний клуб. Але, як не сумно констатувати, дедалі менше гайворонців працюють на залізниці, від багатьох залізничних підприємств залишилися лише руїни і все рідше тепловозні гудки порушують тишу міста над Бугом. Раніше, щоб прочитати графік руху пасажирських потягів на залізничному вокзалі, потрібно було декілька разів перевести погляд зверху до низу, а зараз це декілька рядків розкладу руху поїздів. Але ж не буде залізниці, то і не буде Гайворона, яким ми його знаємо і любимо! Це буде зовсім інше місто.

До 90-х років ХІХ ст. на території нинішнього міста розташувалися села Струнькове, Ташлик (Струнківський Ташлик) і Гайворон, які входили до Хащуватської волості Гайсинського повіту Подільської губернії. З середини ХІХ ст. господарський розвиток краю мав «солодкий присмак» – головним чинником стала цукрова промисловість. Як писав Х. Меламуд у «Хащуватських оповіданнях» [1], «волосне містечко Хащувате з усіх сторін оточували цукрові заводи». Перед початком Першої світової війни їх було сім. Невеликі цукроварні згодом переросли в підприємства. Вже до кінця століття відбулося акціонування цукрових підприємств, і провідну роль по праву відігравали Всеросійське та Одеське товариство цукрозаводчиків. Разом з

цукровиробником розвивалися борошномельна та спиртова галузі. Провідними в країні були підприємства товариства дистелівських вальцових і водяних млинів. Саме борошно з дистелівських млинів неодноразово за якість отримувало почесні відзнаки Всеросійського товариства ярмарків та виставок. У цілому, в другій половині XIX ст. обсяги переробної промисловості на території нинішньої Гайворонщини зросли більш як у сім разів. Значний стрибок у темпах розвитку був обумовлений переходом на капіталістичні рейки господарювання, використанням передових технологій і організації підприємств та зростанням капіталовкладень в економіку краю.

На початку 90-х років XIX ст. економічний розвиток почав гальмуватися через гужовий порт, який уже не забезпечував зростання вантажів. На порядок денний постало на розвитку судноплавства або побудови залізниці. Поразка Росії в Кримській війні 1835-1855 відсталість та примітивність шляхів сполучення залізничне будівництво від Одеси через Єлисаветград (нині м. Кіровоград) до Києва і Кременчука. Внаслідок запеклої суперечки було прийнято компромісне рішення проводити роботи в кілька етапів: спочатку сполучити Одесу з Балтою, а потім вести будівництво в напрямку Кременчука. 15 січня 1883 року було ухвалено рішення про будівництво залізниці на кошти держави та затверджено статут Одесько-Балтської залізниці. Керівником проекту було призначено барона К.К. Кигерн-Штенберга. А вже 4 грудня 1865 року почався регулярний рух поїздів від Одеси до Балти. В 1867 році розпочалося будівництво лінії до Єлисаветграда. В 1870-му Одесько-Балтська дорога перейшла у власність Російського товариства пароплавства і торгівлі на Одеській залізниці, а в 1878 році ввійшла до складу Південно-Західної залізниці. Після 1866 року почалося будівництво через станцію Бірзула (нині ст. Котовськ) до Вапнярки і Жмеринки. Ця лінія отримала назву Волочинська. У 1891 році було побудовано лінію Вапнярка-Христинівка-Цвіткове. У 1914 році завершено будівництво від Одеси до ст. Голта (м. Первомайськ).

Крім того було розроблено проект будівництва залізниці Одеса-Київ через Любашівку, Саврань, Ульяновку, Умань та Козятин. Але даний проект не

реалізували. Таким чином, будівництво залізниць на Півдні України сприяло включенню південно східного Поділля в загальноросійський ринок, зміцненню зв'язків з чорноморськими портами та посиленню військової могутності Російської імперії. У кінці 80-х років XIX століття цукрозаводчики Південно-Східного Поділля звернулися до Київського комітету по залізничних та водних перевезеннях по Дніпру, Дністру та Південному Бугу із замовленням розробки проекту судноплавства по Південному Бугу із замовленням розробки проекту судноплавства по Південному Бугу, виходячи з того, що окремі ділянки були судноплавними.

Передбачалося поглибити Південний Буг, збудувати порти та причали, замовити пароплави, буксири та баржі, створити товариство приватних судновласників на Південному Бугу. Але проти даного проекту виступив уповноважений по перевезеннях, голова Київського порайонного комітету професор В.М.Щегловатов. Він обґрунтовано довів, що проект судноплавства в 2,5 рази дорожчий, ніж залізничний, крім того до річкових портів та пристаней потрібно все одно будувати під'їзні шляхи і взимку Буг замерзає. Разом з тим, край знаходився між двома залізничними станціями. У 1882 році міністерство шляхів сполучення розробили стандарти забезпечення жилими приміщеннями своїх працівників. Для стрілочників будували сторожові будки на одну-дві сім'ї. В казармах жили дорожні майстри (дві кімнати), старші робітники (дві невеликі кімнати) і ремонтні залізничники (одна кімната). У напівказармах на залізничних станціях жили складачі поїздів, кондуктори, телеграфісти та станційний фельдшер. Начальник станції Гайворона мешкав у квартирі при вокзалі. Начальники паровозного та вагонного депо жили у великих кам'яних будинках. Найменш оплачувані некваліфіковані працівники жили у бараках із старих шпал. Робітникам, які не отримували житло, надавалася доплата 20 карбованців на рік.

Усім робітникам та службовцям видавався робочий та формений одяг. Спецодяг видавався із 60-ти відсотковою знижкою, формений – з 75 відсотковою знижкою від ціни. Начальники станції та начальники паровозного

та вагонного депо і паровозоремонтних майстерень були випускниками інституту корпусу інженерів шляхів сполучення. Їхня заробітна плата складала 100-150 карбованців плюс додатково декілька сотень представницьких на рік. Як правило, машиністів паровозів у депо направляли з великих вузлових станцій після закінчення залізничних училищ, які були на станціях, Жмеринка, Христинівка, Бірзула. Недаремно про них казали: «Машиністу на Великдень соромно з'явитися в церкві в старому костюмі».

Вони були єдиною категорією залізничників, яким оплачували понаднормові години роботи та забезпечували безплатно форменим одягом та спецвкою. Кочегарів набирали із місцевих жителів. Телеграфістів, складачів поїздів, кондукторів, залізничних майстрів брали переважно з осіб, які відслужили в армії. При цьому необхідно було закінчити залізничну школу, мати рекомендації від парафіяльного священника, характеристику від командира з військової частини для демобілізованих та довідку від поліції про благонадійність. Працівники, які були пов'язані з організацією руху поїздів мали бути обов'язково грамотними. Неодмінною умовою прийому на роботу залізничників була перевірка фізичної витривалості. Кандидат у шляхові робітники повинен був принести шпалу за 100 метрів, а слюсар – колею 3 пуди (48 кг.) через цех.

Оплата праці залізничників була диференційованою. Колійний обхідник отримував 10.0 карбованця, стрілочник 15.3 взимку, 18 карбованців влітку. Ці найменш оплачувані працівники забезпечувалися побутовим паливом безплатно і крім того, в зоні відчуження вздовж залізничної коліїв виділялася одна десятина землі під городи і сінокіс. Слюсарі в депо отримували 18-25 карбованців, старші робітники – інструментальники та верстатники – 25-30 карбованців, але на них не поширювалося отримання службових квартир або квартирних компенсацій. На станції Гайворон кваліфіковані залізничники були членами пенсійної каси, працювали фельдшерський пункт, баня та приміщення для відпочинку паровозних та кондукторських бригад з постільними речами та посудом для чаювання. Для дітей залізничників було відкрито школу.

До 1917 року Гайворон був багатонаціональним містом. У ньому компактно проживали українці, росіяни, поляки, євреї. Між ними не було конфліктів та суперечок на національному та релігійному ґрунті.

Список використаних джерел

1. Меламуд Х. Хашеватские рассказы. Київ: Радянський письменник, 1984.

УДК 911.53

*Кравцова І.В., к. геогр. наук,
доцент кафедри географії та
методики її навчання,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

КУЛЬТУРНИЙ КОД «І-І» В РОЗУМІННІ АНТРОПОГЕННОЇ ЛАНДШАФТНОЇ СТРУКТУРИ ЯК ОЗНАКИ АТРАКТИВНОСТІ ГАЙВОРОНЩИНИ

Сучасний український ринок достатньо насичений різними товарами та послугами. Тепер стає все складніше доводити споживачам: Ви – найкращі, наймодніші, найсучасніші та справжні професіонали. Важливим інструментом для досягнення фінансового успіху та розвитку територій стає «бренд» і «брендинг». Як зазначає С.М. Січко: «... бренд – це умова існування товару в цілому. Бренд – це фактор забезпечення прихильності споживача» [5, с. 125]. Бренд є дорогим активом власника, компанії; для споживача є ідентифікаційною ознакою. Тому створення та управління брендами є актуальним питанням розвитку як юридичних, фізичних осіб, так і відповідних адміністративно-територіальних утворень. Мати бренд – це необхідно і важливо. Також важливо знати, Що / Хто в межах відповідної території є брендом, Що і Хто є її територіальним ідентифікатором. Є різні типи брендів, серед яких і «Географічні» бренди («*Geographical*» brands) – це міста, країни, курорти. Цей вид бренду стає поширеним, особливо в туристичному бізнесі. Наприклад гірськолижний курорт Сент-Моріц, Французька Рив'єра,

Сейшельські острови. Розглянемо Гайворонську міську територіальну громаду як «Географічний» бренд.

Брендинг починається з цінностей, притаманних українському менталітету. Ці цінності визначають «культурні коди». Як зазначають розробники українського брендингу, цінності – це мова, якою Україна буде говорити зі світом. Тому вони повинні лежати в основі концепції туристичного бренду будь-якого регіону України. Цінності, що формують українську ментальність, це: свобода (воля), стабільність, сенс, цілісність [4]. Ці цінності формують ментальність і Гайворонської міської територіальної громади, які доповнюються природно-та суспільно-географічними особливостями території. Отже мова, якою буде «говорити» Гайворонщина з Україною та світом – це зрозуміло, а от як вона буде «говорити» – це питання, яке потребує розмірковувань та обговорень ...

Територія Гайворонської міської територіальної громади має багаті природні умови та ресурси, що обумовлено її фізико-географічним положенням в межах Дністерсько-Дніпровського лісостепового краю Східно-Європейської ландшафтної рівнинної країни [3]. Це регіон інтенсивного господарського освоєння, розвитку різних класів, підкласів і типів антропогенних ландшафтів, які мають свою фізіономічність, сформували досить своєрідні парадинамічні та парагенетичні зв'язки. Саме антропогенна ландшафтна структура у поєднанні із природними умовами регіону повинна створювати її туристичну атрактивність, а також те, як Гайворонщина буде «говорити» із Україною та світом.

З метою створення позитивного іміджу Гайворонської міської територіальної громади варто розглядати організовану господарську структуру території дослідження не з точки зору культурного коду «або-або», а навпаки з погляду функціонування культурного коду «і-і». Туристична привабливість території повинна формуватися не з протиставлення географічних об'єктів, постатей, історичних фактів тощо, а їхнього поєднання і представлення як відповідних культурних етноідентифікаторів території. Що таке культурний код «і-і» Гайворонської міської територіальної громади – це Гайворонська

міська територіальна громада і туристична атракція; місто / село і туристичний центр; млин і культурна пам'ятка; кар'єр і промисловий парк; село і духовна пам'ятка; регіон господарської діяльності і територія раціонального використання, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття; старовинний регіон і сучасна міська територіальна громада тощо.

Культурний код «і-і» Гайворонської міської територіальної громади формують такі географічні елементи:

- географічне положення в межах найдавнішої геологічної структури Землі (фізична поверхня сформована архейськими і протерозойськими відкладами Українського кристалічного щита);
- регіон природної межі між Подільською та Придніпровською височинами;
- максимально південне положення по відношенню до вісі Воейкова;
- територією громади протікає одна із основних річок України – річка Південний Буг (напрямок течії – з північного заходу на південний схід), яка є єдиною великою річкою України, що має витік, усе річище та гирло в межах нашої держави;
- давня історія господарського освоєння – с. Бандурове (початок XVIII ст.), с. Берестяги (друга половина XVIII ст.), с. Бугове (дата невідома), с. Вікнина (дата невідома), м. Гайворон (1796 р.), с. Солгутове (1771 р.), с. Хашувате (1362 р.) та інші;
- поєднання каркасних і фонових антропогенних ландшафтів: селитебних, дорожніх, водних антропогенних, лісових антропогенних, сільськогосподарських та промислових класів антропогенних ландшафтів; власне антропогенних ландшафтів та ландшафтно-технічних систем [1];
- автомобільна дорога регіонального значення Р71 (стара Балтська дорога) та автомобільна дорога Т0207, які перетинаються під прямим кутом в районі с. Хашувате [2];
- автомобільні дороги, які сполучають населені пункти (с. Салькове –

с. Хашувате – с. Прогрес – с. Тополи – с. Долинівка – м. Гайворон – с. Котовка – с. Бандурове) [2], формують силует людини, тобто дорожні ландшафти цієї території мають антропоморфну конфігурацію (рис. 1, 2);

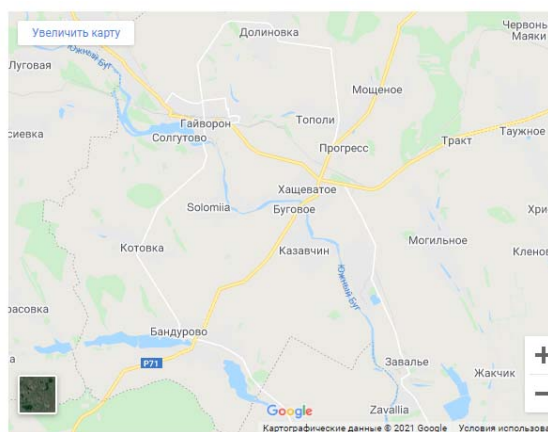

Рис.1. Картохема автомобільних доріг Гайсинської міської територіальної громади

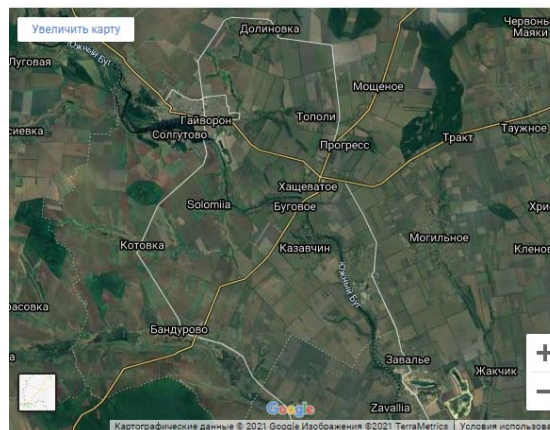

Рис. 2. Силует людини, накреслений автомобільними дорогами місцевого значення Гайворонської міської територіальної громади

- селитебні ландшафти розміщення в долині р. Південний Буг та витягнуті за напрямком течії річки – м. Гайворон, села: Солгутове, Соломія, Хашувате, Бугове, Казавчин.

- наявність садово-паркових ландшафтів як відповідних об'єктів озеленення в ландшафтній структурі м. Гайворон та об'єктів природно-заповідного фонду (орнітологічний заказник «Бандурівські ставки» та ландшафтний заказник «Казавчинські скелі»)

На південь від м. Гайворон знаходиться с. Бандурове Гайворонської міської громади Кіровоградської області. Населений пункт знаходиться в долині річки Яланець. Поблизу села розташований орнітологічний заказник загальнодержавного значення Бандурівські ставки. Площа – 385,6 га. Створено згідно з Указом Президента України від 29 листопада 1994 року. Природоохоронний статус надано з метою охорони та збереження природного комплексу трьох ставків, які були побудовані в річищі річки Яланець. У рослинності водно-болотних угідь гніздиться багато видів водоплавних і

прибережних птахів: чапля сіра, чапля руда, гуска сіра, лиска, очеретянка лучна, синиця вусата, фазан звичайний. Казавчин – село Гайворонської міської територіальної громади, яке розкинулося на правобережжі річки Південний Буг. Перша писемна згадка датується 1617 роком. Казавчин (*Kozazin*) зображений на картах 1648 року Гійома Левассер де Боплана (*Guillaume Le Vasseur de Beauplan*). На території села знаходиться ландшафтний заказник «Казавчинські скелі». Площа об'єкту становить 55 га. Статус заповідної території був наданий 22 лютого 2010 року. «Казавчанські скелі» перебувають у віданні Гайворонської районної державної адміністрації. Ландшафтний заказник є частиною гранітно-степового Побужжя. На виходах гранітів зростають 17 видів рослин, занесених до Червоної книги України.

Таким чином, природно-історично-культурно-економічні умови регіону, антропогенна ландшафтна структура, культурний код «і-і» – все це є основною «Географічного» бренду «Гайворонська міська територіальна громада» як чинника розвитку позитивного іміджу регіону.

Список використаних джерел

1. Денисик Г. І. Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Частина I. Глобальне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2012. 336 с.
2. Дочірнє підприємство «Кіровоградський облавтодор». Державна акціонерна компанія «Автомобільні дороги України». URL: <http://www.adu.com.ua/node/158>.
3. Загальногеографічний атлас України / директор Ростислав Сосса. Київ: ДНВП «Картографія», 2004. 112 с.
4. Туристичний бренд України: концепція, меседжі, графіка. URL: <http://wikicitynomica.org/future/turistichniy-brend-ukraini-kontseptsiya.html>.
5. Січко С. М. Бренд як інструмент сучасного бізнесу. Маркетинг. *Економічний вісник НГУ*. 2008. № 1-2. С. 125-132.

Територія села Казавчин має унікальні ресурсні можливості для розвитку туризму та рекреації. Активістами села розроблено пішохідний, велосипедний чи кінний маршрут для туристів, він починається від Херсонки і закінчується Кодолою [1]. Для ознайомлення із мальовничим краєм в мережі Інтернет створено групу «Туристичне село Казавчин» <https://www.facebook.com/groups/702078236826403/files> [4].

Розпочинаємо віртуальну подорож з дослідженнями пішохідним маршрутом. Перша зупинка – Херсонка. Вона знаходиться на межі сіл Соломія та Бугове. Це місце так називали місцеві жителі з давніх-давен. Дуже гарна долина на березі річки. У 2018 році у травні відбулося свято «Кольорова весна» за участю районних дитячих танцювальних колективів та народних аматорів.

Друга зупинка – село Бугове. Біля села Бугове знайдено «лапчатий хрест», який майже повністю вкритий текстом.

Рис. 2. «Лапчатий хрест», який розташований біля села Бугове

Існує легенда про чумаків, які колись їздили через село, один із них помер. Товариші його поховали, а через деякий час повертались назад, привезли і поставили на його могилі хрест. Місцеві жителі називають «Біля Чумака» На хресті можна прочитати декілька слів: «Омпіленко. Селенія Бандишовка умершим въ божі Гавріил...опочивает 1827 год»

Третя зупинка – мальовничі краєвиди села Казавчин, благодатний клімат, родючі ґрунти, повноводна і багата на рибу ріка Південний Буг приваблювали сюди людей з давніх часів. Археологічні дослідження підтвердили, що над

Бугом люди силились ще в добу неоліту, тобто у VI –III століттях до нашої ери (доба раннього заліза). У I тисячолітті нашої ери проживали землеробські племена східних слов'ян. Жителі села Казавчин з самого його заснування займалися землеробством, а в козацьку добу були ще і сторожовими вартовими. Жителька села Базинюк Г.В. бачила біля Козацького яру залишки вишки, на якій стояли дозорці [2].

Писемною згадкою про село ми завдячуємо Івану Дмитровичу Сірку, славному кошовому отаману війська запорозьких низових козаків. Балка з криничкою, левада і яр, що збігає до Південного Бугу – це історичне місце. Кажуть, що саме тут зупинявся з військом запорозьких козаків Іван Дмитрович Сірко в липні 1674 року і саме 6 липня цього року писав листа гетьману Правобережної України Самойловичу «з військ над Бугом з – під Козавчина». Що в тисяча дев'ятсот шістдесятому році працювала в нашому селі експедиція вчених – істориків з міста Києва. Матеріали, які знайшли вчені, підтвердили те, що І. Сірко дійсно стояв з військом козаків біля села Казавчин. З того часу яр, левади і балку жителі села Казавчин почали називати Козацьким ярком. На цій ділянці варто відмітити скелю Сірка, а трохи далі, непогано збережені залишки водяного млина, який зветься Силів млин. Цьому водному млину понад сто років, він є частиною системи гідротехнічних споруд [2].

Наступна зупинка – Пристань або Фестивальна галявина – мальовнича рекреаційна зона на березі Південного Бугу. На цій галявині колись стояло військо Івана Сірка, а зараз четвертий рік поспіль громада Казавчина, організовує фестиваль Козацької Слави. Фестиваль зустрічає гостей з усієї України під гаслом «Рідна земле моя, ти козацькою славою щедра», «Козацькому роду нема переводу». На фестиваль приїздили лицарі полку Святого Миколая, громадська організація козацького полку ім. Віталія Ракулєнка, а генерал-хорунжич – Марина Джус, місцева поетеса, член спілки письменників України. В програмі фестивалю виступи фольклорних колективів, народних аматорів та творчих колективів, виставка народних умільців, зброї, майстер – клас для дітей, дитячі атракціони, ярмарок, козацькі спортивні ігри, козацька кухня, сплав на катамаранах та інше.

Рис. 3. Силів млин

Наступна зупинка – Попова левада – ще один мальовничий куточок нашого села. Тут ростуть духмяні фіолетові та голубі фіалки, сон – трава, лісові конвалії, безліч різноманітних квітів. Щебечуть пташки на різні голоси, жебонить річечка між каміннями, щось таємниче шепочуть листочки дерев. Легко, гарно стає на душі від цієї краси. Тут, в Поповій леваді, знаходиться легендарна Казавчинська (Вдовина) криниця. Люди пили цю цілющу воду, напували хворих дітей, спраглих тварин. Багато легенд навколо цієї криниці. В 2004 році жителі Казавчина вирішили зробити цю криницю пам'ятником Надії, що збувається. В 2005 році побудували навкруги криниці добротну огорожу, звели альтанку над самою криницею, обсадили стежки, що ведуть до криниці молодими деревами.

Педагогічні працівники та учні місцевої школи беруть активну участь у розвитку туризму. Під керівництвом Мацібори А.І. створено екологічну стежку. Щороку під час літнього відпочинку до нас приїздять учні, вчителі з інших навчальних закладів, щоб побачити красу нашого краю. В Козацькому яру в 2018 році відбувся II районний етап Всеукраїнської військово – патріотичної гри «Сокіл» (Джура).

Хочу звернути увагу ще на одне досить цікаве місце – це Піфкові скелі. Колись в давнину неподалік, жив хлопець на ім'я Піфоній, в народі ці скелі назвали Піфковими скелями. Береги Бугу обнімають наше село з півночі та північного сходу. Вони круті, скелясті. З пристані піднімаються трьома шпилями. Особливо красиве і майже неприступне місце називають Піфковими скелями. Скали з давніх гранітів з численними порогами і островами

приваблюють сюди любителів байдаркової і плотового сплаву. Деякі гранітні виходи мають власні імена і охоронний статус, як геологічні пам'ятники природи «Казавчинські скелі». «Казавчинські скелі» займають площу 55 га.

Південний Буг – дивовижно мальовнича ріка, особливо там, де продирається крізь кристалічні породи Українського щита, формуючи фантастично мальовничі скелі, пороги і перекати. З риб у Південному Бугу (з його витоків до села Казавчин) живуть сазан, лящ, карась, лин, плітка, червоноперка, піскар, горчак, щука, окунь, в'юн, бички, вусань, жерех, судак, сом. Прибережну смугу річки Південний Буг можна відносити до заповідних об'єктів, так як на її берегах росте багато рослин занесених до Червоної книги України: сон – трава, гвоздика прибузька, горлиця весняна, папороті: венерин волос, орляк, ковила волосиста, кущисті лишайники та реліктова рослина – бересклет. Є багато різноманітних лікарських рослин: деревій звичайний, болиголов плямистий, очиток пурпурний, м'ята, синя волошка, пижмо звичайне, лопух, материнка звичайна, безсмертник (цмин пісковий), чебрець, петрів батіг (цикорій), чистотіл, шипшина, біла акація та багато інших.

Наступна зупинка – Кодола. Село Казавчин має козацьке походження. Біля околиць села архіологами знайдено докази, які доводять, що біля сучасного Казавчина була переправа козаків. Між двома берегами Південного Бугу між селами Салькове та Казавчин, натягнутий металевий трос по якому пересувається човен та транспортує людей. Це Кодола. В 1970-1990 роках по цій переправі люди добиралися на роботу на цукровий завод, який працював у селі Салькове. В 2015 році ця переправа була відновлена завдяки головам громад села Казавчин та Салькове.

Сільський зелений туризм – корисний як для відпочиваючих, так і для господарів – селян, сільських громад, регіонів і держави в цілому, сприяє розвитку багатьох пов'язаних з ним галузей економіки. Його розвиток також сприятиме збереженню селянства як носія української ідентичності, культури і духовності, це додаткові можливості для популяризації української культури,

поширення знань та інформації про історичні, природні, етнографічні особливості України.

Список використаних джерел

1. Аніконова Г. Казавчин – моя колиска і надія. Ульяновка: ТОВ «Поліграфсервіс», 1997 р.
2. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм. Київ: Знання, 2006.
3. Стратегія соціально-економічного розвитку Казавчинської сільської ради (на період 2018-2023 рр.). Проект для обговорення підготовлений Робочою групою зі стратегічного планування Казавчинської сільської ради) м. Кропивницький 2018.
4. Туристичне село Казавчин. URL: <https://www.facebook.com/groups/702078236826403/files>.

УДК 791(477.65)

*Курнос І.Т., вчитель біології,
спеціаліст вищої категорії,
КЗ «Гайворонський ліцей №2»
Гайворонської міської ради*

ГАЙВОРОНЩИНА В ХУДОЖНІХ ФІЛЬМАХ

Зовсім не випадково наш Прибузький край давно потрапив в поле зору українських кінематографістів. Насамперед, завдяки чудовій навколишній природі. А також – збереженню однієї з трьох вітчизняних (до речі, найдовшої в Європі) вузькоколіїних залізниць. Окрім того, в локомотивному депо міста Гайворона дбайливо зберігається унікальний – теж діючий – паровоз. Він став справжнім раритетом і використовується для кінозйомок, а також з туристичною метою.

Численні кадри, зняті на Гайворонщині і території Бершадського районів сусідньої Вінниччини зафіксували чимало місцевих жителів, живописних краєвидів, дбайливо збережених споруд початку ХХ століття. В них людські долі тісно переплітаються з історичними подіями різних епох...

Першим фільмом знятим на Прибужжі став фільм «Дев'ять життів

Нестора Махна» (анархічної особи революційного періоду в Україні). Опісля завершення роботи над цим фільмом знімальна група телекомпанії «Про – ТБ», в січні 2009 року, знову приїхала до Гайворона – для зйомок нової кінострічки.

В сюжеті дванадцятисерійного фільму із мелодраматичними лініями – початок війни та партизанська боротьба. Олександр Катиньов Режисер-постановник – Валерій Шалига. Автор сценарію – Олександр Щербаков. В картині знімалися – Ада Роговцева, Олександр Пашков, Володимир Горянський, Олександр Катиньов, Володимир Башкіров, Максим Максимюк, актори із Білорусі та Німеччини.

В 2010 році вузькоколіяка вже була задіяна у зйомках фільму «1942-й» (продовження – «1941-го»). Режисером цього шістнадцятисерійного фільму є Олександр Касаткін. Для участі в ньому він запросив акторів – Юлію Кадушкевич, Поліну Сиркіну, Андрія Фролова, Михайла Євламова.

Тоді ж знімалася нова стрічка – «Однажды в Одессе (Жизнь и приключения Мишки Япончика)». На широкий екран вона вийшла у 2011 році. Згідно режисерського задуму Сергія Гінзбурга головний герой – не просто звичайний налітник з одеським колоритом. Стати королем злодіїв, тримати в страху все місто, і одночасно бути народним улюбленцем, могла тільки людина неординарна. Його популярність колосальна – у ньому бачать «Робін Гуда», який дбає за народ, він стверджує свій «кодекс» – бідняків не грабувати, не чіпати лікарів, юристів, артистів. Він пробув у такому своєрідному статусі всього три (переповнені бурхливими подіями) роки, що стали найкращими в його житті.

В картині знімалися такі відомі актори: Ігор Арташов, Євген Ткачук, Олена Шамова, Валентин Гафт, Рима Маркова, Всеволод Шиловський, Володимир Долинський, Олексій Філімонов, Вадим Норштейн, Ілля Ликов, Артем Ткаченко, Олександр Лазарєв (молодший), Ігор Савкін та інші.

«Поводир, або квіти мають очі» – така назва чергового фільму Олеся Саніна, який завітав до нас із колегами–кінематографістами взимку 1916 р.

Стрічка розповідає про сумнозвісний розстріл 1934 року під Харковом двохсот кобзарів, які зібралися на свій з'їзд.

До Гайворона прибула велика група артистів, фахівців, учасників специфічних зйомок – усього 160 чоловік. Дія фільму охоплює великий відрізок часу. В основі сюжету – історія американського хлопчика Пітера, його батька Майкла, які приїхали до України наприкінці 20-х років. Батькові потрапляють до рук секретні документи про майбутні репресії в Україні. Через це його вбили. 10-річний Пітер дивом рятується, приставши до сліпого кобзаря Івана. За хлопчиком, а головне – документами, починається полювання. Обійшовши пів-України з новими друзями, Пітер залишається один: Івана разом з іншими кобзарями страчують.

У Гайвороні, зокрема, знімалася картина масового розстрілу людей у вже далекому 1930 році минулого століття. Масові сцени знімалися у вагонному та локомотивному депо залізничного об'єднання «Гайворон». Доречно сказати, що у складі знімальної групи були 50 професійних кобзарів та їх поводитирів, переважно сліпих людей.

Фільм вийшов максимально правдивим. На думку режисера, тільки незрячі можуть переконливо показати на екрані людей, яким довелося проходити такі серйозні життєві випробування.

Список використаних джерел

1. Гайворон на п'єдесталі: довідник-путівник упоряд: О.І. Ситник, О.Л. Полухіна, О.М. Баранюк, О. Я. Хлевнюк Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 80 с.

Лаврик О. Д., д. геогр. наук,
доцент кафедри географії та
методики її навчання,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
Цимбалюк В. В., к. хім. наук,
викл. циклової комісії природничих
дисциплін і математики,
КВНЗ «Уманський гуманітарно-
педагогічний коледж
ім. Т. Г. Шевченка»

РІЧИЩЕ ПІВДЕННОГО БУГУ У МЕЖАХ М. ГАЙВОРОН ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ

Упродовж ХХ – початку ХХІ століть фізико-географи достатньо уваги присвятили дослідженню річкових долин. Однак, до цього часу річкові ландшафти не були розглянуті детально. Ще у 1967 р. Ф. М. Мільков зазначав: *«Вивчення річкових ландшафтів, їх типологія по суті ще не розпочаті»* [3, с.26]. *«Між тим подібні ландшафтні дослідження мають різносторонній практичний інтерес»* [4, с.161]. Річкові ландшафти у межах м. Гайворон Кіровоградської області можуть стати своєрідним «каркасом», навколо якого сформуються культурні ландшафти на прилеглих до річища типах місцевостей.

Натуральні ландшафти річища. Плесо знаходиться нижче за течією на 270 м від греблі Гайворонського водосховища, воно приурочене до випуклої сторони завороту Південного Бугу . Для плеса характерні значні глибини та мала швидкість течії. Загальна довжина плеса 244-245 м, його формують 2 типи урочищ.

- *Урочище центрального глибоководдя.* Ширина річища тут становить 70-76 м, глибина 4-5 м, швидкість течії повільна (0,5-0,6 м/с). Дно вкрите галькою та піском. Водна рослинність відсутня.

- *Урочище прибережної відмілини* характерне для правобережної частини плеса. Ширина відмілини 30-35 м, глибина – 0,2-1 м, швидкість течії 0,3-0,4 м/с. Дно повністю замулене. Глибина відкладів 0,5-1 м.

Пережат змінює плесо. Він приурочений до ділянки річища Південного Бугу з малою кривизною, значним ухилом (2-2,5%), яка має тенденцію до підняття. Довжина пережату понад 2,2 км. Для пережату характерні невеликі глибини, швидка течія та порожисте дно, його формують 4 типи урочищ. У межах пережату урочище порогів чергується з урочищем центрального річища.

- *Урочище порогів* знаходиться на 0,5 км нижче за течією від греблі. Пороги утворюють каскади з 10 окремих частин, перепад води між якими сягає 1-1,2 м. Ширина річища в межах порогів змінюється у діапазоні 42-101 м. На порожистих ділянках швидкість течії – 3-4 м/с. Глибина річки на порогах 0,5-1 м. Висота окремих брил над поверхнею води сягає 1-1,3 м.

- *Урочище центрального річища* має ширину від 37,5 до 110 м. Глибина річища – 0,5-1,2 м, дно піщано-кам'янисте, швидкість течії 2-3 м/с. У прибережній частині іноді спостерігаються виходи гнейсових та гранітних порід. Водну рослинність урочищ формує рдест.

- *Натуральний острів* розташовується у межах пережату Південного Бугу в північній околиці с. Соломія. Він має овальну форму. Довжина острова 66 м, ширина – 29,5 м, площа – 0,15 га. Висота над рівнем води 1-1,3 м. Геологічна основа острова – гранітні та гнейсові породи, проміжки між якими заповнені мулистими відкладами.

- *Мілководний рукав* відділяє острів від правобережної заплави. Урочище має С-подібну форму. Ширина рукава 4-5 м, довжина – 84 м, глибина – 0,5-1 м. Швидкість течії у рукаві – 1,5-2 м/с. Дно кам'янисте, встелене галькою та камінням середнього розміру. Водна рослинність відсутня.

Антропогенні ландшафти річища. У 1964 р. [1, с.184] здали в експлуатацію Гайворонську ГЕС, водосховище та греблю. Ці ландшафтно-інженерні системи збудували на пережаті, що зумовило його затоплення у верхньому б'єфі водосховища. Вода, яка йде на скид через греблю до нижнього б'єфу, підтопила на 0,5-1 м частину пережату, який межує з натуральним плесом.

Власне антропогенні ландшафти. *Насипний острів* має неправильну амебоподібну форму і складається з хаотичного нагромодження гранітних та гнейсових брил. Висота окремих брил над рівнем води становить 1,5 м. Відстань між греблею і найближчою точкою острова – 37,7 м. Довжина острова 97 м, ширина – 70,5 м, площа – 0,53 га. Валуни мають різноуламкову, не обшліфовану водою форму з гострими краями

Нижче за течією на 2,23 км від греблі Гайворонського водосховища в правій частині річища знаходиться *Соломійвський острів*, який має витягнуту форму і спрямований з північного сходу на південний захід. Довжина урочища 220,5 м, ширина – 21-29 м, площа – 0,43 га. Фундамент острова формують гранітні та гнейсові породи, між якими накопичився алювіальний матеріал. У деревостані домінують верба ламка та клен ясенелистий. *Водовідвідний канал* від правобережної заплави відмежовує Соломійвський острів. Канал зорієнтований у південно-західному напрямку. Морфогенетично – це колишній мілководний рукав з глибиною 0,3-0,5 м, правий беріг якого укріпили кам'яним підмурком, а з лівої сторони на острові збудували гатку, що зумовило підняття води до рівня 0,6-1,2 м. Загальна довжина каналу – 249,5 м, ширина – 12-13 м, швидкість течії – 0,96 м/с. Дно каналу кам'янисте, водна рослинність відсутня.

Ландшафтно-інженерні системи. *Залізобетонна гребля* Гайворонського водосховища, під прямим кутом до напрямку течії перекидає річище Південного Бугу. Довжина греблі 211 м, ширина верхньої частини – 8 м, загальна висота над поверхнею нижнього б'єфу – 15 м. Гребля містить 10 водоспускних секцій, які розділені між собою.

Гайворонська гідроелектростанція вбудована в греблю з сторони лівої частини річища. Ширина залізобетонної будівлі 20,5 м, довжина – 30 м. ГЕС містить 4 турбіни, її установлена потужність 6180 кВт [2, с.195]. На даху будівлі знаходиться підйомний кран, який може пересуватися рельсами.

Ландшафтно-техногенні системи. Кам'яна *дамба* збудована безпосередньо в річищі на виходах гранітів та гнейсів. Вона спрямована з північного сходу на південний захід і перетинає річище під кутом 56°. Дамба,

загальною довжиною 147 м, має форму дуги вигнута за напрямом течії. Вона зумовлює підняття води до 1 м, хоча в багатьох місцях частково зруйнована.

Продовженням дамби на острові є кам'яна *гатка*, яку збудували уздовж його правої частини. Сучасна довжина гатки 179,5 м, ширина 2-3 м. Вода в каналі знаходиться на одному рівні з верхнім камінням насипу. Висота споруди над рівнем острова – 0,5-0,8 м. У багатьох місцях вода зруйнувала гатку і, перетинаючи острів у вигляді струмків, потрапляє до основного річища Південного Бугу. Брили в багатьох місцях вкриті шаром моху – рунянки звичайної.

Кам'яний млин збудували на місці дерев'яного, який згорів у 1903 р. [5, с.147]. За К. К. Мацяньським у 1912 р. млин належав Ф.В. Мельнику, який здавав його в оренду І.Т. Лозінському. Добовий вихід борошна становив 1000 пудів [6, с.104-105]. За свідченням місцевих жителів до 1932 р. крім сучасного в селі діяли ще 2 млини, які зруйнувалися внаслідок сильної повені. Переробку зерна на млині здійснювали до 2006 р., однак через соціально-економічні проблеми в селі його перестали використовувати. Зараз – це єдиний з недіючих млинів у річищі Південного Бугу, який зберігся найкраще.

Арочний місток, збудований з рваного граніту, перегороджує канал перед входом води на турбіну млина. За будівельний матеріал використаний рваний граніт. Довжина мосту 15,5 м, ширина – 1,35 м, висота над дном каналу – 3 м. Міст включає 3 арки, ширина кожної – 3,08 м. Завдяки наявності арок вода розділяється на 3 рукави, що зумовлює пришвидшення течії. Через I та II арку вода подається на турбіну, через II та III – на скид. Зверху в місток вмуровані 4 дерев'яні балки, які з'єднують його з вертикальним каркасом заставок. Зараз на балках зберігся настил з дощок (шириною 4,55 м), якими можна перейти з правобережної заплави на острів.

Упродовж ХХ ст. внаслідок інтенсивної водогосподарської діяльності людини були частково знищені річкові ландшафти Південного Бугу в районі м. Гайворона. У подальшому антропогенне навантаження на річище посилюється. З метою збереження унікальної природи та формування культурних ландшафтів пропонуємо такі заходи: 1) реставрувати млинарський комплекс і на його базі

організувати діючий музей українського млинарства; 2) впорядкувати територію місцевостей, які межують з річищем Південного Бугу на ділянці: нижній б'єф Гайворонського водосховища – північна околиця с. Соломії; 3) місцевій владі рекомендується вести постійний контроль за дотриманням порядку відпочинку в заплаві річки у межах міста; 4) взяти під охорону та включити до складу екологічної мережі України річище та заплаву.

Список використаних джерел

1. Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область / редкол. : Сиволап Д. С. (голова) та ін.. Київ : Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. Т. 11. 815 с.
2. Малі річки України : довідник / [Яцик А. В., Бишовець Л. Б., Богатов Є. О. та ін. ; за ред. А. В. Яцика]. Київ : Урожай, 1991. 296 с.
3. Мильков Ф. Н., Федотов В. И. Опыт выделения урочищ в русле реки Верхнего Дона / Ф. Н. Мильков. *Научные записки Воронежского отдела Географического общества СССР*. 1967. С. 26-29.
4. Мильков Ф. Н. Физическая география: учение о ландшафте и географическая зональность : монографія. Воронеж : Изд-во ВГУ, 1986. 328 с.
5. Павличук О., Комірний О. Гайворонщина – перлина Подільського краю. Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2004. 160 с.
6. Справочникъ къ картѣ мельницъ, винокуренныхъ, пивоваренныхъ и писчебумажныхъ фабрикъ и заводовъ губерній Кіевской, Волынской, Подольской, Черниговской и Полтавской / [сост. К. К. Мацянкій]. Кієвъ : Треугольникъ, 1912. 381 с.

УДК 378.016:91]:005.336.2

*Макаревич І.М., к. пед. наук,
викл. кафедри географії
та методики її навчання,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

ГЕОГРАФІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

Географія як дисципліна покликана формувати в студентів систему поглядів на світ, їхнє мислення, географічну компетентність та екологічну

культуру. У процесі вивчення географії важливим є перехід від заучування фактів до засвоєння смислу подій і явищ, формування інтегрованих умінь і розвитку інтелектуальних здібностей. Одними з шляхів реалізації цих завдань є впровадження підходу до викладання географії в навчальних закладах, який забезпечує не тільки формування географічних знань і вмінь, а й досвіду їхнього застосування [2].

Компетентність є інтегрованим результатом навчальної діяльності студентів. Сьогодні освіта безпосередньо пов'язується з успішним формуванням у молоді умінь самостійно вчитися, критично мислити, користуватися комп'ютером, оволодівати іноземними мовами, прагнути до самопізнання та самореалізації в різних видах діяльності, опановувати практичні вміння та навички. Саме компетентності, на думку багатьох експертів, є тими індикаторами, які дають можливість визначити готовність студента до життя, його подальшого розвитку й активної участі в житті суспільства [3].

Головна особливість компетентності – це не специфічні предметні вміння та навички, навіть не абстрактні загально предметні мисленні дії, а конкретні життєві, необхідні людині будь-якої професії, віку, сімейного стану, взагалі будь-якої людини.

Вибір ключових компетентностей ґрунтується на концептуальних засадах географічної освіти в Україні та основних видах діяльності студентів, необхідних для формування географічної картини світу, оволодіння соціальним досвідом, отримання навичок практичної діяльності в сучасному суспільстві.

Існує дуже багато підходів до визначення структури компетентності особистості. Відзначаючи, що компетентність є складним утворенням, інтегрованим результатом навчання. Відповідно сучасних вимог до географічної освіти виділяють такі групи ключових компетентностей [4, с. 219]:

1) *соціальні* (характеризують уміння людини повноцінно жити в суспільстві) – брати на себе відповідальність, приймати рішення, безконфліктно виходити з життєвих ситуацій, сприймати діяльність демократичних інститутів суспільства;

2) *комунікативні* – вміння спілкуватися усно та письмово рідною та іноземними мовами;

3) *інформаційні* – вміння добувати, осмислювати, опрацьовувати та використовувати інформацію з різних джерел;

4) *саморозвитку й самоосвіти* – мати потребу й готовність постійно навчатися протягом усього життя.

Окрім ключових, формуються також міжпредметні та предметні компетентності, міжпредметні компетенції спрямовані на опанування студентами універсальних навчальних дій, які можуть застосовуватись під час вивчення різних предметів. Предметні (галузеві) компетентності стосуються змісту конкретної освітньої галузі чи предмета, і для їх опису використовуються такі ключові поняття: «знає і розуміє», «уміє і застосовує», «виявляє ставлення і оцінює» тощо.

Наявність таких компетентностей свідчить про рівень розвитку особистості, їхнє вміння вчитися, тобто здатність до саморозвитку й самовдосконалення завдяки свідомому набуттю соціального досвіду.

Визначення змісту географічних компетентностей та критеріїв оцінювання компетентності студентів є одним із завдань методики навчання географії, що потребує подальших зусиль [1].

Географічне навчання є перспективним ще й тому, що при такому підході навчальна діяльність набуває дослідницького і практико-орієнтованого характеру і сама стає предметом засвоєння. Практика свідчить, що ключові компетентності формуються лише у процесі здобуття досвіду власної діяльності, тому освітнє середовище повинно вибудовуватися таким чином, щоб дитина опинялася в ситуаціях, які сприяють її становленню.

Отож, сучасна освіта повинна бути орієнтована на проектування навчально – практичних ситуацій, в яких діє студент.

Список використаних джерел

1. Кость В. В. Стратегії режисури компетентісно орієнтованого уроку географії. Географія та основи економіки в школі. 2009. № 5. 22-25 с.
2. Краевский В. В. Основи обусення. Дидактика и методика:[учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений].М.:ИЦ «Академия». 2007. № 1. 352 с.
3. Овчарук О. В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти : Стратегія реформування освіти в Україні (Рекомендації з освітньої політики). Київ: 2003. № 1. 13-43 с.
4. Родигіна І.В. Компетентісно орієнтовний підхід до навчання. Харків: Вид. група «Основа». 2006. 201 228 с.

УДК 338.48(477.86)

*Максютов А.О., к. пед. наук,
доцент кафедри географії
та методики її навчання
Артеменко І.В., здобувач
вищої освіти ОС «Бакалавр»,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У сучасному світі туризм – це багатогранне явище, яке тісно взаємопов'язане з різними галузями, зокрема з географією, історією, архітектурою, медициною, культурологією, спортом та багатьма іншими. Однак, жодна з них не може повністю і вичерпно охарактеризувати його як об'єкт власних досліджень і жоден з існуючих соціально-економічних інститутів не в змозі самостійно розв'язати комплекс туристичних проблем.

На даний час туризм став одним із найприбутковіших видів бізнесу у світі. За даними Всесвітньої туристської організації, туризм використовує приблизно 7 % світового капіталу, на туризм припадає 11% світових споживчих витрат і він забезпечує 5% усіх податкових надходжень. Ці цифри характеризують прямий економічний ефект функціонування індустрії туризму.

Розвинений туризм називають одним з головних феноменів ХХІ століття [7].

Незважаючи на пандемію та карантинні заходи, викликані вірусною інфекцією Ковід, туризм є однією із пріоритетних галузей економіки України. Стабільний розвиток туризму передбачає, перш за все, розбудову матеріально-технічної бази, забезпечення якості обслуговування відповідно до міжнародних стандартів. В процесі формування ринкового середовища в Україні значне місце припадає на реформування туристичної галузі. Її основою є туристична інфраструктура. Івано-Франківська область має значний туристично-рекреаційний потенціал. Підвищення ефективності використання туристичної інфраструктури можливе за рахунок реконструкції старих закладів та будівництва нових. Все це відбувається з використанням сучасних методів менеджменту та маркетингу на основі існуючих можливостей, які можуть дати значні економічні й соціальні результати для розвитку туризму на Іванофранківщині.

Враховуючи значний рекреаційний потенціал Івано-Франківської області, покращення стану туристичної інфраструктури за рахунок реконструкції старих закладів та будівництва нових структур, може дати значні економічні й соціальні результати для розвитку туризму на Іванофранківщині.

У працях багатьох дослідників та вчених висвітлені сторінки із історії розвитку рекреації та туризму в Українських Карпатах. Важливе значення має розкриття і з'ясування тих історико-географічних обставин, суспільно-політичних, економічних та культурних факторів, якими зумовлювалася активна участь українського населення Карпатського регіону в загальному процесі історичного розвитку української народності, умови життєдіяльності населення. В Україні цими питаннями займалися такі вчені, як: Бейдик О.О. [1], Бурдуланюк В.Б. [2], Грабовецький В.В. [4], О.С. Зінкевич [5], Мальська М.П. [7], Кифяк В.Ф. [6] та інші.

Івано-Франківщина багата на культурну спадщину. За кількістю пам'яток архітектури і містобудування область, одна з найменших за територією і населенням, займає третє місце в Україні. На даний момент в області під

охороною держави знаходиться 1360 пам'яток архітектури, в тому числі 87 пам'яток національного значення, переважна більшість яких – це пам'ятки дерев'яної і мурованої архітектури, та пам'ятки житлового і громадського будівництва, зосередженого, в основному, в історичних містах. Історія розвитку туристичної інфраструктури регіону в національній туристично-краєзнавчій літературі розроблена недостатньо. Зрозуміло, що розпочата робота в цьому напрямку потребує подальших спільних зусиль фахівців багатьох наук і суміжних дисциплін: краєзнавців, архіваріусів, істориків, етнографів, географів, туристів [8].

Українські Карпати завжди приваблювали своїми краєвидами, особливими барвами і красою в різні пори року; унікальними фольклорно-етнографічними особливостями етнічних груп українців, досить багатим історичним минулим багатьох видатних мандрівників, краєзнавців, поетів і просто туристів. Тема карпатських мандрівок часто зустрічається в працях іноземних та українських учених, письменників і поетів, художників, відомих громадських діячів. Підвищений інтерес до мандрівок галицької інтелігенції, студентської молоді зумовив необхідність розвивати туристичну інфраструктуру регіону (транспортні засоби, місця для відпочинку мандрівників, марковані туристичні шляхи, рятувальні служби, курси гірських провідників) [2].

Кліматичні курорти (Косів, Шешори, Яремча та інші) зосереджені переважно в південно-східній частині області. Серед них одним із найбільш популярних є Яремча. Тут лікують ревматизм, захворювання опорно-рухового апарату, нервової системи, легенів та інше.

До рекреаційних та туристичних об'єктів Івано-Франківщини відносяться:

– національний природний парк «Гуцульщина» площею 30,0 тис. га. на теренах Косівського району, у якому пізнасте мальовничі гірські та передгірські ландшафти, різноманітні ліси, унікальні Шешорський, Косівський Гук та Шепітський Гук водоспади;

– тисовий Княздвірський заповідник «Скелі Довбуша», який розташований біля с. Бубнище (Долинський район). Скелі розташовані на фоні живописного пейзажу, серед букових змішаних лісів. У скелях видовбані різні печери. Вважають, що печери в скелях слугували притулком для народних месників – опришків;

– ботанічний заказник «Скит Манявський». Один з найбільших ландшафтів Івано-Франківщини з різноманітними лісами, в тому числі модриною польською;

– Гошівський монастир (16 ст, с. Гошів);

– м. Коломия – один із туристичних центрів Прикарпаття. Працює музей писанки, який внесено до Книги рекордів Гінесса, діє базар вишиванок та виробів Гуцульщини [53].

До складу Карпатського національного природного парку, який вважають храмом природи, входять привабливі гірські масиви Чорногори та Горгани. Цей регіон є базовим для проходження пішохідних туристичних походів.

Відпочинок в Івано-Франківщини можливий на відомих курортах:

– м. Яремче – низькогірний курорт, розташований Карпатському Національному природному парку. Широко використовуються лікування гірським кліматом. Місту Яремче підпорядковано ще й такі населені пункти, як с.м.т. Ворохта, с. Поляниця («Буковель»), с. Татарів, с. Микульчин, с. Яблуниця.

– с.м.т. Ворохта – високогірний курорт (850 м. над рівнем моря), у якому з успіхом лікують захворювання органів дихання. Це відомий курорт зимових видів спорту. Тут є комплекс чотирьох трамплінів з витягом з штучним покриттям, 2 км. канатно-крісельна дорога. Ворохта служить початком сходження на г. Говерла.

– с. Поляниця, в якому розташований гірськолижний комплекс «Буковель». У Буковелі, де є найкраща в Україні гірськолижна інфраструктура, діє декілька бугельних, двокрісельних та чотирьохкрісельних підйомників, сервісні центри та прокати [5].

Передумовою розвитку туристичної інфраструктури Івано-Франківської області є те, що вона розташована у Карпатському регіоні, а також є прикордонною областю, що також сприяє розвитку транспортних мереж, готельного господарства, харчової промисловості та ін. додаткових послуг, що в свою чергу створюються для задоволення потреб туристів та гостей області. Частка іноземних туристів складає 8-9 %, головним чином через недостатню розрекламованість області на ринку міжнародного туризму [3].

Географічне положення області досить вигідне: вона знаходиться на перетині транспортних шляхів із заходу на схід, з півночі на південь (залізниць, автомобільних шляхів, трубопроводів і електричних мереж), щільність населення висока, тому цілком природно, що Івано-Франківщина має розвинену транспортну мережу, що забезпечує домінування в структурі туристичних потоків внутрішніх туристів.

Отже, завдяки своєму розташуванню Івано-Франківська область має надзвичайно високий рекреаційно-туристичний потенціал, що надає області значні можливості для розвитку туризму. Цьому сприяють як і різноманітність природних факторів, так і наявність численних пам'яток історії та культури.

До визначних природних рекреаційних фондів Івано-Франківщини можна віднести Карпатський гірський масив, численні заповідники та заказники, серед яких особливо виділяються Національний природний парк «Гуцульщина», Княздвірський тисовий заповідник, природні комплекси Чорногори та Горгани, які входять до складу Карпатського національного природного парку, ботанічний заказник «Скит Манявський», однією з найвідоміших серед туристів пам'яток природи є «Скелі Довбуша».

Соціально-економічна ситуація в Івано-Франківській області сприяє розвитку різних видів туризму, результатами цього є створення туристичної інфраструктури в регіоні. Розвиток туристично-рекреаційної галузі Франківщини за останні роки характеризується позитивною та сталою динамікою, внаслідок чого туристично-рекреаційна галузь відіграє дедалі вагомішу роль в соціально-економічному розвитку області.

Список використаних джерел

1. Бейдик О. О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України : автореф. дис. ... д. геогр. наук : 11.00.02. Київ, 2004. 36 с.
2. Бурдуланюк В. Б. Пам'ятки культури Івано-Франківщини. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. 54 с.
3. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL : <http://www.ifstat.gov.ua> (дата звернення : 21.04.2021).
4. Грабовецький В. В. Івано-Франківськ в пам'ятниках історії та культури. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. 132 с.
5. Івано-Франківська область. *Україна: Путівник* / упоряд. О. Зінкевич, В. Гула. Київ : Балтимор; Смолоскип, 1993. С. 163-177.
6. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці : Книги-XXI, 2003. 298 с.
7. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. М. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник. Київ : Знання, 2008. 661 с.
8. Рекреація і туризм. *Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини* / М. М. Приходько та ін.; за ред. М. М. Приходько, В. І. Парпан. Івано-Франківськ, 2000. С. 155-166.

УДК 338.48(477.65):616-036.21"711"

*Миргородська О.Л., к. пед. наук,
доцент кафедри туризму та
авіаційних перевезень,
Льотна академія Національного
авіаційного університету*

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ У ДОПАНДЕМІЧНИЙ ПЕРІОД

Туристична галузь є важливою складовою світового господарства. До початку пандемії COVID-19 її частка у світовому валовому продукті постійно зростала. Завдяки невисоким витратам на організацію бізнесу, галузь характеризувалась активним залученням інвестицій та швидким створенням нових робочих місць. Позитивний вплив мала туристична галузь на розвиток культурного потенціалу багатьох територій України (в тому числі й депресивних).

Нажаль, початок пандемії COVID-19 спровокував глобальну економічну кризу, яка не оминула й сферу туризму та гостинності. Тому вважаємо за доцільне здійснити аналіз розвитку туристичної діяльності в Кіровоградській області до початку пандемії COVID-19, щоб мати можливість прогнозувати напрямки її розвитку у майбутньому.

Аналіз фактичних даних показав що за період з 2017 по 2019 рік загальна кількість суб'єктів туристичної діяльності – юридичних осіб в Україні постійно зростала. Якщо у 2017 році їх загальна кількість становила 1743, то у 2019 році вже 1867. Отже, загальне зростання за означений період склало майже 7%.

Зростала у цей проміжок часу і загальна кількість суб'єктів туристичної діяльності – фізичних осіб підприємців. У 2017 році їхня загальна кількість становила 1726 осіб, а у 2019 році – вже 2797 осіб. Тобто збільшення загальної кількості ФОПів, які здійснювали надання туристичних послуг складало 38%.

Для Кіровоградської області були характерними загальноукраїнські тенденції, однак зростання загальної кількості юридичних осіб – суб'єктів туристичної діяльності в області було мінімальним – всього 1,7%. Дещо активніше зростала кількість ФОПів у туристичній галузі. У 2017 році таким видом підприємницької діяльності займалась лише 31 особа, а у 2019 – 58 осіб. Таким чином, їх загальна кількість зросла майже у 2 рази, що говорить про популярність такого виду підприємницької діяльності в області.

Однак такі цифри доводять і високий рівень конкуренції на ринку туристичних послуг напередодні введення карантинних заходів, пов'язаних із пандемією COVID-19. Можемо припустити, що більшість із цих суб'єктів навряд залишаться на ринку по закінченню карантинних обмежень. У кращому випадку, їм доведеться змінювати вектор своєї діяльності, пропонуючи нові маршрути або пропонувати клієнтам інші напрямки туризму.

Кіровоградська область, нажаль, посідала дуже скромне місце серед областей України, щодо реалізації туристичного продукту. Із загальної кількості суб'єктів туристичної діяльності – юридичних осіб, на область припадало лише 0,7%, а із загальної кількості суб'єктів туристичної діяльності

– фізичних осіб підприємців – близько 2%. Зазначимо, що в цілому для України позитивною була динаміка доходів від туристичної діяльності за період 2017-2019 рр. У 2019 році зростання доходів становило майже 42% у порівнянні із 2017 роком. Нажаль, Кіровоградська область входила до шести регіонів України, де доходи від туристичної діяльності скорочувались ще до початку карантинних обмежень. Зокрема, лише за рік, у 2019 році, доходи суб'єктів туристичної діяльності (юридичних осіб) скоротились у порівнянні із попереднім роком на 26% (із майже 7,8 млн. грн. до 5,7 млн. грн. відповідно).

Доходи фізичних осіб підприємців, що були задіяні у сфері надання туристичних послуг, зростали, як загалом в Україні, так і у Кіровоградській області. Якщо у 2019 році, загалом в Україні, таке зростання становило 26% у порівнянні із 2018 роком, то у Кіровоградській області лише 19%.

Зазначимо також, що протягом 2017-2019 рр. в Україні постійно збільшувалась середньооблікова кількість штатних працівників туристичної сфери. За означений період їхня кількість для юридичних осіб – суб'єктів туристичної діяльності зросла на 10% (із 8190 осіб до 9120 осіб відповідно). Достатньо високою в цей період була частка працівників, які мали спеціальну освіту в галузі туризму (приблизно 40% від загальної кількості). Серед фізичних осіб підприємців частка тих, хто має спеціальну освіту в галузі туризму також була достатньо високою і коливалась від 39% у 2017 році до 35% – у 2019 році.

У Кіровоградській області середньооблікова кількість штатних працівників для юридичних осіб – суб'єктів туристичної діяльності також зростала. У 2019 році вона зросла на 19% в порівнянні із 2018 роком (із 26 осіб до 32 осіб відповідно). Достатньо високою в області була частка працівників зі спеціальною освітою в галузі туризму (приблизно 76% від загальної кількості). Зростала в Кіровоградській області і середньооблікова кількість штатних працівників – фізичних осіб підприємців. Якщо у 2018 році їх було зареєстровано 32 особи, то 2019 році вже 52 особи. Достатньо високою була і кількість працівників зі спеціальною освітою (у середньому – 52%). Варто також зазначити, що і в Україні, і в Кіровоградській області в галузі надання

туристичних послуг спостерігається явна перевага осіб жіночої статі. Кількість туристів-громадян України, яких обслуговували суб'єкти туристичної діяльності, до початку карантинних обмежень постійно зростала. Однак таке зростання відбувалось переважно за рахунок клієнтів, що мали намір подорожувати за кордон.

Кіровоградська область не була винятком. Кількість туристів-громадян України, яких обслуговували юридичні особи – суб'єкти туристичної діяльності, у 2019 році зросла на 30% у порівнянні із 2018 роком (із 3033 осіб до 4335 осіб відповідно). Однак, ця кількість була мізерною у порівнянні із областями – лідерами ринку туристичних послуг. Крім того, абсолютна більшість клієнтів виявляли бажання подорожувати за кордон (2018 рік – понад 95%, 2019 рік – понад 92% від загальної кількості клієнтів). Зазначимо також, що суб'єкти туристичної діяльності Кіровоградської області не надавали послуг туристам – іноземним громадянам.

Аналіз розподілу туристів, що обслуговувались суб'єктами туристичної діяльності Кіровоградської області протягом 2018-2019 рр., залежно від мети поїздки показав наступне. Протягом 2018 року основною метою поїздок клієнтів суб'єктів туристичної діяльності Кіровоградської області (юридичних і фізичних осіб-підприємців) були дозвілля та відпочинок. 98% клієнтів суб'єктів туристичної діяльності – юридичних осіб були орієнтовані саме на такі подорожі. Решта – подорожували з метою лікування. Разом із тим, суб'єкти туристичної діяльності – фізичні особи, надавали своїм клієнтам послуги з організації службових поїздок та поїздок на навчання. Саме така мета посідала другу сходинку для цієї категорії суб'єктів туристичної діяльності (приблизно 1% всіх клієнтів).

У 2019 році для всіх суб'єктів туристичної діяльності Кіровоградської області були актуальними тенденції попереднього року. Мусимо також констатувати, що туроператори та турагенти, зареєстровані на території Кіровоградської області, не надавали клієнтам послуг з організації спортивного та спеціалізованого видів туризму. Таким чином, констатуємо, що тенденції розвитку туристичної галузі Кіровоградської області у допандемічний період

загалом відповідали загальноукраїнським тенденціям, хоча внесок області у розвиток туристичної галузі України був мінімальним. На нашу думку, така ситуація була обумовлена зокрема й тим, що внутрішній туристичний потенціал регіону використовувався не у повній мірі.

З огляду на економічні труднощі, пов'язані з карантинними обмеженнями, сподіваємось, що по закінченні пандемії, суб'єкти туристичної діяльності Кіровоградської області спрямують вектор своєї діяльності на надання послуг саме із внутрішнього туризму. На нашу думку, створення «зелених садиб» в межах новостворених територіальних громад, може стати шляхом виходу з економічної скрути для окремих громадян, а співпраця з ними – шляхом отримання додаткового прибутку для суб'єктів туристичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної Служби Статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/mtnu_u/tur_hm.

УДК 902/908.913(2)

*Морозов О.В., д. с.-г. наук,
професор кафедри гідротехнічного
будівництва, водної інженерії та
водних технологій*

*Морозова О.С., доцент кафедри
готельно-ресторанного та
туристичного бізнесу і іноземних мов*

*Мацієвич Т.О., доцент кафедри
землеустрою, геодезії та кадастру,
Херсонський державний аграрно-
економічний університет*

ГІДРОМЕЛІОРАТИВНІ СИСТЕМИ - ПОТЕНЦІЙНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ БРЕНД ХЕРСОНЩИНИ

Культурно – пізнавальний туризм виступає основою для наукових досліджень культури, а також способом залучення до культури. У зарубіжній літературі культурно – пізнавальний туризм має наступні інтерпретації: як

ідеальна арена для дослідження природи культурного відтворення; споживання туристами мистецтва художньої спадщини та цілого ряду інших проявів культури.

Культурно – пізнавальні об’єкти служать передумовою для організації культурно – пізнавальних видів послуг, оптимізують рекреаційну діяльність в цілому, виконують виховні, економічні, соціальні та екологічні функції. До них прийнято зараховувати лише ті культурно – історичні об’єкти, які науковими методами досліджені і оцінені, мають суспільне значення і можуть бути використані при існуючих технічних і матеріальних можливостях для задоволення рекреаційних потреб суспільства протягом певного часу.

До культурно – пізнавальних передумов розвитку рекреаційної галузі Херсонської області можна віднести гідромеліоративні системи та споруди. До основних гідромеліоративних систем і споруд можна віднести: Каховську зрошувальну систему, Північно - Кримський канал, Інгулецька зрошувальна система, рисові зрошувальні системи та ін.

Комерційна роль гідромеліоративних систем і споруд – це не тільки передумова сталого соціально - економічного розвитку сільських територій, але і можливість збереження природних ландшафтів Херсонщини в умовах регіональних змін клімату.

Каховська зрошувальна система (КЗС) найбільша з систем побудованих на Україні і в Європі. **Будівництво першої черги КЗС почато в 1967 році.** У січні 1973 року введений в експлуатацію перший пусковий комплекс КЗС у складі головної насосної станції (ГНС), 38 кілометрового відрізка головного Каховського меліоративного каналу із зрошуваним масивом на площі 5000 гектар. У 1979 році завершено будівництво головного Каховського магістрального каналу, а в 1989 році закінчено будівництво першої черги Каховської зрошувальної системи. Головний водозабірний вузол КЗС розміщений на березі глибоководної затоки Каховського водосховища.

До складу головного вузла входять: головна насосна станція з каналом, що підводить, і аванкамерой, приймальний басейн, знижувально-розподільна

підстанція, інженерно-диспетчерський корпус.

Головна насосна станція – це серце зрошувальної системи (рис. 1). Розрахункова витрата станції 530 куб.м/с. Розрахункова геометрична висота подачі води з водосховища в приймальний басейн 25 м. Встановлена потужність станції 168 тис. квт.

В будівлі вмонтовано 16 насосних агрегатів, 12 агрегатів з витратою 40 куб.м/с, 2 агрегати з витратою 20 куб.м/с, 2 агрегати з витратою 2,5 кубм/с.

Північно-кримський канал (ПКК). Вода в канал подається через Головну перегороджуючу споруду, яка була збудована одночасно з Каховською ГЕС у п'ятдесятих роках минулого століття. Загальна довжина магістрального каналу – 400,5 км. Проектна витрата по Головній споруді - 294 м³/с, планова площа зрошення в зоні ПКК – 460,8 тис.га. Перший пуск дніпровської води через головну споруду відбувся 25 травня 1958 року.

Рис. 1. Головна насосна станція Каховської зрошувальної системи

Гідротехнічний комплекс Північно-Кримського каналу – це власне магістральний канал, 37 водовипускних споруд, 3 водопідйомні і 5 дренажних насосних станцій, 11 підпірно-регулюючих споруд, 4 дюкери, 9 технологічних аварійних скидів, 38 водопропускних труб під каналом, 31,79 км закритої і 27,97 км відкритої колекторно-дренажної мережі, 3 водосховища повним об'ємом 61,9 млн. м³, 25 автомобільних мостів через ПКК, лінії диспетчерського зв'язку, Перекопський канал, гідровузол «Фронтоне».

Управління Північно-Кримського каналу, як самостійне водогосподарське державне підприємство, підпорядковується безпосередньо Державному агентству водних ресурсів України. Територіальні управління зрошувальних систем в зоні ПКК – Херсонському управлінню водними ресурсами.

З 2014 року Північно-Кримський канал забезпечує водою сільгоспвиробників лише Херсонською області, обслуговуючи шість управлінь водного господарства (Каховське, Каланчацьке, Цюрупинське, Скадовське, Приморське, Чаплинське) та майже дев'яносто фермерських господарств, що користуються водою безпосередньо з Північно-Кримського та Перекопського каналів. При цьому зрошувані площі складають біля 40 тисяч га, водозабір – біля 550 млн. м³ (рис. 2).

Рис. 2. Північно-Кримський канал

Рисові зрошувальні системи (Краснознамянська зрошувальна система). Виробництво рису в Україні розпочалося в 30-х роках минулого століття в заплавах Південного Бугу, Інгульця та Дністра на недосконалих рисових зрошувальних системах. Найбільш широкого розвитку набуло рисосіяння у 60-80-х роках минулого століття, при введенні в експлуатацію Краснознам'янської та Інгулецької зрошувальних систем і систем, що зрошувалися Північно-Кримським каналом. За період з 1961 по 1980 рік в Україні було побудовано та

введено в експлуатацію 62,2 тис. га рисових зрошувальних систем, з них: в Херсонській області – 17,8 тис.га.

Згідно зі схемами рекомендованих і прийнятих рисових сівозмін, насичених посівами рису від 50 до 62,5 %, щорічна посівна площа цієї культури становила 33,0- 35,0 тис.га і вироблялося 170-180 тис. тонн зерна при середній врожайності 5,0 т/га. Однак, враховуючі наявний природно-ресурсний потенціал Причорноморського регіону, для вирощування рису можуть використовуватися близько 1 мільйона гектарів сільськогосподарських земель, а в Херсонській області – 180 тис. га (рис. 3).

Рис. 3. Рисові зрошувальні системи Інституту рису НААН

Список використаних джерел

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ: Видавничо-поліграф. центр «Київський університет». 2001. 395 с.
2. Кузик С. П. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: монографія. Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 254 с.
3. Морозов В. В. Ландшафтні меліорації. Херсон: вид-во ХДУ, 2007. 224 с.

*Муржак О. В., вчитель біології,
заступник директора з навчальної
роботи*

*Муржак С. О., вчитель трудового
навчання, спеціаліст вищої категорії,
старший вчитель,
КЗ «Хащуватський ліцей»
Гайворонської міської ради*

ХАЩУВАТЕ ЯК ПРИВАБЛИВИЙ ОБ'ЄКТ ГЕОТУРИЗМУ

Геотуризм – це вид туризму, який підтверджує унікальність географічного місця – оточення, спадщини, естетики, культури, рельєфної особливості території, та унікальності місцевого населення. Цей вид туризму спрямований на пізнання подорожуючими особливостей тієї чи іншої території, її природну, культурну чи історичну спадщину. Поряд з природними особливостями місцевості, геотуризм направлений на ознайомлення з культурними характеристиками території: унікальний фольклор, ремесла, одяг, звичаї, місцева кухня тощо. Суб'єктом в геотуризмі виступає геотурист, основною метою подорожі якого є відвідування територій з унікальними природними та культурними ресурсами, при цьому він не завдає шкоди навколишньому середовищу, одночасно з цим приносить вигоду місцевому населенню. Виділяють два основні блоки видів туризму, що формують основу геотуризму. Перший блок передбачає ті напрямки, в основу яких покладено культурні ресурси, другий – види туризму, що базуються на природних ресурсах. Безумовно, будь-який вид туризму тією чи іншою мірою містить культурний фактор. Вперше поняття «культурний туризм» («cultural tourism») офіційно на міжнародному рівні вживається в матеріалах Всесвітньої конференції з політики в галузі культури (Мехіко, 1982 р.). Український дослідник Н. П. Крачило визначає культурний (культурно-розважальний) туризм як туристичні подорожі з метою ознайомлення з історико-культурними, археологічними і архітектурними пам'ятками, відвідування музеїв, галерей,

театрів, фестивалів, спортивних змагань та інших об'єктів культури [1]. Отже, культурний туризм може бути представлений у вигляді його найбільш сучасної форми – *творчого туризму (creative tourism)*, який являє собою ознайомлення з культурою та історією на власному досвіді [5]. Він передбачає інтерактивність, творчість і навчання, участь відвідувачів у «живій культурі», і включає в себе більш тісну освітню, емоційну, соціальну взаємодію туриста з місцем та людьми, дає змогу туристам стати часткою місцевої культури, пізнавати і творити її. Такий туризм передбачає участь туристів у творчих майстер-класах, фестивалях, традиційних обрядах і святах.

Село Хащувате вважається відомим з 1362 року, хоча вочевидь воно набагато давніше. [2] Це саме найстаріше село на теренах Гайворонщини. Зрозуміло, що тут ми можемо ознайомитися з самобутністю місцевого населення, народними промислами: ковальство, плетіння з листя кукурудзи, вишивання, художня обробка деревини, місцева кухня.

Ковальство – обробка металів способом гарячого кування. На території України сформувалося ще у давньоруський період. Як свідчать історичні джерела у XVIII-XIX ст. майже в кожному селі Гайворонщини були розташовані кузні – звичайно зрубні, вкриті гонтом або дошками будівлі, у яких були горно, закріплене на вертикальній колоді кувадло, точило, корито з водою для гартування та охолодження виробів. Кузня на селі звичайно була місцем зібрання чоловіків, своєрідним клубом. Єврейський письменник Х. Меламуд у своїй книзі «Хащеватские рассказы» описує важку роботу сільського коваля [5]. Тоді в селі була навіть вулиця Кузнечна. Процес кування відбувається так: коваль розігріває до червоного кольору шматок металу в горні, де горить вугілля (горіння підсилювалося роздмухуванням полум'я за допомогою міхів), далі бере кліщами залізо, кладе його на кувадло та б'є по ньому молотом, надаючи предметові потрібної форми. Сільський умілець Бевзенко В.П. виготовляє ковані вироби будь-якої складності на будь-який смак: ковані брами, сходи, дашки, балкони, мангали, перила, решітки, ковані меблі і ковані елементи інтер'єру. Такі вироби надають інтер'єру та екстер'єру

довершеного й аристократичного вигляду. Ковані вироби із металу найкращий вибір для створення навколо себе стильної та затишної атмосфери дому. Такі речі завжди виглядають сучасно та актуально й підкреслюють вишуканий смак господаря. Вони відкривають безмежні можливості для творчості та фантазії, що дозволяє втілити в життя найсміливіші ідеї замовника. Секрет успішного виробництва кованих виробів Бевзенка В.П. – це висока кваліфікація майстра та індивідуальний підхід до кожного клієнта, ексклюзивність. Досвідчений майстер буквально кінчиками пальців відчуває податливість ковкого металу під ударами молота. В художню ковку можна закохатися з першого погляду, гармонія кованого металу зачаровує. Кожна робота індивідуальна у своєму виконанні з урахуванням побажань замовника, тому кожна композиція – це ексклюзив, зі своїми особливостями і цінністю. Процес виготовлення від початку і до кінця виконується тільки вручну. Хто вже стикався з кованими виробами, той неодмінно оцінить їхню красу і витонченість. Вони привносять в атмосферу дому ту родзинку, яка дозволяє пишатися своїм будинком.

Українське село у всі віки було і залишається колискою національно-культурних звичаїв. Вироби із дерева – одні з найдавніших творінь людини. Багатовікові традиції роботи з цим матеріалом дозволили українським майстрам накопичити безцінний досвід і створити чудові твори деревообробного ремесла.

Людям творчим, які хочуть зайняти себе дуже цікавою і корисним справою, варто звернути увагу на різьблення по дереву. Останнім часом цей вид творчості стає все більш популярним, хоча деякий час назад він був практично повністю забутий. Плаксієнко С.В. займається художньою обробкою деревини: ажурним випилюванням, різьбленням, виготовленням столярних виробів, побутових речей та предметів інтер'єру. Майстер вміло оздоблює різьбленням деталі будівель – одвірки, сволоки, балки, наличники, піддашні дошки, горішні вікна. Предмети побутового і господарського призначення – столи, ліжка, таці, стільці прикрашає орнаментальним різьбленням. Майстерність і мистецтво майстра по дереву є предметом уваги й захоплення з

боку односельців, пересічних споживачів. Вироби Плаксієнка С.В. прикрашають не лише його власну оселю, а й садиби, хатні інтер'єри односельців та жителів інших населених пунктів громади, офісні приміщення, відомчі установи та інші організації. Можна взяти в руки різець і зробивши перші візерунки з різьблення стати учасником цікавого процесу створення гарних та корисних речей, отримати незабутні враження від процесу перетворювання звичайного дерева на витвір мистецтва.

На сьогоднішній день дуже популярними є вироби ручної роботи та особливо, якщо вони виготовлені з екологічно чистої сировини без лаку і фарби. Виявляється, зі звичайного кукурудзиння можна робити чудові речі. Сільські майстрині Янковська Р.Ф. та Костюк Л.О. покажуть та навчать як зробити оригінальні вироби із кукурудзяного листя, що сподобається кожному. Основний матеріал для роботи – звичайне кукурудзяне листя. Більшість господарів у селах його викидають або ж згодують худобі. Майстрині ж заготовляють листя восени: у вересні – жовтні, в суху погоду. Листячко вибирають те, що знаходиться найближче до качана – там воно найтонше. Зібране листя кукурудзи потрібно покласти на тканину і просушити кілька днів, потім зібрати в маленькі пучечки. І усю зиму можна плести ужиткові речі. Технологія виробів із кукурудзи є доволі простою. Безсумнівно, плетіння з кукурудзяного листя вимагає від майстрині посидючості, спритності пальців, фантазії, вигадки, терпіння. З кукурудзяного листя майстрині плетуть різноманітні кошики для паперів, рукоділля, квітів, газетниці, коробочки для біжутерії та кондитерських виробів, фруктів, хлібниці, іграшки, капелюшки. Досконалість форм, плавність контурів, графічний ритм плетених виробів настільки збагачують фактуру поверхні, що багато плетених предметів можна віднести до справжніх творів декоративного мистецтва. Перевага такого виду плетива в тому, що воно надзвичайно міцне, а тому сумочки, капелюхи чи взуття слугуватимуть дуже довго. Кукурудзяне листя – дуже зручний і легкий у скручуванні матеріал. Була б фантазія. Вироби з кукурудзяного листя є екологічно чистими, красивими і досить оригінальними, кожен виріб може

трохи відрізнятися деякими елементами один від одного, адже всі вироби ручної роботи. Кукурудзяне листя – це природний гофрований папір.

З давніх часів відомі багато видів жіночого рукоділля. Вишивка – один з найдавніших і найулюбленіших серед українців видів народного мистецтва. Історія вишивки на території сучасної України бере початок ще до нашої ери. Давньогрецький історик Геродот (V століття до нашої ери), описуючи побут скіфів, говорив, що в традиційному одязі цього народу використовувалася вишивка. Скіфи – це древні племена, що населяли степову зону нинішньої України і можна припустити, що і територію нашого краю [3]. Опанувати вишивання можна в сільських майстринь. вишивки Бадіон В.М, Перевознюк Л.І. Можна побачити на власні очі як народжуються прекрасні речі – чоловічі та жіночі сорочки, що були колись найголовнішим елементом українського вбрання, отримати практичні поради, що допоможуть досягнути таємниці цього чарівного мистецтва. Маючи в арсеналі лише різнокольорові нитки, п'яльці, тканину і вільний вечір, можна створити: українські рушники з мережкою та вишивкою хрестом; скатертини й серветки з візерунком; українські чоловічі та жіночі вишиванки. Хвилини, проведені у спілкуванні з найдавнішим видом українського народного мистецтва – вишивкою – будуть приємними для Вас.

Хащувате здавна славиться талановитими та творчими людьми. Яскравим представником музичної творчості району є самодіяльний композитор, аранжувальник, звукорежисер, віртуозний гітарист Притуляк Ю. П. Він – учасник Всеукраїнських та обласних музичних фестивалів, керівник народного аматорського ансамблю народної музики «Будьмо!» Юрій Притуляк – автор близько п'ятдесяти пісень на вірші поетів-земляків О. Білятинського, К. Лесьєва, О. Іванової, В. Вінника, Л. Нарядового, 15 інструментальних п'єс, відеокліпів. Юрій Петрович – постійний учасник концертних програм у районі, області. Жодне свято, жодна визначна подія в селі, місті Гайворон і в районі не проходить без участі Притуляка Ю. Демонструючи високу професійну

майстерність, артист дарує глядачам гарний настрій, бадьорість і завзяття. Музика розвиває не тільки естетичний смак та світогляд людини, а й розумові та моральні якості. Кожен незалежно від віку і життєвих цілей, хто любить музику і хоче розвивати свої творчі здібності може спробувати відкрити в собі нові грані своїх можливостей у вокалі, записати пісню чи фонограму завітавши до домашньої студії звукозапису Юрія Петровича.

Українці – привітний і гостинний народ, який вміє нагодувати так, щоб гостям щедрий стіл запам’ятався надовго. Якими стравами славиться наша Гайворонщина, а також якими смаколиками найбільше може здивувати наше село Хашувате? На території села знаходяться кілька кафе, де можна не тільки смачно поїсти, а й ознайомитися із стравами української кухні, які являються унікальними для нашого регіону. Кафе «У К.А.Т.І.» зможе здивувати різноманітністю вареників та начинок до них: з картоплею, сиром, паштетом, м’ясом, печінкою, капустою, грибами вишнями. Також варто скуштувати крученики – невеликі м’ясні рулетики з начинкою з фаршу, паштету, чорносливу з горіхами. Територія Хашуватщини ще з XVII століття зазнавала впливу Запорізької Січі. Тут у 1760 році знаходився запорізький зимівник. Через село проходили українські козацькі війська під проводом Максима Кривоноса, Івана Богуна, Данила Нечая, Івана Сірка [4]. Це вплинуло на кулінарні уподобання місцевих жителів. Саме в цьому кафе вправні кухарі Паршегуба К., Колесник А., Колесник Т., Каневська І.А. зможуть пригостити козацькою кашею, яка готується із пшона, капусти, молока, смаженого сала; смачним бігосом – стравою із тушкованої кислої капусти з м’ясом і грибами. Хашувате – це край рибалок, які знають, як приготувати свій улов. І тому місцеві кафе радують різноманітністю рибних страв. У селі Хашувате до 80-х років XX століття проживала значна кількість євреїв. На кулінарні уподобання села свій вплив зробило єврейське населення. У книзі Х. Меламуда «Хашеватские рассказы» знаходимо неодноразові згадки про улюблену страву євреїв [4]. У кафе «Смак» привітна господиня Мельник О. І. зможе пригостити

традиційною єврейською стравою – фаршированою рибою. Зазвичай – це короп, який виловлений у річці Південий Буг (бугівський), хоча євреї найчастіше фарширували рибу марену, але вона стала рідкісною та червонокнижною. Апетитна, рум'яна рибка, прикрашена овочами і зеленню приємно доповнить святковий стіл. Ще однією кулінарною візитівкою даного закладу є смажені по оригінальному рецепту бугівські карасі. Хрустка скоринка та надзвичайний смак роблять цю страву неперевершеною. Той, хто хоч раз скуштував ці смажені карасі, знову приїжджає, чи заходить на «карасі» і не тільки із нашого району, а й сусідніх областей.

Таким чином, геотуризм – нове явище в туризмі, яке з кожним роком набуває популярності, адже в його основі лежить «побудова стосунків» з місцем відвідування – з місцевою культурою, з природним навколишнім середовищем, з людьми, які живуть на даній території. Цей вид туризму є вже сам по собі унікальним, бо він пропонує туристу неповторність географічного місця – оточення, спадщини, естетики, культури, рельєфної особливості території та унікальності місцевого населення. Територія села придатна для розвитку геотуризму: природна та культурна спадщина, самобутність населення та особливості території – все це створює прекрасний фундамент для впровадження нового напрямку у туристичному становленні району – геотуристичного напрямку. Завітайте в Хащувате і в цьому переконаєтесь самі.

Список використаних джерел

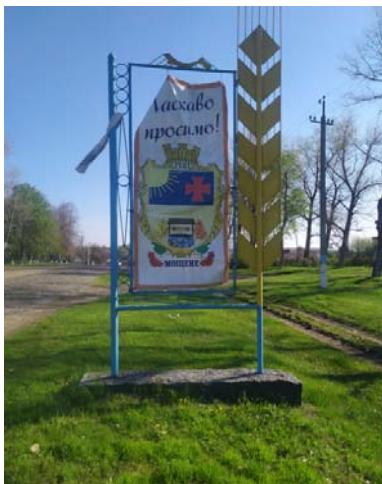
1. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1994. 191 с.
2. Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область. Київ, 1972, С.187.
3. Павличук О., Комірний О. Гайворонщина – перлина Подільського краю. Кіровоград, 2004. С.128.
4. Солгутовський Л. І. Нариси з історії Гайворонського району. ТОВ «Поліграф-сервіс, м. Ульяновка, 1999, С.18-19.
5. Меламуд Х. Хащеватские рассказы. Київ:Радянський письменник,1984
6. Кіш Г.В. Геотуризм як можливість пізнання унікальності дестинації. URL: <http://www.geolgt.com.ua/images/stories/zbirnik/vipusk15/v157.pdf>.

*Муржак О.П. вчитель історії,
Моценська філія
КЗ «Хащуватський ліцей»
Гайворонської міської ради*

ЕКСКУРСІЯ КРАЄЗНАВЧИМ МУЗЕЄМ У С. МОЩЕНА

*І хлібом, і сіллю, і прадідом – дідом
гріє душу село, моє рідне село ...*

Села, як і люди, мають свої біографії і у кожного вона своя неповторна. Тільки в селі людина може так тісно спілкуватися з природою, розуміти її душею і серцем, милуватися неповторною красою.

У XVIII ст. від Умані до Балти, а потім далі, аж до Чорного моря лежав Чумацький шлях. По ньому рухалися валки чумаків. На південь чумаки везли збіжжя, а звідти – рибу, сіль. Ось на цьому битому шляху між Уманню і Балтою, у вибалку, де протікає невелика річечка, зупинилися чумаки, щоб попасти волів на запашних травах. Тут було хороше місце для відпочинку.

Високі крилаті верби кидали холодок. Тут чумаки викопали криницю, виклали з каменю цямрину, вимостили під'їзд до неї. Це місце подорожні стали звати Мощена Криниця. Згодом, біля криниці була побудована корчма і поселилися перші кілька поселенців. Так виникла

невеличка слобода, за якою закріпилася назва Мощена. Родюча земля, ліс і добрі природні умови сприяли тому, що ця місцевість швидко заселилася, і незабаром слобода стала селом під назвою Мощена.

Частина населення були хліборобами, а частина чумакували. За переказом, тут часто табором ставали цигани. Вони займалися різними ремеслом, лагодили приїжджим чумакам вози.

Останній із панів був Антоній Брудницький. Він жив безтурботно, любив кататися на ковзанах, санях, грати в карти.

СПИСОК
ПОМІЩИЧЬКИХ ІЖИНИЙ Гайсинського уезду
С УКАЗАНИЕМ КОЛИЧЕСТВА КРЕПОСТНЫХ КРЕСТЬЯН
И ЗЕМЛИ ПОМІЩИКОВ

СЕЛЕНИЕ	ФАМИЛИЯ ПОМІЩИКА	Число душ		Коллич. земл.	
		МУЖ	ЖЕН.	ДЕСЯТ.	САЖ
Село Мощенна	Войцех Лопушанский	175	162	1519	752

АМЕЛЕНЩИКИ ОБЛАСТНОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ОЦЕНКИ. ФОНД С. 1. С. 41. К. 4. Л. 107. ЛИСТА 8 Ч. 10.

Так, за одну ніч, він програв шість волів і четверо коней, а потім з часом і всю землю. Маєток переходить до Богдана Ханенка. Це був багатий поміщик, якому належало 2400 десятин землі, церква 93, а на 1245 душ селян припадало 500 десятин землі. Багато селян були безземельні, і жили із поденного заробітку в пана. Коли в Могильно було побудовано цукровий завод, то за перше

десятиріччя, коли не було залізничного транспорту і вугілля не довозили на опалення заводу, 336 десятин землі було винищене на дрова. Величезна площа від станції Хащувато до станції Мощене була вирубана.

Одним із промислів того часу була цегельня, яка виробляла якісну цеглу для виробництва нових будівель. На цеглі збереглися ініціали «ВХ», що розшифровувалася як ініціали власниці цегельні Варвари Ханенко.

Мощена старих часів – убоге село. Укриті соломою хати корчма та церковно-приходська школа, оце і все що було в дореволюційному селі.

Після 1917 р. було організовано три колгоспи ім. Петровського, «Наша праця», «Нове життя». Фундаторами цих артільей були: М.С. Туловськи, М.М. Зімовський, Л.Й.Зіновський.

В 1932 р. три Мощенські колгоспи об'єдналися в одну артіль ім. Сталіна. З кожним роком збільшувалися господарство. Про трудові діла мощенських хліборів йшла добра слава за межами району. Особливу славу завоювали вони високими врожаями цукрових буряків, де бригадир Д. М. Федченко нагороджено орденом Леніна. Дар'я Микитівна також була першим депутатом Верховної Ради СРСР.

Літо 1941 р. до Німеччини було вивезено більше ста чоловіків. Класи семирічної школи було перетворено на казарми і стайню, тут же була і камера для допитів та ув'язнення. В одному із шкільних приміщень оселився німецький комендант Шульц. Він наказав розібрати дві шкільні кімнати, баню та побудував собі будинок поблизу ставу.

Леонід Станіславович Туловський-

Дарія Микитівна Федченко (зліва)
— бригадир колгоспу, депутат Верховної Ради СРСР першого скликання

11 вересня 1944 р. село було звільнено від німецького панування. У перші післявоєнні господарство знову вийшов на передові, за селом розкинулося ціле тваринницьке містечко.

Завітайте до нашого краєзнавчого музею!

УДК 338.48-52(477)

Озерова Л. А., викл.-стажист кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Туризм – явище всесвітнього масштабу. Кожен регіон будь-якої країни має свої природні, історико-культурні особливості, що обумовлюють розвиток певних видів туризму. Метою функціонування галузі туризму в Україні є створення конкурентоспроможного туристського продукту, який можна гідно представити на світовому ринку. Для цього потрібно ефективно використовувати особливості регіонів [1, с.14].

Наявні та потенційні запаси природно-рекреаційних ресурсів, враховуючи їх якісні і кількісні характеристики, на разі повинні стати спонуканням суспільних практик відновлення здоров'я людини, подовження періоду активного довголіття та упровадження здорового способу життя.

Сьогодні спортивно-оздоровчі подорожі та відпочинок стають невід'ємною частиною життя населення всіх країн світу. Україна об'єктивно має всі передумови для інтенсивного розвитку спортивно-оздоровчого туризму: особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, багатий природний, історико-культурний та туристсько-рекреаційний потенціал.

Зважаючи з одного боку на наявність в нашій державі рекреаційного потенціалу, а з іншого враховуючи занедбаний стан оздоровчих галузей, а також наявні тенденції збільшення показників захворюваності населення достатньо актуальними постають питання дослідження стану та перспектив розвитку спортивно-оздоровчого туризму в Україні [2, с.114].

Досвід показує, що самі природні ресурси та природно-рекреаційний комплекс ще не гарантує безумовного успіху розвитку спортивно-оздоровчого туризму. Оскільки визначальними чинниками є вмiла організація курортної справи, забезпечення комфортабельного перебування туристів, вивчення ринку й уподобань споживачів, пропозиція нових та якісних послуг, рекламні заходи тощо. Розвиваючись на межі спорту та активного дозвілля в природному середовищі, спортивно-оздоровчий туризм сприяє розвитку внутрішнього туризму шляхом популяризації відносно дешевого і одночасно ефективного відпочинку, що в умовах невисоких матеріальних доходів значної частини населення країни надає йому соціально-пріоритетного значення для відповідних державних, громадських та комерційних організацій.

Для поліпшення надання спортивно-оздоровчих послуг у нашій країні необхідно відслідковувати світові тенденції функціонування даної галузі, враховувати досвід зарубіжних держав, які досягли значних успіхів в організації подібної діяльності завдяки ефективним принципам управління та використання як природних, так і матеріальних ресурсів, та стали

загально визнаними світовими рекреаційними центрами. [2, с.154]. Проблеми, характерні для спортивно-оздоровчого туризму України, посилюються загальними ризиками, існуючими в умовах сьогодення. До них належать: недосконалість податкової політики, яка перешкоджає вкладенню інвестицій у рекреаційну інфраструктуру; різке підвищення цін на енергоносії та продукти харчування; погіршення соціально-політичної ситуації в країні, що призводить до скорочення іноземного туристичного потоку з метою спортивно-оздоровчого туризму.

Спортивно-оздоровчий туризм включає в себе: досягнення спортивних результатів і комплексне (краєзнавче) вивчення рідного краю. Спортивно-оздоровчий туризм задовольняє потребам відновлення фізичних і психологічних сил людини, зняття побутової і виробничої (чи навчальної) втоми, профілактиці певних захворювань. Головне місце в структурі рекреаційної діяльності займають групи фізичних занять з режимом тренувань – спортивні ігри і змагання, прогулянки, але особливе місце тут займають туристські походи, коли туристи долають природні перешкоди й часто зазнають впливу екстремальних природних умов. Спортивний-оздоровчий туризм суворо регламентований, з рухом, який здійснюється виключно за маршрутним листом. Звичайно, часто туристи обмежують спортивну частину і більше уваги приділяють екскурсійним програмам. Для забезпечення розвитку спортивно-оздоровчого туризму в Україні необхідно вирішення таких питань:

- Відпрацювати механізм створення сприятливих умов для залучення інвестицій, спрямованих насамперед на будівництво нових та реконструкцію діючих об'єктів туристської та курортно-рекреаційної сфер, сприяти спрощенню процедури узгодження інвестиційних проектів.

- Прийняти комплексне рішення відносно виділення земельних ділянок під будівництво спортивно-оздоровчих комплексів та інших об'єктів туристичної структури.

- Реалізувати комплекс заходів для розвитку масового внутрішнього туризму, насамперед спортивно-оздоровчого туризму, як чинника формування

здорового способу життя та підвищення якості життя громадян України.

➤ Розбудувати туристську інфраструктуру за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів та систему безпеки туристів [1, с.15].

Розвиток нових напрямів спортивно-оздоровчого туризму — екстремального, пригодницького, наддалеких вітрильних та інших подорожей, проведення комбінованих за видами туризму (автомобільного, велосипедного, вітрильного, водного, гірського, мотоциклетного, пішохідного, спелеологічного та ін.) подорожей з використання наявних природно-рекреаційних, історико-культурних та кадрових ресурсів країни не тільки створює умови для залучення до активних занять туризмом населення України, а й має стимулюючий вплив на розвиток міжнародного та зарубіжного туризму, сприяє загальному розвитку туристської галузі як високорентабельної галузі економіки України та її входженню до світового туристського ринку [3, с.434].

Розвиток спортивно-оздоровчого туризму в Україні потребує підтримки, узгодженого розвитку в межах усієї індустрії туризму країни. Спортивно-оздоровчий туризм є одним з перспективних напрямків розвитку внутрішнього та іноземного туризму в Україні.

Список використаних джерел

1. Чернов Б. О. Програма курсу «Основи туризму і краєзнавства». *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2002. № 35. С. 13-15.
2. Парфіненко А. Ю. Туристичне краєзнавство : підруч. 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ: Знання, 2015. 551 с.
3. Щур Ю.В. Спортивно-оздоровчий туризм: навч. Київ: ТОВ «Альтерпрес», 2003. 230 с.

Полухіна О. Л., вчитель географії та біології, спеціаліст вищої категорії, Гайворонська філія №2 КЗ «Гайворонський ліцей №2» Гайворонської міської ради

ДЖЕРЕЛО ПРЕСТОЛЬНЕ – ВАЖЛИВИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ОБ’ЄКТ ГАЙВОРОНЩИНИ

Витік кожної річки, річечки чи струмка починається саме з природного джерела. Тому із давніх-давен людина завжди турбувалася про чистоту водних джерел, шанобливо ставилася до річок, озер, криниць, природних джерел, очищала їх від мулу та упорядковувала. Берегла і леліяла їх, бо добре знала, що вода є основа життя на Землі.

В нашій місцевості є багато джерел, одне із них джерело Престольне на заході міста.

На поверхню Землі підземні води виходять у ярах, річкових долинах у вигляді джерел – джерел або ключів. Вони утворюються там, де водоносний горизонт гірських порід виходить на земну поверхню.

Джерело – природний вихід на поверхню Землі підземних вод.

Оскільки глибина ґрунтових вод змінюється в залежності від сезону і кількості опадів, джерела іноді раптово зникають, а іноді б’ють ключем.

Температура води в джерелах може бути різною. Холодними вважаються джерела з температурою води до 20° С, теплими – з температурою від 20° до 37° С, а гарячими, або термальними, – з температурою вище 37° С. Більшість гарячих джерел зустрічаються у вулканічних областях, де горизонти підземних вод нагріваються від розпечених гірських порід і розплавленої магми.

Мінеральні підземні води містять багато солей і газів і, як правило, володіють цілющими властивостями.

Джерело Престольне, яке розташоване у західній частині міста Гайворона – постійне, мінералізоване, холодне.

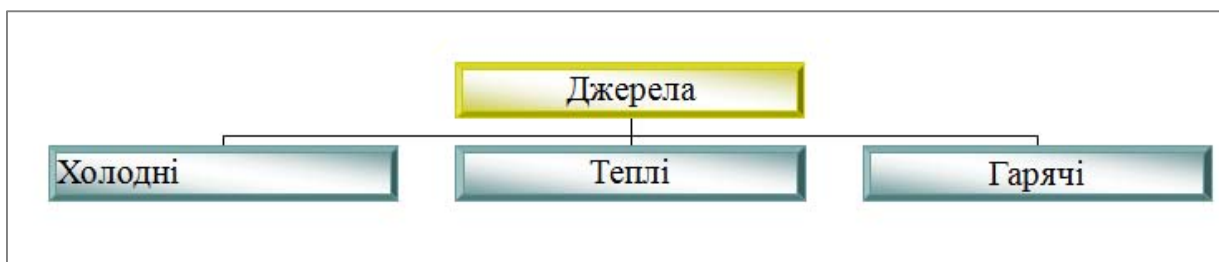

Рис.1 Класифікація джерел (за температурою).

Проведено відбір проб води із джерела Престольне на території м. Гайворон та підбрано методики дослідження їх хімічного складу відповідно вимог Держстандарту. Експериментально досліджено фізико-хімічні властивості: вміст йонів Ca^{2+} , Mg^{2+} , Cl^- , HCO_3^- , Fe^{2+} , K^+ , Na^+ , тощо. На основі аналізу отриманих експериментальних даних щодо визначення хімічного складу води досліджуваного природного джерела можна вважати, що відмінності у основних показників є. Результати досліджень наведено в таблиці:

Таблиця 1.

Результати хімічного аналізу води.

Показник	Джерело Престольне	ПДК, або рекомендовано.
Na	69.95 мг/л	2-20мг/л рекомендовано
K	7.47 мг/л	2-20мг/л рекомендовано
Mg^{2+}	30.40 мг/л	10-80 мг/л
Ca^{2+}	125.83 мг/л	25-75 мг/л
Fe	0.16 мг/л	0.3 мг/л
HCO_3^-	475 мг/л	-
Cl^-	32.33 мг/л	33мг/л
NO_3^-	138.8 мг/л	45мг/л
SO_4^{2-}	52.74 мг/л	500мг/л

Урочище «Престольне джерело» займає площу 5261 м² в межах західної частини міста Гайворон, Кіровоградської області.

У відповідності до фізико-географічного районування території України даний геокмплекс входить до Південнопридніпровської височинної області, Подільсько-Придніпровського краю, лісостепової природної зони.

Геологічна основа представлена голоценовими алювіальними відкладами ріки Південний Буг різної потужності. В складі алювію переважають: сортований кварцовий пісок, уламки мушель прісноводної малакофауни.

Положення у рельєфі визначається межами ерозійної форми – балки на завершальній стадії свого формування, яка характеризується протяжністю 148 метрів з півночі на південь та в середньому 26 метрів із заходу на схід.

Ґрунтовий покрив представлений середньогумусними заплавними лучними ґрунтами з потужністю профілю до 0,40 м, вміст органіки у яких становить близько 4%, а концентрація карбонатних сполук – 1,3%. Гумусовий горизонт характеризується сірим до чорного кольором, дрібно-грудкувато-зернистою структурою, за механічним складом є середнім суглинком, пронизаний коренями лучної рослинності, присутні окремі зерна кварцу діаметром до 2 мм, перехід до наступних горизонтів ясний, межа хвиляста.

Рис. 2 Територія урочища на карті.

Гідрологічні об'єкти в межах урочища представлені невеликим водотоком протяжністю близько 144 м.

Рослинний покрив представлений злаковими, кульбабою лікарською (*Taraxacum retroflexum* L.), осокою болотною (*Acorus calamus* L.); з деревних форм поширені поодинокі стоячі верби (*Salix viminalis* L.).

Престольне джерело» є типовим заплавлним геокоплексом і має наукову цінність, оскільки частина його входить до природоохоронної смуги русла ріки Південний Буг. Варто звернути увагу на високу естетичну привабливість даного елементу ландшафту, який не зважаючи на близькість об'єктів антропогенного навантаження, зберігає природні риси.

Рекомендується оголосити «Престольне джерело» заповідним урочищем з метою збереження його у природному стані та нормувати антропогенне навантаження рекреаційного характеру.

Список використаних джерел

1. Павличук О. Освячено джерело Престольне. *Гайворонський кур'єр*. 2013. № 38.
2. Павличук О. Місто над Бугом-рікою. Вінниця, Видавництво «Вінницька газета», 2013. 312с.
3. Павличук О. Край Прибузький. Енциклопедія Гайворонського району Вінниця, 2008. 288с.
4. Земнорій В., Павличук О. Гайворон і гайворонці, Вінниця, 2009 148с.
5. Романенко В. Д., Жукинський В.М., Оксіюк О.П., та ін. Методика екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями. Київ: Символ-Т, 1998. 28 с.
6. Тайная жизнь воды. Минск: «Поппури», 2006. 160 с.
7. Эмото Масару, Флиге Юрген Исцеляющая вода: Информация – вибрация – материя. Москва: «София», 2007. 144 с.
8. Эмото Масару Послания воды: Тайные коды кристаллов льда. Москва: ООО Издательский дом «София», 2006. 96 с.
9. Эмото Масару Энергия воды для самопознания и исцеления. Москва: ООО Издательский дом «София», 2006. 96 с.
10. Энциклопедия для детей. Т.3. География. 3-е изд., испр. / глав. ред. М.Д. Аксёнова. Москва: Аванта+, 1999. 704 с.
11. Дитяча енциклопедія. Земля. Т. 1. Київ, 1961. 581 с.
12. Гайворон на п'єдесталі: довідник-путівник / упоряд.: О.І. Ситник, О.Л. Полухіна, О.М. Баранюк, О. Я. Хлевнюк. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 80 с.

*Полухіна О.Л., вчитель географії та біології, спеціаліст вищої категорії
Яремковська А. Д., здобувач середньої освіти, Гайворонська філія №2
КЗ «Гайворонський ліцей №2»
Гайворонської міської ради*

КОМПЛЕКСНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІЧКИ ТАШЛИЧКА В МЕЖАХ ГАЙВОРОНСЬКОГО РАЙОНУ

Назву річки – «Ташлик» мають: ліва притока Аліяги (басейн оз. Китай); ліва притока Чорного Ташлика (басейн Південного Бугу). Назви від тюркського терміна «камінь». Дослівно: «Кам'яний». Звідси також назва Ташличка – ріка, ліва притока Південного Бугу; утворена за допомогою суф. здрібнілості -к(а). Звідси ж Ташличка – Верхня – ріка, права притока Синюхи (басейн Південного Бугу) і Ташличка – Нижня – ріка, права притока Шляхівки (басейн Південного Бугу). Суф. утворення на – ичка. Назва за розташуванням нижче за течією – Південного Бугу від Ташлички Верхньої.

З'ясовано, що у багатьох регіонах України і зокрема в басейні річки Південний Буг існують водойми, назви яких не позначені навіть на детальних топографічних картах. Часто їх назви невідомі взагалі, або викликають труднощі при з'ясуванні. Стосовно деяких водотоків постає питання про з'ясування їх назв та визначення головної річки басейну. Вирішення обох проблем продемонстровано на прикладі річки Ташлички, яка є лівою притокою річки Південний Буг. Проблема номінації даного водотоку виникла через суперечливу інформацію, яку надають різні джерела стосовно його назви. Згідно з деякими з них дана річка має назву Ташличка, також цю назву підтверджують жителі в м. Гайвороні, в селах: Орджонікідзе, Теофілівка, Завітне. Проте у картографічних творах водотік має назву Окна. Також варто зазначити, що на топографічній карті масштабу 1:25000 дана назва використана і стосовно її лівої притоки, яка протікає через села Мощене, Тополі.

В географічній енциклопедії України зустрічається інформація про те, що Ташличка – річка в Уманському районі Черкаської області та Гайворонському регіоні Кіровоградської області, вона є лівою притокою р. Південний Буг, бере початок на північ від с. Вікнина.

Однак інформація щодо витоків не відповідає дійсності, оскільки вона не знаходить підтвердження ні в літературних, ні в картографічних джерелах, ні в свідченнях місцевих жителів.

Згідно відомостей, які надають літературні джерела та свідчень місцевих жителів сіл Вікнина, Червоне, Долинівка, даними населеними пунктами протікає р. Вікнинка, витік якої знаходиться на північ від с. Затишок.

Через територію нашого краю протікає річка Ташличка, що в перекладі з тюркської означає Кам'яна. Проте, якщо ми поглянемо на топографічну карту нашого району, то такої річки ми там не знайдемо. Про те там є річка з іншою назвою Вікна (Окна), що в перекладі з тюркської означає Темна. І якщо порівняти місцевість з картою, то легко можна прийти до висновку, що мова йде про одну й ту ж річку. Виникає питання: то як же правильніше – Ташличка чи Вікнянка; Кам'яна чи Темна?! Ви можливо скажете, що це не суттєво, яка різниця, як називають річку? Про те за дослідженнями сучасних вчених ім'я людини дуже впливає на її долю і характер; із зміною імені змінюється доля людини, і в більшості випадків не на краще. Значить зміна назви річки неодмінно вплине на її долю. На думку спадають слова вірша Ліни Костенко «Ще назва є, а річки вже немає». Головна думка цього вірша – забруднення водойми. У нас, навпаки, ще річка є, а назви вже немає. Правильно називати річку – Ташличка. Свої судження підтверджую результатами власних досліджень порівняння швидкості течії річок, падіння і їх похилу, витрати води і річного стоку на місці впадіння Вікнянки в Ташличку. Детальний аналіз відомостей отриманих з літературних джерел картографічних творів, опитування місцевих жителів дає змогу встановити, що р. Ташличка протікає по лінії с. Завітне – м. Гайворон, а р. Вікнянка по лінії с. Затишок – м. Гайворон. В межах с. Долинівка ці два водотоки зливаються, але враховуючи

майже однакову довжину р. Ташличка та р. Вікнинка виникла необхідність визначення головної річки даного басейну. Проведено вимірювання деяких гідрологічних параметрів водотоків, першочергово, – витрати води. Вимірювання проводилися на ділянках рік перед місцем їх злиття. Дослідження, які проводилися майже одночасно показали, що витрата води в річці Ташличці склала $0.286 \text{ м}^3/\text{с}$ при поперечному перерізі русла річища 1.1 м^2 , а в р. Вікнинці $0.194 \text{ м}^3/\text{с}$ при поперечному перерізі річища 0.5 м^2 . Порівняння цих даних, з урахуванням інформації, яку надають літературні джерела свідчить, що р. Ташличка є головною, а р. Вікнянка її найбільшою притокою [3].

Проблеми номінації також характерні для деяких приток р. Ташлички. Так, перша ліва від гирла р. Ташлички її притока, яка протікає через села Мощене і Тополі, має декілька назв Юліанівка, Батіжок, Окна, Мощона. Жителі села Тополі називають водотік Батіг, а в с. Мощена – Мощена. Назва Окна, позначена на топографічній карті є помилковою, оскільки більше ні в яких інформаційних джерелах не зустрічається. Для даного водотоку доцільніше вживати назву Мощена, адже вона широко відома жителям с. Мощене, близька до сучасної назви цього населеного пункту. Саме таке найменування зустрічається в багатьох опублікованих роботах.

Річка Ташличка. В перекладі з тюркської «таш» означає камінь, дослівно кам'яна; утворена за допомогою суфіксальної здрібнілості –к(а). Ташличка відноситься до басейну Південного Бугу, є його лівою притока. Найбільші притоки річки – Вікнинка (права); Мощенка (Юліанівка) (ліва). Довжина річки $26,33 \text{ км}$ (у межах району – 15 км).

Швидкість течії річки, см/сек. Поверхнева швидкість течії нерівномірна на різних ділянках русла $29 \text{ см/сек.} - 39 \text{ см/сек.}$; середня – $24.65 \text{ см/сек} - 33.15 \text{ см/сек}$. Параметри річки: Найбільша глибина річки 2.5 м ; середня 2 м . Ширина річки – 3.2 м (найбільша); поперечний переріз в місті впадіння Мощенки в Ташличку: ширина річки – 2.7 м ; глибина річки – 2.2 м ; поперечний переріз – 5.94 м^2 .

Падіння річки: $\Pi = H_{\text{в}} - H_{\text{г}}$;

де $H_{\text{в}}$ – абсолютна висота витoku річки (м)

$H_{\text{г}}$ – абсолютна висота гирла річки (м)

$\Pi = 214\text{м} - 123\text{м} = 91\text{м}$;

Коефіцієнт звивистості – $K_{\text{зв}} = l / L$;

де l – це довжина річки (м; км);

L – це відстань від витoku річки до її гирла по прямій лінії (м; км);

Коефіцієнт звивистості – 1.249;

коефіцієнт густоти річкової системи – $D = L / F$;

де L – сума довжин всіх річок в межах басейну (км);

F – площа басейну (км²);

Коефіцієнт густоти річкової системи – 0.169

Коефіцієнт залісненості – $K_{\text{ліс}} = F_{\text{ліс}} / F \times 100\% = 0.088 = 8.8$

Поперечний переріз – 1.1 м²; (в місці впадіння річки в річку Вікнинки)

Витрата води в річці 0.286 м³/с (в місці впадіння річки в річку Вікнинки)

Таблиця 1.

Параметри басейну р. Ташлички

Площа басейну	240,1 км ²
Периметр басейну	69,98 км
Протяжність басейну Зх-Сх	18,00 км
Протяжність басейну Пн-Пд	20,48 км
Найвища точка	214 м
Найнижча точка	123 м
Довжина гідрографічної мережі	40,65 км
Площа лісів	21,29 км ²

Таблиця 2.

Найважливіші морфометричні та фізико-географічні характеристики басейну річки Ташличка

Основні параметри басейну річки	Типові обрахунки	Визначені показники
площа басейну (F, м ²)	калькою на карті	240.1 км ²
площа лісових масивів в межах басейну (F _{ліс})	калькою на карті	21.29 км ²

довжина басейну (L_б, м; км)	на карті	Зх. – сх – 18.00 км Пн – Пд – 20.48 км
Падіння басейну (П, м)	за формулою: П = Н_в – Н_н	91м
коефіцієнт залісненості (Кліс, %)	за формулою: Кліс = Fліс / F 100%	8.8

Таблиця 3.

Найважливіші гідрографічні характеристики річки Ташличка

Основні гідрографічні параметри річки	Типові обрахунки	Визначені показники
довжина річки (l_{p1}, м; км)	курвіметром на карті	14.99м
коефіцієнт звивистості (Кзв)	за формулою: Кзв = l / L	1.249
коефіцієнт густоти річкової системи (D; км / км²)	за формулою: D = L / F	0.169
падіння річки (П, м)	за формулою: П = Н_в – Н_г	91м
середній похил річки (І_p)	за формулою: І_p = (Н_в – Н_г) / l	6.07м/км²

Список використаних джерел

1. Мацібора О. В. До питання оптимізації назв географічних об'єктів гідрографічної мережі в басейні р. Південний Буг. *Географія, екологія, геологія: перший досвід наукових досліджень*: матеріали міжвузівської наук. конф. студентів і аспірантів (Дніпропетровськ, 28-29 квіт. 2005 р.). Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2005. С. 82-85.
2. Кривульченко А. І., Мацібора О. В. Номінаційні проблеми гідрографічної мережі та їх вирішення в контексті формування каталогу водотоків України. *Водне господарство України*. 2005. №4. С. 27-30.
3. Мацібора О. В. Методичні аспекти розробки карти гідрографічної мережі. *Географія, екологія, геологія: перший досвід наукових досліджень*: матеріали міжвузівської наук. конф. студентів і аспірантів (Дніпропетровськ, 20-21 квіт. 2006 р.). Дніпропетровськ: Друкарня ДНУ, 2006. С. 235-238.
4. Мацібора О. В. Карти гідрографічної мережі: значення та досвід у методиці розробки комп'ютерного варіанту. *Студентський вісник*. 2006. Вип, 4. С. 294-296.
5. Грінченко Б. Д. Словарь української мови (перевидання). Т. 1-4. Київ, 1958-1959. 345 с.
6. Кривульченко А. І. Атлас гідрографічної мережі Кіровоградської області. Класифікатор водотоків. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2011. 287 с.
7. Ласкарев В. Д. Фауна Бугловских слоев Волыни. Москва, 1903. –213 с.

8. Онищенко Є. В. Методика проведення гідрологічних досліджень. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2008. 78 с.
9. Топографічна карта Гайворонського району. Масштаб 1 : 25000. Київ: НВП «Картографія», 2005.
10. Фонетика и правила греческого языка / под ред. М.Л. Рытовой. Москва: Высш. шк., 2007. 276 с.
11. Горбунов Є. Ю. Матулевська Т. В. «Походження назв найбільших річок України». URL: donntu.edu.ua/2011fkita/gorbunov/tez2.htm.
12. Ярослав Загоруй «Методи екологічної оцінки стану водних об'єктів». URL: h.ua/php?id=5722.
13. Південний Буг – Вікіпедія. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Південний_Буг.
14. «Збережемо Південний Буг для нащадків. URL: www.ukr.river.gov.ua/.../zbezheмо_Pivdennij_Bug_dlya_nashadkiv.

УДК 338.484(477.65)

*Пономаренко Л. Ю., методист,
спеціаліст першої категорії,
КЗ «Гайворонський Центр дитячої
та юнацької творчості»
Гайворонської міської ради*

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ «ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ» ГАЙВОРОНЩИНИ

Гайворонщина – це регіон, який має цікаве історичне минуле. На наших теренах збереглося дуже багато історичних пам'яток, які свідчать про багату історію прибузького краю.

На перший погляд здається Гайворонщина досліджується краєзнавцями вже багато років і нічого нового та захоплюючого неможливо відкрити, проте я впевнений, що історичне минуле вивчене неповністю. В майбутньому цілком можливі цікаві історичні відкриття.

На мій погляд саме поєднання цікавого історичного минулого та мальовничої природи нашого краю здатні привабити чимало туристів. Людей, які цікавляться історією, захоплюються природними ландшафтами та прагнуть пізнати людей, які живуть на цій благодатній землі та творять її сучасне та майбутнє.

Як і всякий проект розвиток «зеленого туризму» [1] потребує значних фінансових інвестицій та якісного і ефективного управління. Розбудова туристичної інфраструктури та залучення туристів повинні стати пріоритетними завданнями для місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Питання розвитку туризму повинно перебувати на постійному контролі не тільки місцевої влади, а й обласної.

За допомогою інвесторів та сприяння місцевої влади необхідно створювати екологічні сільські садиби [2], які повинні стати осередками «зеленого туризму». В таких садибах туристи можуть переночувати у комфортних умовах та спробувати традиційних кулінарних страв нашого прибузького краю. Проте туристам буде не цікаво зупинитись в екологічній сільській садибі лише для того, щоб переночувати та спробувати місцевих кулінарних шедеврів та напоїв.

Впевнена, що необхідно мати підготовлену програму перебування гостей у екологічних сільських садибах. Такі осередки «зеленого туризму» повинні пропонувати цілий спектр різноманітних послуг.

У такий складний час коли світ переживає пандемію коронавірусу і кордони різних країн періодично закриваються люди віддають перевагу усьому натуральному та екологічно чистому. Саме цей фактор може стати головною перевагою в успішному розвитку «зеленого туризму».

В екологічних сільських садибах харчування туристів має бути лише з екологічно чистих та натуральних продуктів. Здорове харчування, чисте повітря, мальовнича природа та цікаві туристичні екскурсії можуть привабити гостей саме з великих міст. Люди у великих містах в переважній більшості стомились від частих локдаунів та перебування у власних квартирах. Вони прагнуть зміни обстановки і саме це їм може дати відпочинок в екологічних сільських садибах.

Значну роль у розвитку «зеленого туризму» буде відігравати співпраця місцевої влади та бізнесу. Приватні підприємці, які інвестуватимуть кошти у

створення екологічних сільських садиб повинні отримати цілковиту підтримку влади у питаннях виділення земельних ділянок, виготовленні будівельної проектно – кошторисної документації, підведенні комунікацій, видачі усіх дозвільних документів тощо.

Після завершення процесу створення ряду екологічних сільських садиб (терміни, які репрезентує Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні) до вимог ДСТУ 4527:2006 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення», де визначено індивідуальними засобами розміщення туристів «сільський будинок», «фермерський будинок», а колективним засобом розміщення – «агротель» [2] варто створити туристичну агенцію, яка б займалась їх рекламою, залучала туристів та координувала діяльність. Необхідно розуміти, що реалізація такого складного інфраструктурного проекту – це кропітка та комплексна робота. Його успіх буде залежати від якісної та злагодженої роботи інвесторів, найманих працівників, які працюватимуть у екологічних сільських садибах, осіб, які будуть проводити та організовувати екскурсії та людей, що робитимуть рекламу і залучатимуть туристів.

Окремо варто зупинитись на конкретних видах послуг, які можуть пропонувати екологічні сільські садиби для своїх відвідувачів.

Території таких садиб мають бути гарно облаштовані. Насамперед це наявність комфортних кімнат для проживання гостей, парковка для автомобілів, відкриті альтанки, освітлення та озеленення території. Власники можуть запропонувати послуги сауни, масажу та лікувального купання у чанах. При харчуванні гостей можна подавати корисні трав'яні чаї та натуральний мед.

Для туристів можна організовувати екскурсії на конях по березу річки Південний Буг, показати мальовничу природу та відвідати старий автентичний млин у селі Соломія. Для любителів рибної ловлі варто запропонувати екскурсію на ставки у села Бандурове та Червоне. Після повернення з риболовлі спійману рибу можна приготувати за місцевими рецептами.

Туристам, які є мисливцями можна організувати екскурсію до мисливського господарства у Червоненському лісі.

Гостям з великих міст можна провести екскурсію на пасіку, де розповісти та показати процес виготовлення меду та супутніх продуктів з нього.

Безумовно усім гостям було б цікаво проїхатись нашою вузькоколійною залізницею. Під час екскурсії спеціально підготовлений гід міг розповісти про історію розвитку залізничного транспорту. Туристам можна показати старовинний паровоз та залізничну дрезину на базі автомобіля «ЗІМ».

Якщо екологічна сільська садиба буде знаходитись на березі річки Південний Буг можна запропонувати водну екскурсію на катері по річці.

Важливим моментом у програмі перебування туристів є можливість відвідати один з найбільших у Східній Європі меморіал жертвам розстрілу єврейського населення у селі Хащувате та дізнатись про його історію.

Цікавими можуть бути екскурсії до Народного музею 5-ї гвардійської танкової армії та на виставку знахідок трипільської культури у Хащуватському ліцеї.

Для цінителів мистецтва можна запропонувати екскурсії до картинної галереї Миколи Жидельова та виставки різьби по дереву Володимира Пилипишина та місцевого краєзнавчого музею, що знаходяться в Гайворонському міському будинку культури.

Важливим аспектом є екскурсія до цілющих джерел у західній частині міста Гайворона – Першопрестольне джерело та Іванкова криниця у селі Покровське. Історія виникнення яких є цікавою та захоплюючою.

Розвиток туристичного бізнесу неможливий без якісних доріг та зручного транспортного сполучення. Даний фактор знижує рівень туристичного потенціалу, так як дороги залишають бажати кращого, а залізничне сполучення практично відсутнє. Над вирішенням цієї проблеми потрібно багато працювати.

Приклад розвинених в туристичному плані місць показує, що згодом усі кошти вкладені у туризм повернуться з великими прибутками. Але і слід розуміти, що репутацію привабливого туристичного місця заробити досить

складно, а втратити дуже легко. Необхідно постійно працювати над підвищенням рівня туристичного сервісу, розширення наявних видів послуг та створенням власного туристичного бренду.

Туристичній агенції, яка просуватиме екологічні сільські садиби на ринку туристичних послуг необхідно буде налагодити тісну співпрацю із туристичними агенціями у великих містах. Саме за їх допомогою можна залучати організовані групи туристів. На першому етапі розвитку "зеленого туризму" не потрібно завищувати ціни на туристичні послуги, а працювати з мінімальною рентабельністю для того, щоб привабити якомога більше туристів.

Паралельно зі створенням екологічних сільських садиб необхідно розвивати торгівлю різноманітною сувенірною продукцією, екологічно чистими продуктами та виробами народних ремесел. Сувенірна продукція може бути у вигляді магнітів, чашок, футболок, шарфів, бейсболок із місцевими назвами та краєвидами Гайворонщини. Екологічно чистими продуктами можуть бути мед, трав'яні чаї, домашні м'ясні та молочні вироби, фрукти і овочі. Виробами народних ремесел можуть стати плетені корзини, дошки для нарізання, дерев'яні скульптури місцевих пам'яток, картини, вироби з мішковини, гончарні вироби та інше. Торгівля такими товарами буде приносити прибутки тим, хто їх виробляє, продавцям та звичайно ж забезпечить додаткові податкові надходження до місцевого бюджету.

Розвиток туристичної індустрії здатний сприяти зростанню виробництва і у інших галузях. Зокрема, можна налагодити виробництво меблів з натуральних матеріалів для екологічних сільських садиб. Створення таких садиб сприятиме розвитку будівництва та деревообробного підприємства. Для підвезення організованих груп туристів та проведення екскурсій потрібен транспорт і цей фактор впливатиме на розвиток автомобільного та залізничного транспорту.

Не менш важливим є паралельне створення та розвиток фермерських господарств, які будуть спеціалізуватись на виробництві натуральних м'ясних та молочних продуктів, вирощуванні екологічно чистих овочів і фруктів, виготовленні меду та супутніх продуктів. Такі продукти будуть постачатись до

екологічних сільських садиб для забезпечення повноцінного харчування туристів.

Загалом успішна реалізація проєкту «зеленого туризму» відкриває значні перспективи. Це створення нових робочих місць, збільшення податкових надходжень до місцевого бюджету, розвиток дорожньої інфраструктури та нових секторів економіки, підвищення рівня інвестиційної привабливості регіону. Додаткові кошти в місцевому бюджеті дадуть можливість підняти на новий рівень сфери освіти, медицини та культури.

Головне завдання влади – це підвищення рівня життя людей і саме завдяки розвитку туризму та туристичної інфраструктури цього можливо досягти.

Список використаних джерел

1. Зелений туризм-перспективний вид туризму для реформування економіки України /М.І. Габа// 15.05.2016 р.
2. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення : ДСТУ 4527:2006 від 10.01.2006. Київ: Держспоживстандарт України, 2006. 28 с.

УДК 338.48(477.65)

*Пронадуций А.М., методист,
КЗ «Кіровоградський обласний центр
туризму, краєзнавства та
екскурсій учнівської молоді»*

РОЗРОБКА ТУРИСТИЧНОГО МАРШРУТУ «ТУРИСТИЧНЕ НАМИСТО ПОБУЖЖЯ»

Анотація: У статті представлено розробку туристичного маршруту та короткий огляд об'єктів в районі річки Південний Буг в межах Кіровоградської області. Розкрито перспективи його туристичного використання, соціальне значення, науково-освітня і рекреаційна функції.

Актуальність теми. В сучасних умовах відбувається активне

переосмислення ролі краєзнавчих студій та внутрішнього туризму в туристичній галузі. У цьому контексті цікаво дослідити, як ці процеси представлені у Кіровоградській області, у Гайворонському районі зокрема.

Туристичний маршрут «Туристичне намисто Побужжя» є туристичним продуктом, що популяризує історичну та культурну спадщину Побузького регіону Кіровоградської області, реалізує виховну і патріотичну функцію, сприяє виробленню екологічного підходу у ставленні до рідного краю. Це сукупність логістично пов'язаних між собою об'єктів, які мають спільне і цілісне сприйняття туристами усіх категорій, а також це сукупність сформованих образів, які є складовими частинами туристичного обличчя краю і області.

Метою створення туристичного маршруту є формування конкурентоздатного туристичного продукту Кіровоградщини, який популяризує культурну, історичну та природну спадщину Гайворонського, Вільшанського та Благовіщенського району; забезпечення мешканців краю та області повноцінною і якісною рекреацією. Розвиток туристичної мережі стане поштовхом до поступу у соціальній сфері регіону.

Основними **задачами** є визначення туристського потенціалу на основі природно-історичної спадщини із урахуванням цільових груп споживачів туристичного продукту, популяризація туристичного маршруту і об'єктів культурної спадщини через мережу інтернет, соціальні мережі тощо.

Соціальна значущість проекту полягає в сприянні патріотичному вихованню молоді через знайомство із рідним краєм, підвищення впізнаваності регіону на туристичній мапі України, і, як результат, стимулювання інвестицій у його розвиток; цей туристичний маршрут є важливою практичною складовою у географічній та краєзнавчій освіті учнів та студентів; маршрут буде використовуватися у всіх напрямках туризму – як спортивному, так і рекреаційному. Маршрут пролягатиме через територію Гайворонського району, заходитиме частково на Голованівщину, довжина маршруту складає 73 кілометри.

Регіон, де прокладається туристичний маршрут, є історичною територією Східного Поділля. Це – один з осередків формування українського етносу, територія із строкатою та драматичною історією. В різний час вона входила до складу різних державних утворень – Русі, Великого Князівства Литовського, Речі Посполитої, Гетьманщини, Туреччини, Російської імперії. Поділля перебувало на перехресті релігійних традицій – православної української, католицької та юдейської. В історико-культурному аспекті воно є унікальним і дає ключ для розуміння загальноукраїнських процесів. Загалом, східна частина Поділля є найменш відомою серед широкого загалу, для якого символом цього краю є Кам'янець-Подільська фортеця, Меджибізька фортеця, місто Умань. Тому важливим практичним наслідком освоєння і популяризації такого маршруту є підвищення впізнаваності «Кіровоградського» Поділля.

Окрім культурно-релігійних, широко представлені на маршруті господарчі, технологічні пам'ятки – від водяних млинів до залізниць і пускових шахт балістичних ракет. Це є передумовою розвитку ще трьох напрямів туризму – промислового (індустріального), військово-історичного та архітектурного.

Основні об'єкти маршруту:

Гайворон – будівлі залізничників, найдовша в Україні вузькоколійка. У 1869 році підданий Пруссії Вільгельм Дистель на Південному Бузі збудував греблю та дерев'яний водяний млин. У 1903 році та споруда згоріла і на її місці звели кам'яний млин, який стоїть і нині. Вище Гайворона на Південному Бузі влаштоване водосховище, а у самому місті працює гідроелектростанція

У 1897 році через Гайворон протягли гілку вузькоколійної залізниці Кам'янка (нині у Молдові)-Рудниця-Гайворон-Голованівськ-Підгородня. Зараз вона має довжину 130 км, від Рудниці до Голованівська, і є найдовшою не лише в Україні, а й у Європі. У Гайвороні сьогодні стоїть на постаменті найстаріший збережений паротяг у всьому пострадянському просторі – бельгійський паротяг МТ-202 1893 року.

Ще одною туристичною принадою Гайворона є залізничний квартал, який почали будувати у 1933 році. Перший багатоквартирний будинок із бутового темного граніту почали зводити у 1933 році. Завдяки мальовничому і оригінальному зовнішньому вигляду тут часто походилися зйомки кіно. Останнім був відомий «Поводир», в якому засвітилася вузькоколія, а до того були «Дев'ять життів Нестора Махна» та ще декілька.

Річка Південний Буг – можна розглядати як цілісний і самодостатній привабливий туристичний об'єкт, одна із найбільш мальовничих річок України;

с. Казавчин – атрактивний ландшафтний об'єкт місцевого значення.

Згідно з переказами у 1674 році із загоном козаків під Казавчином стояв Іван Сірко. Сьогодні тут споруджений відпочинковий комплекс: козацька сторожова вежа, лавки, струмок і криниця.

с. Соломія – пам'ятка архітектури, старовинний кам'яний млин 18 століття. Млин збудований у 18 столітті, працює нині на електродвигуні. Будівля шлюзу, ринви та стоки збереглися до сьогодні. Млин збудований повністю із бутового каменю, двоповерховий.

с. Хащувате – пам'ятка архітектури – водяний млин. Окрім млина, знаковим місцем у селі є найбільший у Європі меморіальний комплекс «Хащуватська трагедія», побудований 2013 року для вшанування пам'яті загиблих 16 лютого 1942 року 1000 євреїв.

Салькове – старовинна церква Косьми і Даміана. В центрі Салькового збереглася дерев'яна церква Косьми і Даміана, збудована у 1896 році на кошти парафіян. Основну частину коштів дав місцевий селянин Дмитро Максименюк. Раніше на цьому місці стояв давніший храм, зведений у 1783 році.

с. Завалля – одне із найбільших родовищ графітових руд, графітові кар'єри. 1929 року поблизу села було закладено фундамент збагачувальної фабрики графітового комбінату (нині підприємство «Укрграфіт»).

Заваллівське родовище є найбільшим у Європі, а графіт, що видобувається в ньому, високо цінується на світовому ринку. Заваллівський графіт експортується в Білорусь, Казахстан, Туркменістан, Азербайджан, Японію, Америку, а також в країни Західної Європи. Розвідані і затверджені

балансові запаси графіту визначаються в районі 7,6 млн.тонн, а вміст його в руді – близько 5-7 відсотків.

с. Сабатинівка – село, яке дало назву однойменній культурі бронзової доби. Для сабатинівської культури були характерні наземні і напівземлянкові житла, часто з кам'яними основами стін. Серед ліпного посуду найбільше було банкоподібних горщиків, підлощених кубків, черпаків, чаш з двома ручками. Поховання – курганні та ґрунтові могильники.

Племена сабатинівської культури жили з хліборобства і скотарства, але мали також розвинене бронзолivarне ремесло (знайдено різноманітні серпи, сокири-кельти, наконечники списів, кинджали, з прикрас – шпильки, підвіски, браслети), а також торгівля.

с. Луполове – пам'ятка архітектури, млин-палац, збудований у кінці 19 століття. Село Луполове (від імені засновника, молдаванина Григорія Лупола, молд. «lur» – «вовк»), було засноване у другій половині XVIII століття. Наприкінці 19 століття власником земель села поміщик Костянтин Смирнов наказав побудувати млин на березі річки. Будівля млина триповерхова, складена із бутововго каменю сірого кольору, в стилі модерн із елементами історизму.

с. Надєждівка – пам'ятка сакральної архітектури, дерев'яна церква Казанської ікони Божої матері 19 століття. Княгинєю Надією Трубецькою 1901 року закладено дерев'яний храм Казанської ікони Божої Матері. Це – один із найгарніших дерев'яних храмів Кіровоградщини.

с. Люшневате – церква Св. Параскеви, збудована у кінці 18 століття.

с. Побузьке – унікальний для України музей ракетних військ (філіал) – створений на місці розташування колишнього ракетного полку 46 ракетної дивізії Ракетних військ стратегічного призначення.

Відкритий у 2001 році на місці, де в радянські часи розташовувався командний пункт з шахтами, в яких була найсучасніша ядерна зброя. Комплекс складає: підземний командний пункт, енергоблок, казарми, господарські приміщення. У музеї нараховують близько 3 тисяч експонатів, серед яких спеціальні автомобілі-ракетовози, макет ядерної боеголовки, зразки ракетних

двигунів, системи космічного зв'язку і багато інших

Місця ночівлі передбачені у с. Завалля, с. Сабатинівка, с. Змійове.

Висновки: Здійснивши кроткий огляд індустриальних, природних об'єктів, об'єктів культурно-історичної спадщини можна констатувати доволі високий рівень туристичної привабливості регіону Кіровоградського Побужжя, проте вадами є необлаштованість багатьох з них, відсутність вдалого маркетингу, віддаленість від магістральних туристичних маршрутів України. Даний пішохідний маршрут є чудовим фундаментом для втілення і апробації нових, перспективних видів туризму в Україні і популяризації історії та культури краю на всеукраїнському рівні.

Список використаних джерел

1. Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Київ, 1967-1974.
2. Машкін О. М. Залізниці, залізничні шляхи на українських територіях в 19-20 ст. Енциклопедія історії України, 2005.
1. З Руденко Є, Сарахман Е., Ларін Д. Ядерні шахти України. Як виглядав третій у світі арсенал атомних бомб. *Українська правда*. 2020.

УДК 338.48-44

*Прохорова Л.А., к. геол. наук,
доцент кафедри фізичної географії і
геології*

*Зав'ялова Т.В., ст. викл. кафедри
фізичної географії і геології,
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

ГЕОТУРИЗМ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СТАЛОГО ТУРИЗМУ

Новою перспективною діяльністю в галузі сталого туризму є геотуризм в національних і європейських геопарках (або геопарках під егідою ЮНЕСКО).

Значення геологічної науки виросло не тільки в результаті інтенсивного використання мінеральних ресурсів, але і в зв'язку з накопиченням знань про

планету Земля. В наші дні геологія стає все більш затребуваною і для вирішення екологічних проблем [6]. З цієї причини виникла нова ініціатива ЮНЕСКО, пов'язана зі збереженням і використанням геологічної спадщини [8]. Ключову роль в ній відіграють геопарки – території з унікальними геологічними об'єктами, що надають інформацію про розвиток і особливості земної кори.

Геологічні явища і об'єкти, які слугують свідченнями тривалої історії формування та геологічної будови нашої планети, іменуються «геотопами». У визначенні ЮНЕСКО підкреслюється, що до геотопів відносяться явища будь-якого формату, які мають для науки місцеве або національне значення, характеризують ландшафт і його геологічну історію [7]. Геотопи є важливою частиною природного багатства: перш за все оголення гірських порід, особливо там, де зустрічаються рідкісні мінерали і скам'янілості рослин і тварин, а також різні явища неживої природи і унікальні ландшафтні феномени. Геотопи практично (за рідкісним винятком) неможливо перемістити в просторі, вони служать «візитною карткою» ландшафту, якому належать, і є звичним середовищем проживання для організмів. Турбота про них важлива в інтересах вивчення і ознайомлення з геологічною історією території і необхідна як умова збереження що знаходяться під загрозою вимирання видів тварин і рослин [2].

Геотопи, що відрізняються унікальністю і красою, що мають виняткове значення для наукових досліджень, вимагають здійснення спеціальних природоохоронних програм, особливо якщо вони піддаються вивітрюванню, руйнуванню в процесі вегетації деревної рослинності, небезпекам з боку інших природних процесів або антропогенної діяльності. Коли у геотопів немає природних аналогів, виняткового значення набуває їх правовий захист. Він необхідний і тим геотопам, які мають надзвичайне значення і особливу цінність для науки, історичних досліджень і освіти. Європейські геопарки підтримують розвиток наукових досліджень і надають інформацію для освітніх процесів при вивченні різних дисциплін: археології, екології, геоморфології, стратиграфії, структурної та інженерної геології, вулканології, спелеології, гідрогеології,

мінералогії, палеонтології, петрографії, економічної та історичної геології. Головне завдання геологічних наук – розширити знання про явища і історії неживої природи, про геологічне минуле планети, що необхідно для науково-обґрунтованих прогнозів її майбутнього розвитку.

Однак крім наукового інтересу, геотопи привертають все більше уваги як туристичний продукт, розширюючи кругозір широких верств населення з приводу походження планети і багатств надр. Геотопи, геологічні стежки, музеї, туристичні та інтерпретаційні центри геопарків дають уявлення про розвиток Землі і демонструють вплив місцевої неживої природи на живу, включаючи людину, – суспільне життя, економіку і культуру. Для геопарків велике значення мають геологічні пам'ятки природи, пам'ятники археології, культури та особливості ландшафту. Діяльність геопарків вносить істотний внесок в турботу про природу, сприяючи збереженню унікальних геологічних об'єктів і сталого розвитку території. Важлива мета геопарків – активне включення місцевих жителів в стале використання переваг ландшафту, їх збереження і розвиток. Для цього в Європі удосконалюються методи пропаганди і популяризації геопарків з метою всебічного і планомірного розвитку населених пунктів і прилеглих до парків територій.

Геопарк – це не особливий тип, що охороняється законом території, а територія, стосовно якої є домовленість про те, як жити в гармонії з природою, щоб дії людини служили доданою вартістю, а не знищували природні, ландшафтні та культурні цінності.

Пріоритетним в геопарках є розвиток таких видів економічної діяльності, які перевірені часом, мають традиційне значення для регіону, виходять з місцевих особливостей, використовують місцеву сировину і дружні екології та середовищу проживання. В першу чергу маються на увазі різноманітні ремесла, мистецтво, екологічне сільське господарство (виробництво біопродуктів), місцева традиційна кухня, проживання в сільських будинках, традиційні не екологоемні види транспорту (наприклад, вузькоколійна залізниця, кінські упряжки, коні, човни і т.ін.). Все це дуже привабливо для туристів, які з самого

початку орієнтовані на відвідування території головним чином через його геологічних пам'яток [1].

Правильне використання геологічних пам'яток ландшафту для організації стійкого туризму – важливий вид економічної діяльності, який визначається в іноземній літературі як геотуризм [4,5]. Йдеться про комплекс стійкої туристичної діяльності на території геопарку, основними напрямками якої є знайомство з геологічними процесами і об'єктами за допомогою геологічних стежок і гідів-екскурсоводів, популяризація території парків за допомогою виробництва і продажу сувенірів і друкованої продукції. Важливі також «додаткові» види діяльності та продукти: наприклад, відвідування місцевої керамічної майстерні з можливістю щось виготовити самому туристу і, природно, купити традиційну місцеву кераміку; знайомство з місцевою екофермою, де можна купити і спробувати сільські продукти, а також допомогти в роботі по господарству; відвідування місцевих винних льохів з дегустацією і проведенням вечорів. Головне – чітко встановити, який тип туризму для території найбільш ефективний і не допустити проникнення масового, універсального туризму, який нівелює своєрідність туристської дестинації, позбавляє її місцевого колориту. Для цього необхідний якісний дестінаційний менеджмент, здатний протистояти тиску інвесторів, які не бажають враховувати особливості стилю життя постійного населення і неповторність природних комплексів при облаштуванні території геопарків [1].

Список використаних джерел

1. Зінько Ю. В., Кравчук Я. С., Шевчук О. М. Науково-практичні й освітні аспекти геотуризму. *Фізична географія та геоморфологія*. Київ, 2009. Вип.55. С.127-139.
2. Теодорович Л. В., Римар Ю. М., Лущик М. В. Геотуризм як вид екологічного туризму в контексті сталого розвитку. 5-й Міжнародний конгрес «Захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування»: збірник матеріалів. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 195.
3. Цуркан І. М. Геотуризм: основні концепції та напрямки розвитку. Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів

- вирішення. Зб. наук. праць. Херсон: П.П. Вишемирський, 2011. С.352-359.
4. Dowling R. K., Newsome D. Geotourism's Issues and Challenges. Geotourism. Oxford; Burlington, MA: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2006. P. 242-254.
 5. Gordon J. E. Geoheritage, Geotourism and the Cultural Landscape: Enhancing the Visitor Experience and Promoting Geoconservation. Geoscience. 2018. № 8 (4), 136. URL: <https://doi.org/10.3390/geosciences8040136> (дата зверненн 02.05.2021)
 6. Nepsha O., Levada O., Arsenenko I., Donchenko L., Prokhorova L. Environmental aspects of sustainable development. Theoretical and applied aspects of sustainable development. Monograph 33. Katowice: Publishing House of Katowice School of Technology, 2020. P. 140-146.
 7. Operational Guideline for National Geoparks seeking UNESCO's assistance. UNESCO. Paris, 2004. 14 p.
 8. UNESCO Geoparks Programme – a new initiative to promote a global network of geoparks safeguarding and developing selected areas having significant geological features. Hundred and fifty-sixth Session. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: Executive Board. Paris, 1999. P. 1-4.

УДК 338.48-52:[796:613.74-053]

*Проценко А.А., к. пед. наук,
ст. викл. кафедри теорії та методики
фізичного виховання і спортивних дисциплін
Суханова Г.П., ст. викл. кафедри теорії та
методики фізичного виховання і спортивних
дисциплін, Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ ЯК ЗАСІБ ФІЗИЧНОЇ РЕКРЕАЦІЇ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Спортивно-оздоровчий туризм (СОТ) самостійна і соціально-орієнтована сфера, спосіб життя значного прошарку суспільства; ефективний засіб духовного і фізичного розвитку особистості, виховання дбайливого ставлення до природи; форма «народної дипломатії» заснованої на реальному знайомстві з життям, історією, культурою, звичаями народів, найбільш демократичний вид відпочинку, який характеризується специфічною формою народної творчості,

вільним вибором форми власної активності всіх соціально-демографічних груп населення, починаючи з дітей дошкільного віку закінчуючи пенсіонерами [1-4].

За видами, спортивний туризм поділяється на: пішохідний, гірський, водний, лижний, спелеотуризм, велосипедний, вітрильний, авто-, мототуризм, кінний та їх поєднання [1] .

За віковою ознакою спортивний туризм включає: дитячий, юнацький, молодіжний, дорослий, серед літніх, сімейний, різновіковий [2].

Спортивно-оздоровчий туризм по своїм цілям може мати спортивну, пізнавальну, навчальну, дослідницьку, екологічну спрямованість і їх поєднання [2].

За типом заходів СОР реалізує свої цілі при організації та проведенні: подорожей, спортивних походів, змагань, зльотів, експедицій, екстремальних спортивних турів, спортивно-туристських шкіл з підготовки гідів та інструкторів спортивного туризму [1].

Матеріально-технічною базою функціонування СОР є туристське спорядження, технічні та інші засоби пересування, туристські полігони, притулки, турбази, станції юних туристів і туристські клуби [1].

Спортивно-оздоровчий туризм – це специфічний вид туристсько-рекреаційної діяльності, головна форма якої – похід (подорож) або туристський табір. Ці види діяльності спрямовані на відновлення фізичних, психічних, духовних сил людини, удосконалення туристських знань, умінь та навичок, активного відпочинку, рекреації, для підготовки туристів до спортивних походів та змагань [2.4].

В умовах надзвичайної завантаженості міського населення, постійно діючих подразників, екологічних і фонових забруднювачів, стресових ситуацій, а також дефіциту вільного часу у більшості громадян, вельми актуальною стає проблема зміни, хоча б на короткий час, умов існування, тобто постає проблема отримання позитивних емоцій . Одним із способів зняття стресу є відпочинок в групі людей зі схожими інтересами. У той же час розрізнені групи мають

обмежені можливості щодо самореалізації своїх прав і захисту загальних інтересів.

Найбільш простими і доступними формами організації населення з метою заняття спортивно-оздоровчим туризмом є клуби та секції, сформовані по територіальній і виробничій ознаці. Більш складною формою є суспільні рухи і асоціації. Створення і функціонування подібних організацій має в кінцевому підсумку сприяти вирішенню таких завдань: залучення населення до вирішення проблем місцевих територіальних громад на іншому організаційному рівні; підвищення правової грамотності населення; підвищення інформованості населення про активний відпочинок; залучення активної частини населення в туристичний рух; встановлення контактів між некомерційними організаціями, ЗМІ та місцевими громадами; створення кадрового резерву для організації туристичної діяльності в регіонах [1,2,4].

Спортивно-оздоровчий туризм є унікальним соціокультурним явищем сучасного українського суспільства, з багатим внутрішнім потенціалом для розвитку різних форм і в природному середовищі і залучення широких верств населення до процесу самоорганізації доступної рекреаційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Дмитрук О. Ю., Щур Ю.О. Спортивно-оздоровчий туризм: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2003. 232 с.
2. Єрко Є. Поняття спортивно-оздоровчого туризму та його характерні риси *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. № 6 (255). 2013. С.184-187.
3. Суханова Г, Купрєєнко М, Іваненко В. Форми фізичної рекреації як підґрунтя формування здорового стилю життя студентської молоді. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том V: *Динаміка наукових та освітніх досліджень в умовах пандемії* / Наукова редакція: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Херсон: Посвіт, 2021. С.246-259.
4. Фокін С. П. Організація спортивно-оздоровчого туризму: метод. рек. для студ. Київ: КУТЕП, 2003. 79 с.

*Родікова І.Ю., вчитель біології,
спеціаліст вищої категорії, старший
вчитель, КЗ «Гайворонський ліцей №1»
Гайворонської міської ради*

ОБ'ЄКТИ ГЕОТУРИСТИЧНОГО ІНТЕРЕСУ НА МАРШРУТІ ГАЙВОРОНСЬКИМ КРАЄМ

Привабливість Гайворонщини для відвідувачів складається з трьох компонентів: краса природи, її своєрідність і різноманітність. Кожна зупинка на маршруті для туриста має бути не схожою на інші, стежка має бути не дуже складною для проходження (дуже круті схили, довгі переходи між зупинками, тривале знаходження на відкритому сонці – все це небажано). Надмірне фізичне навантаження може перешкодити людині насолоджуватися пейзажем.

На думку Буториної Н.Н., інформативність людей в області географії, біології, екології і інших наукових дисциплін – це головна відмінність зеленого туризму від звичайного туристського маршруту. Велика частина вже існуючих стежок має явно біологічну спрямованість. Проте не менше важливо створювати такі стежки, які розкривають еколого-географічні, історичні аспекти і характер взаємодії з природою [2, с.47].

Маршрут складається із 9 зупинок:

Зупинка 1. Гайворонський кар'єр. На цій станції туристи знайомляться з особливостями місцевості, з історією створення підприємства «Гайворонський спецкар'єр». В ході розповіді важливо зупинитися на безпечності даного підприємства для людини. Для цього ми зробили дослідження рівня радіації, а також звернулися в санепідемстанцію за результатами дослідження води у річці Південний Буг до і після вибухів. Результати дослідження подані в таблиці 1. Таким чином, перебування в районі кар'єру є безпечним для туристів.

Рівень радіації на території Гайворонського краю

Місце	В 1 мікрометрі йонів/год	В 1 мікрометрі Рентген/год.
В кар'єрі	0,28	28
Біля Бугу	0,11-0,12	11-12
Аеродром	0,15-0,16	15-16
Центр міста	0,14-0,15	14-15
Виїзд з Гайворона	0,17-0,18	

Зупинка 2. Рослини, занесені у Червону книгу (під час пересування від кар'єру до Бузьких порогів). Гайворонщина багата на рідкісні рослини. На 1 кв.м. дослідженої території припадає 12 рідкісних рослин. Це такі рослини:

1) сон великий. Назву «сон» рослина отримала через те, що квіти в похмуру погоду закриті, ніби сплять, та й в народній медицині використовували цю рослину як снотворний засіб. Цю рослину можна вирощувати на клумбах, пам'ятаючи, що вона не любить багато вологи і надає перевагу підвищеним сухим ділянкам. На одному і тому ж місці сон-трава може рости більше 10 років [3, с.112].

2) первоцвіт весняний. Зацвітає у травні, є гарним медоносом та багатим на вітаміни. Багато поетів присвятили йому натхненні рядки. На честь первоцвіту влаштовують свята і гуляння. Ця рослина в пошані в багатьох народів, і у кожного про неї своя легенда. Греки вважали, що первоцвіт здатний зціляти від усіх недугів і називали його «квіткою дванадцяти богів. На Русі первоцвіт любовно називали баранчиками. Був навіть такий звичай: кидати зірвані баранчики під ноги і топтати – на довголіття. Його вирощують у садах і на городах, беруть з собою в мандрівки, дарують коханим [3, с.89].

3) горицвіт весняний. Незчисленні народні назви пов'язані з яскравістю квітки та характером листя: горицвіт ярий, гориквіт, пожарна квітка, жовтоцвіт, мак заячий, сосонка, терлич [3, с.38].

4) фіалка триколірна. Стародавні римляни називали цю невеличку рослину «квіткою Юпітера» і пов'язували з нею легенду про те, як один могутній володар перетворив на квітку служницю, що мала звичку

підслуховувати під дверима. Препарати з фіалки мають антисептичні, спазмолітичні, сечогінні, протизапальні, бронхолітичні, відхаркувальні, жовчогінні властивості. Позитивний терапевтичний ефект препаратів фіалки спостерігається при серцебитті, істерії, нервовому збудженні та безсонні [3, с.206].

Зупинка 3. Лікарські рослини. (Туристам продаються буклети, надруковані в редакції, про лікарські рослини, їх збір та заготівлю, цілющу дію та застосування):

1) деревій звичайний. Це багаторічна рослина з повзучим кореневищем. Ростає по всій Європі на луках, на узбіччях доріг та полів. Деревій дуже невибагливий, стійкий до холоду та спеки і не відрізняється вимогливістю до ґрунтів. Унікає він тільки дуже вологі ґрунти.

2) подорожник великий. Сік подорожника входить до складу деяких косметичних лосьйонів для догляду за шкірою. Свіжі і квашені листки подорожника вживають у їжу як салат, з них готують перші страви: супи й бульйони. Насіння подорожника, заквашене з молоком, вважається смачною і корисною приправою до м'ясних і рибних страв.

3) грицики звичайні. Дивна живучість грициків не залишилася без уваги середньовічних магів, які приписували їм окультні властивості величезної сили. У листках є вітаміни С, К, D, B2, каротин, лимонна, винна і яблучна кислоти, солі кальцію і фосфору, дубильні речовини, ефірна олія. Молоді листки рослини використовують для приготування вітамінізованих салатів, пюре, їх додають у борщ, супи.

Зупинка 4. Природні джерела. На маршруті зустрічаються природні джерела зі смачною і цілющою водою. Тут утомлений подорожуючий, чи людина, що приїхала на відпочинок на берег Південного Бугу може у спекотну погоду втамувати спрагу. Одне з джерел було благоустроєно ще на початку минулого століття.

Зупинка 5. Тваринний світ.

1) Європейська болотна черепаха. Тривалість життя – кілька десятків

років. Заселяє неглибокі спокійні водойми, тримається на невеликій глибині, повзає дном або плаває. Плаває досить швидко і спритно, по землі рухається значно повільніше, але швидше за сухопутних черепах. Виходить на берег грітися на сонці, при цьому може віддалятися від водойми на кілька сотень метрів.

2) Вуж звичайний. Вужі відрізняються від інших змій «жовтими вухами» – яскраво-вираженими відмітинами на голові, частіше жовтими, але іноді білими і оранжевими. Вуж неагресивний, побачивши людину він зазвичай рятується втечею. Спійманий вуж спочатку активно захищається: шипить і викидає голову вперед, що страхітливо діє на більшість ворогів.

Зупинка 6. Бузькі пороги. Окремі брили граніту піднімаються над водою на висоту до півтора метра. Часто вони розміщені настільки близько, що можна перейти по них з одного берега на другий. Між брилами з великою швидкістю, шумом і клекотом тече вода. Береги долини Південного Бугу біля порогів круті і кам'янисті. А все разом – пороги, кам'янисті заплави і круті гранітні береги – створюють враження гірських місцевостей серед рівнини, що надають Південному Бугу своєрідної краси. Південний Буг – єдина не лише в Україні, а і в Центральній Європі річка, де пороги збереглися у своєму незміненому природному стані.

Зупинка 7. Водяний млин с. Соломія. У 1908р. на півночі села побудовано млин на турбінній передачі з кам'яними стінами. Цей млин належав графові Березовському. Його побудував технік-будівельник Лозінський, який користувався цим млином протягом 10 років. Нині водяний млин – це історична пам'ятка.

Зупинка 8. Іванкова криничка. У селі Покровське на Гайворонщині є справжнє диво – Іванкова криниця. Тут б'є природне мінеральне джерело. Згідно лабораторних досліджень, вода містить усі елементи таблиці Менделєєва, і особливо корисна при хворобах очей та шкіри. Місце овіяне легендами, міфами та повір'ями, які і сьогодні живуть в народі.

Зупинка 9. Гайворонська ГЕС. Будівництво Гайворонської ГЕС почалося в 1956 році і було складовою частиною каскаду малих електростанцій, що будувалися на річці Південний Буг і спочатку мала проектну потужність 4500 кВт. У 1964 році будівництво було завершено і гідроелектростанція була введена в експлуатацію з потужністю 6300 кВт. В 1964-1972 рр. ГЕС забезпечувала електропостачання підприємств міста Гайворон і колгоспів Гайворонського району. Сумарна потужність електростанції на 2019 рік складає 7,1 МВт.

Якщо місцеву владу зацікавить наш проект і вона долучиться до його реалізації, розширивши маршрут зеленого туризму, виходячи за межі екологічної стежки, то, за нашими підрахунками, можна отримати гарні прибутки у бюджет міста, а Гайворон стане відомий далеко за межами області.

Список використаних джерел

1. Білявський Г.О. Фурдуй Р.С. Основи екологічних знань. Київ: Либідь, 1995.
2. Буторина Н.Н. Орестов Я.І. Екологічні стежки – від ідеї до проекту. 2008.
3. Воїнственський М.А. Заповідний фонд України. Київ: Урожай, 1998.
4. Гнатюк Л.Н. Такий дивовижний світ рослин. Тернопіль: Мандрівець, 2001.

УДК 58(1-751.3)(091)(477.41)

Рожі І. Г., к. пед. наук, викл. кафедри географії та методики її навчання
Безлатня Л. О., к. геогр. н., доцент кафедри географії та методики її навчання
Безлатня Ю. В., здобувач вищої освіти ОС «Магістр», Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ДЕНДРОПАРКУ «ОЛЕКСАНДРІЯ»

Легендарну «Олександрію» – чудовий дендропарк у місті Біла Церква - було засновано 1793 року Франциском Браницьким на честь його дружини

Олександрі. Ландшафтно-парковий комплекс запроєктований відомим французьким фахівцем паркового мистецтва Мюффо, створювався під його керівництвом, за участю архітектора Д. Ботані та садівника А. Станге (Штунге) на основі природної діброви з використанням особливостей мальовничого рельєфу обраної місцевості.

Вважається, що будівництво парку «Олександрія» було розпочато у 1787 - 1788 рр. До складання проекту були залучені відомі в Європі архітектори-паркобудівники, зокрема Мюффо та італієць Домінік Ботані.

Особливо темпи будівельних робіт збільшилися після 1796 р. (рік смерті Катерини II), коли Браницькі вимушені були переїхати у Білу Церкву на постійне місце проживання.

Територія парку має трохи видовжену конфігурацію, яка по формі нагадує неправильну трапецію. Вся територія має плавний нахил до р. Рось і характеризується перепадом висот, який складає 27 м. Парк перетинають три балки: Східна, Середня, Західна, які мають підземні виходи джерельних вод.

Майже по поперечній осі земельного клину, на підвищеній місцевості при Сквирській дорозі, розташований історичний осередок парку «Дідинець». Тут влаштовано літню резиденцію графа Браницького «Аустерію» – комплекс павільйонів, залу для танців, допоміжні служби та зелені і водні оздоблення. На віддалі 500 м розташовано економічний двір – правління економа, що відав лише парковим господарством (управитель всіма маєтностями мав резиденцію у Білій Церкві). Тут містилося житло постійних працівників, майстерні, оранжерея та квіткове господарство, фруктовий сад, поруч рибні ставки.

Поряд з «Дідинцем» із західного боку розплановано сад у мурі (сад обведений мурованою стіною для захисту теплолюбних плодових дерев від холодних вітрів); зі східного боку – клини: сад Катерини II та сад Потьомкіна, Російський сад, городи.

Західна частина парку, третина всієї паркової території – відмежована дорогою, від економічного двору до Сквирського шляху, була відведена під мисливські угіддя – звіринець і служила лісопарком.

Решта території була визначена під художню частину паркових влаштувань. До них належить Мала і Велика поляни з прилеглими архітектурними спорудами: Колонада «Луна», «Руїни», «Китайський місток», «Арочний місток», острів «Марії», острів «Троянд», різного роду фонтани, водоспади та інші архітектурні форми. Разом з галявинами та дібровою, ставками та річкою Рось вони утворюють чудовий незабутній парковий ансамбль, який є одним з найкращих не тільки в Україні, а у Європі.

За первісним планом на території парку була запроектована діброва на базі існуючого дубового гаю. Як показує аналіз, архітектор-проектант стояв на творчих засадах ландшафтного принципу в паркобудівництві, який здобув визнання в той період по всій Європі.

Цей принцип полягає в тому, що всі паркові влаштування (поляни, галявини, зелені масиви, водні плеса й тощо) запроектовані у формі вільних природних конфігурацій, так само і алеї-дороги, що їх обрамляють, або зв'язують між собою. Такі в «Олександрії» – Діброва, Велика і Мали галявини, пейзажі на «Клинах», ставки.

Однак в «Олександрії» поруч з елементами ландшафтного принципу значне місце посідають елементи принципу регулярного. Найперше, автор проекту розташував будівельне ядро палацової групи ні на периферійній території парку, або за його межами, не включаючи в чинники активного показу, як це було узаконено ландшафтным принципом, а майже по осі паркового клину. В доповнення до цього палацовій групі були підпорядковані алеї: Головна, Ялинова, Липова, Соснова, Грабова – всі прямі, крім того перед павільйонами було влаштовано партерний газон, поряд Мала та Велика галявини. Вони були оформлені стриженими та вільно ростучими чагарниками, вазами та скульптурами. Всі ці елементи повністю притаманні регулярному стилю парків. Таким чином, «Олександрія» належить до мішаного стильового принципу.

Час значно змінив накреслення первісного проекту, сади Катерини II та Потьомкіна, сад «Мур», Російський сад у східній частині парку, Березова алея

відмерли і на їх місці виникли масиви більше, чи менше організованих пейзажів і пейзажних фрагментів та самосіву. Однак частина композицій: Велика та Мала поляни, Ялинова алея, Діброва – ще несуть належне їм ландшафтне навантаження.

До 1861 року в парку були впоряджені та розплановані лише східна та центральна частини. В цей період було відмінено кріпосне право та проведена земельна реформа. Поступово розвиток парку призупинявся. Втративши безкоштовну робочу силу, Браницькі більше уваги приділяють розвитку господарської частини та отриманню прибутків від неї. В парку додатково обладнано декілька ставків по вирощуванню промислової риби, в східній та центральній частинах створені великі садові ділянки для вирощування овочів та фруктів. Кількість паркових композицій, що потребують постійного та дорогоцінного догляду, значно скоротилася, а деякі з них було замінено на простіші.

Під час громадянської війни в Україні у 1918-1921 рр. «Олександрія» сильно постраждала. Літня резиденція Браницьких, більшість архітектурних споруд були повністю або частково знищені. З парку було вивезено багато цінних мармурових та бронзових скульптур. Значної шкоди було завдано й парковим насадженням.

В 1920 році, після організації Білоцерківського сільськогосподарського технікуму, місцевими земельними органами парк передається йому в користування. Починаючи з 1921 р, він стає основною базою навчально-дослідного господарства технікуму. Виходячи з потреб відбудови господарства в перші роки Радянської влади, час від часу, поволі «на цеглу» розбиралися зруйновані або напівзруйновані споруди, вирубувалися дерева. Насадження парку використовувалися не з декоративною метою, як це мало бути, а задля добування деревини.

Ще більшої руйнації парк зазнав після рішення Білоцерківського окружного виконавчого комітету в лютому 1928 р. про побудову на його території водогону для міста. На таке рішення не вплинуло роз'яснення

наркомату освіти, якому належав парк, про неможливість розташування водопостачальних споруд в центрі парку «Олександрія». Незважаючи на це, зовнішній вигляд «Турецького будиночка» було змінено. Через весь парк у різних напрямках зроблено просіки під час чого знищено цінні породи дерев понівечено композиції. Посередині парку над р. Рось влаштовано водогін, від якого через увесь парк прокладено водогоні труби на глибині 2 м. Шлях вздовж Головної алеї парку цілком зруйновано під час доставки до водогону будівельних матеріалів.

Під час Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. в «Олександрії» була пошкоджена значна частина дерев, а залишки архітектурних споруд майже повністю зруйновано.

У 1946 р. «Олександрія» ввійшла до складу Академії наук УРСР. В післявоєнні роки тут здійснювався лише догляд за насадженнями та проводилися підготовчі роботи по її реконструкції. У 1955 р. «Київоблпроект» при активній участі архітектора Д.М. Криворучка приступив до створення проекту реставрації та розвитку парку.

Радою Міністрів УРСР 2 березня 1959 р. дендропарк віднесено до заповідних пам'яток природи та культури і взято під охорону держави.

За цей час проведено велику роботу з впорядкування зелених насаджень парку, які збереглися. Посаджено нові дерева у східній частині парку за проектом І.Г. Дерія, в західній частині насаджено колекційний горіховий сад, створено колекційну ділянку гарно квітучих чагарників. На території парку ліквідовані випадкові дороги та стежки, що з'явилися в результаті бездоглядності, а також проведено ремонт старої алейно-дорожньої мережі.

За проектом і під керівництвом Д.М. Криворучко відбудовано ряд архітектурних споруд: Головний вхід, Ротонда, Колона «Суму», колонада «Луна», Китайський місток, Арочний місток, «Руїни», Великий водоспад та ін.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 22 липня 1983 р. № 311 з метою збереження, вивчення та збагачення в штучних умовах рослинних ресурсів для їх найбільш ефективного наукового, культурного і господарського використання створено Державний дендрологічний парк «Олександрія»

Академії наук України. Парк входить до складу природно-заповідного фонду України і охороняється як національне надбання, щодо відвідування якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання.

В останні роки колектив парку працює над питаннями збереження існуючих паркових насаджень, зокрема вікової діброви, та відновлення історичних композицій (сади Катерини II та Потьомкіна, Царський сад, «Клини», острови «Марії» та «Троянд», «Дідинець»).

Список використаних джерел

1. Белявін Ф. К., Пом'ятунов А. С. Олександрія – місто гірників. Дніпро: Промінь, 1968. 112 с.
2. Цапюк С. К., Петленко В. П. Олександрія вчора, сьогодні, завтра: Нариси з історії нашого краю. Олександрія, 2004. 120 с.
3. Дендропарк Олександрія. URL: <https://www.alexandria-park.com.ua/>.
4. Історія. Дендропарк Олександрія. <https://www.alexandria-park.com.ua>.
5. Грисюк М. М. «Олександрія» – зелена скарбниця. Київ: Наук. думка, 1965. С. 82.
6. Грисюк М. М. Парк «Олександрія». Київ: Наук. думка, 1969. С. 66.
7. Галкін С. І. Основні етапи розбудови Державного дендрологічного парку «Олександрія». *Будівництво та реконструкція ботанічних садів і дендропарків в Україні: матеріали наук. конф.* Сімферополь, 2006. С. 34-37.
8. Галкін С. І. Парк «Олександрія». Історія та сучасність. Біла Церква: Видавець Пшонківський О. В., 2013. 104 с.

УДК 338.48-52(477.65)

*Рожі І.Г., к. пед. наук, ст. викл.
кафедри географії та методики
її навчання*

*Петричук О.І., лаборант кафедри
географії та методики її навчання,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ В ГАЙВОРОНІ

Сьогодні рівень здоров'я і фізичної підготовленості знизився з сучасним способом життя молоді. Спостерігається значне зниження рівня здоров'я через

різкі темпи розвитку інформаційних технологій, автоматизації виробництва, офісної праці. Рухові, фізичні функції відходять на останній план. Помітно зниження працездатності, продуктивності праці, рівня культури і здоров'я різних верств населення [1].

Повноцінне життя безпосередньо залежить від фізичної культури і спорту. За зниженням фізичних навантажень слідує погіршення різних функцій і поява несприятливих станів організму людини. Для нормальної життєдіяльності необхідна достатня активність скелетних м'язів. Робота м'язового апарату сприяє розвитку мозку, формується розумова і емоційна стійкість до високих інтелектуальних навантажень, вправи покращують функціонування дихальної, серцево-судинної системи організму, поліпшується робота травної системи, обмін речовин та зміцнюється опорно-руховий апарат.

Найбільш ефективним видом спорту що допоможе поліпшити самопочуття, відновити фізичні і духовні сили, в поєднанні з освітньою та пізнавальною метою, є туризм. Екстремальний відпочинок, від якого захоплює дух, поліпшується настрій, самопочуття, стає все більш популярним. Заняття спортивним туризмом допомагають знизити зростання негативних соціальних явищ, зберегти і поліпшити якість творчого, інтелектуального, трудового, фізичного потенціалу. Спортивний туризм – це складова сучасного туризму, найбільш активна і динамічна частина туристської діяльності, що базується на громадських засадах.

Спортивний туризм виступає як специфічний вид туристсько-спортивної діяльності, головною формою якої є спортивний туристський похід або змагання з техніки певних видів туризму. Ці види діяльності спрямовані на випробовування фізичних, психічних, духовних сил людини, удосконалення туристсько-спортивної майстерності туриста, виконання нормативів спортивних розрядів [3, с. 6].

Спортивний туризм, на сьогоднішній день, є одним із найбільш ефективних видів рекреаційно-туристської діяльності. Він відображає характерну тенденцію сучасності, коли перевага віддається розвитку активного

відпочинку на природі, у процесі якого спортивні заняття, відновлення працездатності поєднуються з пізнавальною діяльністю.

Існує загальноприйнята класифікація спортивного туризму [1, 2]: *пішохідний* – можливо самим встановлювати маршрути, не вдаючись до техніки, (парк, ліс, водоймище) на маршрутах спортсмени долають природні перешкоди (лісові завали, зарості, яри, водні перешкоди); *лижний* – організація походів можлива в зимовий період, його основне завдання – подолання рельєфно-ландшафтних перешкод; *гірський* – піший похід вимагає витривалості, підготовки, вправності. Характеризується проходженням гірських перевалів, сходженням на вершини; *водний* – сплав по річках на байдарках, катамаранах, рафтах, каяках, прогулянки на яхтах; *спелеотуризм* – маршрут проходить в підземеллях, печерах, утворених природою; *наземний* – характеристика спортивного туризму цього виду включає пересування на велосипедах, мотоциклах, автомобілях тощо.

В Україні спортивний туризм розвивається здебільшого завдяки туристам-аматорам, хоча останнім часом з'являються фірми, що пропонують активний відпочинок. Переважно вони орієнтовані на організацію зазначеного виду туризму в Карпатах, де організуються піші та кінні прогулянки в гори, рафтинг, велоекскурсії природними парками [4].

Проте, Гайворонщина також не поступається привабливістю щодо спортивного туризму. Характерними перспективними видами спортивного туризму для зазначеної території є пішохідний, наземний та водний.

Одним із визначальних об'єктів водного туризму Гайворонщини є водно-веслувальна база, яка готує веслувальників на байдарках і каное. В перспективі розвитку водного туризму, кожен бажаючий зміг би спробувати, за присутності інструктора, свої сили в зазначеному виді спорту.

Для туристів, які «побоюються» водойм можна запропонувати пішохідний чи то наземний вид спортивного туризму за маршрутом природними та історико-культурними пам'яткам Гайворона. Для зручності пересування туристів, вважаємо за потрібне організувати місця локації де

можна було би взяти в оренду велосипед, самокат або ролики.

Ще одним видом спортивного туризму може стати проходження квестів на відкритій території (долина Південного Бугу, лісова місцевість), по завершенню якого переможець повинен отримати нагороду. До проведення квесту рекомендуємо такі етапи: «Біжать зайці» (естафетний біг між деревами), «Під обстрілом ворога» (здолання перешкод), «Сміливі руфери» (прохід по колоді), «Героїчна витривалість» (виконання вправи «планка»), «Влучність очей» (влучення в ціль з відстані) тощо.

Проте стримуючим чинником у розвитку спортивного туризму в Гайвороні та Україні загалом, є відсутність або низький рівень розвиненості інфраструктури, тому існує необхідність працювати над її покращенням, а саме:

- розробляти та промаркувати пішохідні та велосипедні маршрути різної складності;

- займатися підготовкою та облаштуванням водних маршрутів, які можуть зацікавити туристів;

- приводити до ладу парки, слідкувати за їх станом;

- будувати якісні дороги, що дало б змогу значно скоротити час, який необхідно провести в дорозі, та зробило б цю подорож комфортнішою та безпечнішою;

- стимулювати заклади загальної середньої освіти, та заклади вищої освіти залучати дітей до активного способу життя:

- організовувати походи, проводити квести на природі, які допомагатимуть школярам краще розуміти навколишній світ та зацікавлять їх спортивним туризмом, тощо;

- створювати кемпінги з усіма необхідними для нормальної життєдіяльності умовами;

- пропагувати здоровий та спортивний спосіб життя;

- поширювати інформацію серед населення про цікаві об'єкти методом блогінгу.

Нині спортивний туризм у Гайвороні, загалом носить аматорський характер, тому він досі знаходиться на низькому рівні розвитку. Проте

залучення держави та бізнесу до вирішення цього питання сприяло би збільшенню кількості внутрішніх та іноземних спортивних туристів, а отже, мало б економічний ефект у вигляді створення нових робочих місць, надходження додаткових коштів до бюджет Гайворонської ОТГ та соціальний ефект у формі оздоровлення нації та пріоритетності здорового способу життя.

Список використаних джерел

1. Волкова І. І., Кондакова Г.О. Розвиток спортивно-оздоровчого туризму в Україні. Міжнародні відносини. *Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2014. № 3. С.151-156.
2. Зігунов В. М. Проблеми та перспективи розвитку пішохідного туризму в Україні. *Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту школярів та студентів України*. 2008. № 8. С. 470-474.
3. Колотуха О. В. Спортивний туризм: співвідношення понять. *Географія та туризм*. 2013. Вип. 26. С. 3-13.
4. Фрей Л. В. Історія розвитку самодіяльного спортивно-оздоровчого туризму в Україні. *Гуманітарний вісник*. 2014. № 20. С. 69-77.

УДК 338.483.12:069](477.65)

*Розумець О. С., вчитель
української мови та літератури,
спеціаліст вищої категорії,
завідувач, Червоненська філія
КЗ «Хашуватський ліцей»
Гайворонської міської ради*

МУЗЕЙ СЕЛА ЧЕРВОНОГО – ЦІКАВИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ ГАЙВОРОНСЬКОГО КРАЮ

Музей – це скарбниця пам'яті. У цьому таємничому приміщенні ніби завмер час. У навчальному закладі села Червоне – Червоненській філії Комунального закладу «Хашуватський ліцей» Гайворонської міської ради Кіровоградської області функціонує музей, приурочений історії села.

Організатором і керівником музею була вчителька школи, вдова офіцера-фронтовика, Ящурина Марія Дмитрівна. Експонати вона почала збирати ще

в 1947 році, як тільки почала викладати історію в місцевій школі. Спочатку використовувала їх як наочні посібники на уроках, а в 1967 році було створено музейну кімнату. Відкриття музею відбулося 5 листопада. Спершу музей було розміщено у кімнаті сільського будинку культури, а коли розпочала працювати нова школа, музей перенесено в її актову залу. Рада музею постійно працювала над його поповненням, у 1985 році налічувалося 1627 експонатів, які розповідали про історію села: з часу створення і до наших днів. Виникла необхідність розширити експозицію, тому було прийняте рішення про виділення більшого приміщення. Площа цієї кімнати 80 м² з вітражами на 3 зали, де розміщено 1573 експонати від загальної кількості, решта експонатів знаходиться у фондах музею. Всього – 5091.

Для оформлення музею запросили на допомогу київського художника Й. І. Королевича. За його словами, музей с. Червоне один із кращих сільських музеїв.

У музеї є три відділи:

I. Історія утворення села

II. Друга світова війна

III. Відбудова народного господарства і до сьогодення.

Рис. 1. Панорама села Червоного

У 1990 році Міністерством культури і туризму музею присвоєно звання «Народний музей». Тривалий час керівником музею був Савченко Борис Кирилович – вчитель, художник-аматор, справжній хранитель історії села та його жителів. Сьогодні його керівник є Добровольська Олена Вікторівна, корінна жителька села, колишній вчитель музичного мистецтва школи та музичний керівник СБК. Олена Вікторівна охоче проведе екскурсію музеєм, яка традиційно починається з огляду панорами с. Червоне.

Як уже зазначалося в історичному нарисі, село розташоване по обидва боки річки Вікнинки. Є в музеї експозиції, присвячені життю давніх слов'ян та трипільській культурі.

Під час розбудови села в ХХ столітті було знайдено чимало речей, що відносять до трипільської культури, зокрема знаряддя праці: соху, виготовлену з дерева із залізним наконечником, гілку із сучками, яка виконувала роль борони. Коли розширювали і поглиблювали річище Вікнинки для майбутнього ставка, на глибині п'ять метрів знайшли шлак із залишками заліза. Це свідчить про те, що в данину в цих краях були залізоплавильні печі. Представлені в музеї й рештки скіфського посуду: підсвічники та ручки амфори.

Цікаво було розглянути макет селянської хати та речі, що були в користуванні селян. Кошик, тин, ярмо, ночви, верстат – все виготовлено з верби. Ця рослина невибаглива, легко обробляється, а вироби з неї досить міцні. Прикрашена оселя домотканими доріжками та рушниками, а під стріхою традиційний пучок калини.

Восени в кожній хаті з'являлися кужелі, веретена, прядки, ткацькі верстати, адже до початку весняно-польових робіт потрібно було напряди ниток і виробити полотна. Переважна більшість одягу, а ще скатертини, рушники, рядна, рядюшки виготовлялися в домашніх умовах. Зразок такого одягу є в музеї. Наприклад, вишита домоткана святкова жіноча сорочка. Квітковий орнамент традиційний для Центральної України виконаний дрібним хрестиком. Ще можна розглянути і повсякденний одяг з грубого полотна та

практично без прикрас. В експозиціях знаходимо традиційні рубель і качалку, які виконували роль сучасної праски.

В окремих вітринах можна побачити глиняний посуд: миски, макітри, фляги для води та вина, гладущики, горщики. Привертають увагу братки – спарені горщики для першої і другої страви, в яких носили обіди жінцям в поле.

Рис. 2. Макет сільської хати.

До I відділу музею його засновники віднесли також події початку ХХ століття. Тут знаходимо відомості про участь селян у Першій світовій війні, розкуркулення, утворення колгоспів, страшну правду маленького села про голодні 1932 – 1933 років. Тут є унікальна, як для сільського музею, світлина: учасники Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві, представники трьох місцевих колгоспів, з катом українського народу Й. Сталіним (1934 рік). Важко уявити, якою титанічною працею змогли напівголодні колгоспники заслужити таку «честь»!

В II відділі музею досить детально та документально засвідчено період Другої світової війни в житті села.

III розділ розповідає про повоєнну дійсність: відбудову народного господарства, досягнення колгоспників, видатних представників краю та зміни,

що тут відбулися за часів Незалежної України.

Отже, в музеї с. Червоне зібрано багатющий матеріал, який допомагає усвідомити себе представником давнього народу, що пише свою історію з глибини віків, має власні, віками перевірені звичаї та традиції. .

УДК 338.48(477.65)]:[625.31+556.63(282.247.318)

*Савранський Є.О., завідувач відділу
національно-патріотичного виховання,
КЗ «Кіровоградський обласний центр
туризму, краєзнавства та екскурсій
учнівської молоді»*

ПОКРАЩЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ГАЙВОРОНЩИНИ ШЛЯХОМ ВІДНОВЛЕННЯ ВУЗЬКОКОЛІЙНОЇ ЗАЛІЗНИЦІ ТА СПЛАВУ Р. ПІВДЕННИЙ БУГ

Туризм є однією з найбільш динамічних та перспективних галузей світової економіки, істотно впливає на економічний розвиток держави та її регіонів, сприяє створенню нових робочих місць, є джерелом поповнення бюджету та припливу валютних надходжень, поєднує прибутковість з економічною рівновагою.

Гайворон – місто в Кіровоградській області, на березі річки Південний Буг. Адміністративний центр Гайворонської громади і Голованівського району. Залізничний вузол. Заснований в XVIII ст. як козацький зимівник [4].

Гайворонська вузькоколійна залізниця – нині унікальне для України явище. Вона була найдовшою не лише в Україні, але й Європи. Ширина колії складає 75 сантиметрів, а загальна довжина всіх шляхів досягала 560 кілометрів. Її запустили у 1886 році і раніше використовували для перевезення зерна, граніту з кар'єрів і людей на тепловозоремонтний завод. Кінцева станція Гайворонської вузькоколійки – станція Голованівськ. Нажаль, останній регулярний вузькоколійний потяг з Гайворона прийшов сюди 30 грудня 2018 року [2].

Південний Буг бере початок на Поділлі і впадає до Бузького лиману Чорного моря. Друга за довжиною річка після Дніпра, і найдовша з тих, що течуть винятково теренами України – довжина її 806 км, площа басейну річки – 63700 км². Протікає західними, центральними і південними областями держави (Хмельницька, Вінницька, Кіровоградська, Одеська та Миколаївська області) через фізико-географічні зони лісостепу і степу. Тут на поверхню виходить найдавніше в Україні геологічне утворення – Український кристалічний щит, завдяки якому Південний Буг відомий своїми порогами.

В Україні річок з довжиною понад 100 км в Україні 123, а великих рік (довжина понад 500 км) – 14. Через різноманітність ландшафтів, ріки різних регіонів України діляться за туристсько-спортивною складністю на три групи – ріки низовин, ріки височин, ріки Карпатського регіону

Південний Буг відноситься до другої групи – річки височин. Річки цієї групи дають можливість проводити водні походи до II-III категорії складності.

Сплави можна планувати від Гайворона на розбірних байдарках, плотах, катамаранах. Та обмежуватися лише водними походами не варто, адже у Гайвороні є вузькоколійна залізниця, яка, нажаль, не функціонує зараз через свою збитковість.

Сплави і подорож вузькоколійною залізницею можна поєднувати. Туристична агенція Terra Nova з Кропивницького кілька років тому пропонувала дводенний тур, який включав подорож вузькоколійною залізницею та сплав Південним Бугом. Він, нажаль, не користувався популярністю і тому даний тур зник зі переліку послуг агенції.

Програма туру

День 1. Кропивницький – Голованівськ – Хашувате – Казавчин

4.45 Збір групи біля офісу туристичної агенції

6.00 – 9.00 Переїзд Кропивницький – Голованівськ

9.00 – 10.00 Подорож вузькоколійною залізницею до Гайворона. В дорозі – сніданок.

10.00 – 12.00 Підготовка до сплаву.

12. 00 – 13.00 Сплав річкою Південний Буг (2 км). Огляд водяного млина в Соломії.

13.00 – 15. 00 Продовження сплаву Південним Бугом (6 км).

15.00 – 16.00 Обід.

16.00 – 17.00 Огляд меморіалу «Хашуватська трагедія».

17.00 – 18.00 Продовження сплаву Південним Бугом (2 км).

18.00 Зупинка для ночівлі. Купання чи риболовля в річці Південний Буг.

20.00 Вечеря – козацький куліш.

День 2. Казавчин – Салькове – Завалля – Кропивницький

7.00 – 8.00 Сніданок.

9.00 – 11.00 Продовження сплаву Південним Бугом (3 км). Огляд дерев'яного храму Св. Кузьми й Дем'яна. Огляд руїн водяного млина.

11.00 – 13.00 Продовження сплаву Бугом (6 км).

13.00 – 14.00 Обід.

14.00 – 15.00 Огляд Заваллівського графітового кар'єру.

15.00 – 16.00 Збір спорядження.

16. 00 – 20.00 Переїзд Завалля – Кропивницький.

Даний тур був орієнтований для корпоративних, сімейних подорожей на вікенд від квітня до жовтня, адже в цей час можна не лише помилуватися краєвидами, легендарною річкою під час сплаву з елементами рафтингу, а й покупатися чи порибалити в ній [1] .

Маршрут Гайворон – Завалля (20 км)

Оскільки зараз маршрут вузькоколійною залізницею не діє, одним зі способів покращення туристичної привабливості Гайворонщини вбачаємо вікендові сплави річкою Південний Буг від Гайворона до селища Завалля, загальною протяжністю понад 20 км. На цьому маршруті треба буде подолати 11 порогів, можна побачити 6 колишніх водяних млинів.

Пропозиція маршруту

День 1: приїзд до Гайворона

До Гайворона зручно добиратися зі столиці або інших великих міст.

Для туристів з Києва час у дорозі автомобілем займе до 5 годин, з найближчих обласних центрів – від 4 до 6 годин. Бажаючим пройти маршрут без інструктора пропонуємо його характеристику. По прибуттю у Гайворон необхідно переїхати через греблю ГЕС – з лівого боку правим берегом. На правому березі зручні місця для збирання плавзасобів і стоянки.

День 2: початок сплаву Південним Бугом.

Опис маршруту

1) м. Гайворон – с. Соломія (3 км). Старт. Рівна ділянка, Гайворонський поріг Починається за 150-200 м від греблі – місця збирання спорядження і плавзасобів (катамаранів). Якщо вода доволі висока, перші п'ять порогів проходяться легко по центру, ідучи основною течією. 6-й поріг, 5-6 великих валунів наперекір річки з добрими проходами між ними.

2) Плес із перешкодами природнього та антропогенного характеру: 2 млинних перекази. с. Соломія – смт Салькове (12 км).

У с. Соломія є водяний млин, який пропонуємо оглянути туристам. Поворот річки з плесом і шивери. За порогом плес (на правому березі село Соломія). Лівий поворот – два нескладних, але доволі бурхливих перекази. Після селища на лівому березі острів з млинним переказом. Іти треба в ліву протоку, оскільки в правій мілко. За с. Соломія – пороги Міцкевича протяжністю до 100 м.

3) Між Хашуватим і Казавчином два перекази. с. Казавчин – шивера. На лівому повороті у Казавчина великий плаский острів – іти в праву протоку з бурхливою шиверою. Ліва протока мілководна та забита камінням. В Хашуватому є об'єкт, який окремо варто відвідати – меморіал жертвам Голокосту «Хашуватська трагедія».

4) смт Салькове. Рештки водяного млина за селом – гребля зруйнованої ГЕС. Є автомобільний міст. Південний Буг тягнеться вздовж берегів селища Салькове на 8-9 км. На цій ділянці є млин і багато підводних каменів. За островом переказ, а за ним – невдовзі ще один. Налічується 6 великих островів, 6 великих бродів та велика кількість малих. На околиці

селища на правому березі Південного Бугу росте вербовий гай – добрі місця для стоянок і таборівки. У селищі можна оглянути дерев'яний храм Св. Кузьми й Демяна [5].

5) На південь від селища Салькове розташоване заповідне урочище «Сальківське», яке можна відвідати учасникам сплаву наступного дня перед тим, як продовжити сплав. Воно може стати додатковою атракцією для водних туристів.

3 день – завершення сплаву Південним Бугом

б) Фініш у смт Завалля (5 км). На цій ділянці перешкод немає.

Перед стартом до Завалля треба врахувати час, необхідний для збирання спорядження на фініші та очікування пасажирського транспорту для подальшого повернення додому. Час перед чеканням транспорту можна зайняти оглядом Заваллівського графітового кар'єру.

Завалля – селище міського типу, центр Заваллівської громади Голованівського району. Розташоване на лівому березі Південного Бугу, за 20 км на південь від районного центру. Зручна транспортна розв'язка дозволяє швидко повернутися до Гайворона або інші населені пункти.

Даний маршрут радимо проходити з інструктором або мінімум із одним членом екіпажу, який має досвід сплавів річками II або III категорії складності.

Список використаних джерел

1. Туристична агенція «TERRA NOVA». URL: <https://terra-nova-tour-agency.business.site/>.
2. Чужая колея. URL: <http://uc.kr.ua/2020/05/05/chuzhaya-koleya/>.
3. Південний Буг. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%96%D0%B2%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%91%D1%83%D0%B3.
4. Гайворон. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%B9%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B>.
5. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.tkg.org.ua/node/16243>.

*Сажнев М.Л., к. геогр. наук,
доцент кафедри фізичної географії і геології
Іванова В.М., ст. викл. кафедри фізичної
географії і геології, Мелітопольський
державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

ГЕОТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІЇ

Розвиток інноваційних видів туризму сприяє не тільки його диверсифікації в межах певної території, але і збільшенню привабливості останньої для туристів. Одночасно з цим відбувається формування позитивного іміджу території. До числа таких інноваційних видів відноситься геологічний туризм (геотуризм), який в найзагальнішому розумінні є напрямком просвітницького туризму на основі унікальних геологічних об'єктів (геологічних пам'яток) [1,3,7].

До числа останніх відносяться, наприклад, виходи гірських порід, що сформувалися на стародавньому океанічному дні і містять залишки викопних організмів, рідкісні (по виявленню й естетичними властивостями) мінеральні утворення, діючі вулкани, гірські виробки з історичним значенням і т.ін. У число завдань, що вирішуються в геотуризмі, входять розширення кругозору звичайних туристів і любителів природи в ході відвідин унікальних геологічних об'єктів, організація польових робіт фахівців і студентів в області геології, стимулювання екологічно сталого розвитку регіонів і т.ін. В даний час геотуризм переживає зростання в багатьох країнах світу і, по суті, сформував самостійний сектор туристичної індустрії [2]. Вивчення останнього оформилося в самостійну дисципліну з міцною, хоча і зазнає постійні зміни теоретичною основою і різноманітним методологічним апаратом [1].

Під геотуристичним потенціалом території пропонується розуміти можливість розвитку в її межах геотуризму, що передбачає залучення якомога більшої кількості геотуристів, розширення діяльності організацій туристичної

сфери, розвиток інфраструктури, забезпечення прибутковості (прямої і непрямої), а також отримання інших соціально-економічних вигод. Все перераховане вище визначає масштаб геотуристичної діяльності, яка є неможливою з урахуванням особливостей даної території. В такому випадку поняття, що розглядається є якісною і в достатній мірі ймовірнісною характеристикою. Висновок щодо великого або, навпаки, малого геотуристичного потенціалу конкретної території може бути зроблений шляхом його порівняння або з таким для інших, в т.ч. сусідніх територій, або із загальним туристичним потенціалом даної території. Наприклад, на території в Українських Карпатах концентрується велика кількість геологічних пам'яток, багато з яких характеризуються високою унікальністю. В умовах швидкого зростання регіональної туристичної індустрії з чітко вираженою орієнтацією на природний туризм (природна рекреація, екотуризм, екстремальний туризм тощо) позначений ресурс може бути ефективно використаний для розвитку геотуристичної діяльності і, отже, ця територія має великий потенціал. Цей висновок впливає з того, що на сусідніх територіях такої концентрації геологічних пам'яток не зазначено, а роль геотуризму в загальній структурі туристичної діяльності Українських Карпат може виявитися істотним [4,7].

Поняття про геотуристичний потенціал території може бути використано при вирішенні як мінімум двох принципів завдань. По-перше, мова йде про визначення конкретних перспектив розвитку геотуризму і обсягу необхідних інвестицій. По-друге, це порівняння різних територій, що також може бути використано з метою їх типіфікації.

Наприклад, вже згадувана концентрація унікальних геологічних об'єктів в Українських Карпатах і пов'язаний з нею великий геотуристичний потенціал є вагомими аргументами на користь створення тут геопарку. Як інший приклад можна привести Запорізьку область. В силу особливостей геологічної будови розподіл унікальних об'єктів тут нерівномірний. Відповідно, в її межах можуть бути виділені території з більшим і меншим геотуристичним потенціалом [6].

Об'єкти геотуристичного інтересу на вибраних маршрутах піших мандрівок
гірськими хребтами Українських Карпат [4]

Гірський масив	Об'єкти геотуристичного інтересу
Чорногірський хребет	г. Говерла (2061 м), г. Бребенескул (2036 м), г. Чорна Гора або Піп Іван (2028 м), г. Петрос (2020 м), г. Гутин Томнатик (2014), г. Ребра (2002 м), г. Менчул (2001 м), г. Туркул (1933 м), г. Брескул (1912 м), г. Смотрич (1898 м), г. Шпиці (1883 м), г. Вухатий Камінь (1864 м), г. Данциш (1849 м), г. Пожижевська (1822 м), г. Рогнеска (1724 м), г. Велика Маришевська (1567 м), оз. Бребенескул (1793 м), оз. Несамовите (1748 м), оз. Марічейка (1514 м), пол. Смотрич, пол. Шиса, пол. Маришевська, пол. Гропа, пол. Веснарка, ур. Заросляк, ур. Коз-мещик, Дзембронські (Смотрицькі) водоспади, гірські долини р. Прут, р. Чорний Черемош та інших, руїни обсерваторії на горі Піп Іван Чорногірський («Білий Слон»)
Свидовецьк хребет	г. Близниця (1883 м), пол. Пересліп (1452 м), г. Стара (1472 м), пол. Браїлка (1534 м), пол. Пересліп (1452 м), ур. Буковина
Рахівські гори і Чивчини (Мармароські гори)	г. Піп Іван Мармароський (1938 м), г. Щербан (1793 м), г. Межипотоки (1713 м), г. Стіг (1650 м), г. Чивчин (1766 м), г. Велика Будійовська (1677 м), пол. Мількова, пол. Старостая, пол. Берлибашка, пол. Лисична, пол. Квасничок, пол. Магура, водосп. Ялинський, потік Білий
Хребет Полонини-Боржави	г. Великий Верх (1598 м), г. Стій (1681,5 м), г. Магура-Жиде (1518 м), г. Гемба (1491 м), г. Граб (1378 м), г. Кук (1361 м), г. Темнатик (1344 м), г. Плай (1323 м), г. Скеля (1039 м), г. Кучера-Кругла (1240 м), г. Кругла (1208 м), г. Звір (1154 м), перевал Присліп (Прислоп, 938 м), водосп. Шипіт
Верховинський Вододільний хребет	г. Пікуй (1408 м), г. Лискованя (1246 м), г. Старостина (1229 м), г. Перейба (1018 м) г. Дро-гобицький Камінь (1186 м) г. Великий Верх (1309), г. Нандаг (1303 м), перевал Руська Путь (1217 м), Ужоцький перевал (889 м), Верецький перевал (841 м)

Геотуристичний потенціал представляється непостійною характеристикою. Його коректування можливе, наприклад, при проведенні повторної інвентаризації унікальних геологічних об'єктів. Такого роду роботи можуть привести до виявлення нових геологічних пам'яток, тоді як обстеження раніше виділених об'єктів може виявити їх руйнування в умовах інтенсивної експлуатації в туристичних цілях, що потребують припинення останньої. Розвиток туристичної інфраструктури також може сприяти збільшенню розглянутого потенціалу.

Крім того, зміни соціально-економічного стану території, переорієнтування туристичних потоків, можуть призводити до зміни геотуристичного потенціалу. Перспективи подальшого використання геологічних пам'яток будуть звужуватися у міру залучення все нових об'єктів в туристичні програми та популяризації останніх на даній території. Тут важливо відзначити, що на відміну від інших видів туризму потенціал геотуризму обмежений кількістю, унікальністю і ступенем збереження унікальних геологічних об'єктів, а також порівняно невеликим запитом з боку туристів [7].

Із запропонованого вище визначення геотуристичного потенціалу слід зазначити, що в першу чергу він визначається геологічною спадщиною, тобто сукупністю унікальних геологічних об'єктів в межах даної території. Для організації геотуристичної діяльності потрібна наявність унікальних утворень, які можуть привернути увагу туристів. В існуючій практиці, при аналізі перспектив розвитку геотуризму в окремих регіонах планети основна увага завжди приділяється стану геологічної спадщини.

Однак «простої» концентрації об'єктів явно недостатньо. Цілком очевидно, що геологічна пам'ятка природи «Кам'яна могила над річкою Молочна» в Запорізькій області, яка є унікальною в міжнародному масштабі [6], потенційно більш приваблива для відвідувачів, ніж долина р. Берда, розташована на тій же території, але унікальна тільки в місцевому масштабі. Крім того, територія, в межах якої туристи можуть побачити більше число меж геологічної будови, також виявиться більш привабливою для них [5].

Однак є як мінімум три обставини, які можуть знижувати геотуристичний потенціал. По-перше, порушеність або схильність до руйнування унікальних геологічних об'єктів вимагає скоротити або повністю виключити туристичне навантаження на них. По-друге, геологічні пам'ятки можуть бути важкодоступні, розташовуючись, наприклад, на стрімких схилах або ж будучи «закриті» густим рослинним покривом. По-третє, деякі об'єкти складні в інтерпретації. Геотуризм покликаний бути масовим, а тому потенційні геотуристи можуть мати лише найзагальніші геологічні знання. Якщо інтерпретація для них вулкана або слідів вимерлих тварин не надасть особливої проблеми, то сприйняття туристами пам'яток палеогеографічного або палеонтологічного підтипів вимагає певної професійної підготовки [8].

Список використаних джерел

1. Бортник С., Стецюк В. Методологічні засади геотуризму. *Геотуризм: практика і досвід*: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 26-28 квіт. 2018 р.). Львів: Каменяр, 2018. С.7-9.
2. Зінько Ю. Європейські ініціативи з геотуризму: наукові та практичні аспекти: матеріали III міжнар.наук.-практ. конф. (Львів, 26-28 квіт. 2018 р.). Львів: Каменяр, 2018. С.10-11.
3. Денисик Г.І., Страшевська Л.В., Корінний В.І. Геосайти Поділля. Вінниця: Вінницька обласна друкарня, 2014. 216 с.
4. Кравчук Я., Кравчук А. Об'єкти геотуристичного інтересу на маршрутах піших мандрівок гірськими хребтами Українських Карпат. *Геотуризм: практика і досвід*: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 26-28 квіт. 2018 р.). Львів: Каменяр, 2018. С.96-99.
5. Прохорова Л., Топалова О, Непша О. Північне узбережжя Азовського моря в межах Запорізької області як перспективний напрям у геотуризмі. *Геотуризм: практика і досвід*: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 26-28 квіт. 2018 р.). Львів: Каменяр, 2018. С.182-184.
6. Топалова О.І. Сучасний стан розвитку геологічного туризму в Запорізькій області. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. Вип. 1(66)/2(67). 2017. С. 113-117.
7. Уімблдон В.А.П., Герасименко Н.П., Іщенко Н.П. Проблеми охорони геологічної спадщини України. Київ : ДНЦ РНС НАНУ, 1999. 129 с.
8. Федорончук Н., Яворська В., Сучков І. Геологічна інформація на туристичних природних об'єктах, її значення та інтерпретація для широкого кола туристів. *Геотуризм: практика і досвід*: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 26-28 квіт. 2018 р.). Львів: Каменяр, 2018. С.12-14.

*Ситник О.І., к. геогр. наук, доцент
кафедри географії та методики її
навчання, Уманський державний
педагогічний університет
імені Павла Тичини*

*Вальчук-Оркуша О.М., к. геогр. наук,
доцент кафедри географії, Вінницький
державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

ІНДУСТРІАЛЬНИЙ ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ГАЙВОРОНСЬКОГО СТАРОПРОМИСЛОВОГО РАЙОНУ

Одним з основних результатів децентралізації в Україні стала передача на рівень територіальних громад відповідальності за власний розвиток, що вимагає комплексного підходу до управління активами у громадах і визначається значними розбіжностями у поглядах та думках експертів і науковців. В умовах системних реформ, які стимулювали посилення ролі та розширення функцій місцевого самоврядування, це питання набуло особливої актуальності.

Тривалий час на міжнародному та державному рівнях порушувалось питання централізованого управління природними активами (природний ресурс, залучений до господарського обороту або використаний у виробництві товарів чи наданні послуг) та запропоновано впровадження концепції участі, основною ідеєю якої було врахування інтересів усіх зацікавлених сторін [8]. Поширення набула ідея управління природними ресурсами за участі місцевих громад, яка, попри різні напрями реалізації на практиці, ґрунтується на чітко визначених принципах (субсидіарності, стійкості, справедливості, підзвітності, ефективності, активності, адаптивності, екологічної відповідальності, інклюзивності). Якісне управління природними активами на рівні територіальних громад пов'язана з повноваженнями органів управління у сфері надання якісних публічних послуг, зокрема розвитку туризму [5].

В Україні об'єднання громад створює поки що передумови для такого подальшого розвитку економіки, і цим базисом є розбудова інфраструктури, яка не можлива без землі, територій, населення.

Сталий розвиток вимагає чіткого підходу до використання ресурсів. Кожному з нас потрібно постійно вчитися – жити за принципами «навчання упродовж життя» (*life-long learning*). Однією з найпростіших, найприємніших і найдоступніших для будь-яких людей форм такого навчання є подорожі, пізнавальний туризм, що дозволяє місцевим жителям краще зрозуміти унікальність свого місця проживання, дає знання про природну спадщину своєї місцевості, виховує в них необхідність її збереження та захисту. Упродовж останніх років спостерігається зростання туристської активності населення, проте залишаються проблеми подальшого залучення місцевих ресурсів для розвитку туризму. У складній ситуації опинились території, які мають цікавий, але не «розкручений» туристичний матеріал. Практично у кожному населеному пункті зустрічаються природні та історико-культурні пам'ятки, що потребують популяризації та зможуть у майбутньому приваблювати відвідувачів. У співпраці місцевих громад із природоохоронними та науковими установами відповідного профілю, закладами освіти та об'єктами соціальної інфраструктури можна очікувати успішного розвитку туризму на окремій території, завдяки об'єктам, які ще не знайшли належного використання внаслідок віддаленості від великих адміністративних центрів й відносно ускладненої транспортної доступності, а також, через брак інформації й популяризації [6].

Структура сучасної туристичної сфери відрізняється появою нових тенденцій розвитку, форм і видів, залучення до туристичної діяльності нових територій і об'єктів. Одним з альтернативних напрямів розвитку туризму, поступово стає індустріальний туризм – такий вид туризму, який зосереджений в промислових регіонах і має на меті ознайомлення туристів з індустріальними об'єктами і ландшафтами, об'єктами індустріальної архітектури й техніки, супроводжується відвідуванням як функціонуючих,

так і непрацюючих промислових підприємств з метою задоволення пізнавальних, професійних і ділових інтересів людини. Індустріально-туристичні ресурси є об'єктами і явищами техногенного походження, мають гносеологічну цінність, включають в себе специфічні риси індустріальної стадії розвитку суспільства і можуть бути використані з туристичною метою [4].

Для розвитку індустріального туризму в окремих регіонах необхідно враховувати кілька основних чинників. Їх реалізація на практиці дозволяє створювати регіональні туристичні кластери, регіональні туристичні дестинації, зміст і діяльність яких сприятиме розробці оригінального турпродукту та становленню індустріального туризму, як визначального напрямку розвитку туристичної галузі в промислових регіонах. Головним чинником становлення будь-якого виду туризму є ресурсний. Розвиток туристичної діяльності в значній мірі залежить від реальної оцінки всього комплексу туристичних ресурсів [4, 6, 7].

Територію Гайворонського району можна віднести до території давнього освоєння, про що свідчать виявлені археологічні знахідки, хоча деякі затоплені зараз водами Гайворонського водосховища [6, 7]. За попередніми дослідженнями її було визначено, такою якій притаманні риси старопромислових районів, із потужними антропогенними змінами та наявністю на обмеженій території великих кар'єрів, відвалів пустої породи, дорожних об'єктів, гідротехнічних споруд, житлових і технологічних будівель тощо [1, 2, 3].

За напрацюваннями Казакова В.Л. виділено кілька розгорнутих класифікацій об'єктів для індустріального туризму загалом: за функцією (F) промислових об'єктів, тобто для чого будувався промисловий об'єкт і як використовувався; за технологічністю (Т) промислових об'єктів; за атрактивністю (А) об'єктів для індустріального туризму; за комплексністю (S) [4].

Дослідження Гайворонського старопромислового району, показують, що переважна більшість потенційних туристичних об'єктів відносяться до об'єктів, які виникли завдяки розвитку місцевої промисловості й транспорту. Такі об'єкти є індустріальними, створеними працею людини. Відповідно, наявність різних ресурсів промислового походження сприяє розвитку індустріального туризму, як перспективного напрямку [4, 8]. Саме індустріальний туризм може змінити образ Гайворонщини, враховуючи наявний місцевий потенціал. Це обумовлено досить високою концентрацією різноманітних індустріальних об'єктів категорій різних класифікацій на порівняно невеликій території. Упродовж останніх років поступово формується нова туристична дестинація, яка вже визнана привабливою для численних туристів з України та з-за кордону. Індустріально-туристичні ресурси Гайворонського старопромислового району, залежно від функції та змісту, поділяються на категорії: 1) працюючі промислові об'єкти – кар'єри, заводи, електростанції; 2) історичні непрацюючі промислові об'єкти – об'єкти індустріальної спадщини – занедбані заводи, відпрацьовані затоплені кар'єри з видобутку графітової руди і граніту тощо; 3) поселення робітників, які розташовувалися компактно поруч з місцями видобутку корисних копалин та залізницею; 4) споруди поселенської інфраструктури – побутові будівлі, адміністративні контори, пекарня, лікарні та ін.; 5) гідротехнічні споруди – греблі водосховищ, каналізовані ділянки річища Південного Бугу; 6) об'єкти транспортної комунікації – магістральні залізниці і шосе, під'їзні залізниці кар'єрів, залізничні станції, мости, локомотивне депо та ін.; 7) рекреаційні ландшафти – сквери, парки, «зелені зони» на території підприємств та населених пунктів, палаци культури, клуби і спортивні комплекси; 8) зібрання раритетної техніки, геологічні пам'ятники під відкритим небом. У межах Гайворонського старопромислового району зосереджені об'єкти «діючої індустрії»: 3 потужних кар'єри, 5 старих і нових відвалів, шламосховище, 2 енергетичних підприємства (Гайворонська та Березівська ГЕС), залізниця, тепловозоремонтний завод, збагачувальна

фабрика, підприємства харчової промисловості.

Для Гайворонського старопромислового району характерна багата індустріальна спадщина, яка представлена залишками виробничих об'єктів кін. ХІХ-сер. ХХ ст.: старими кар'єрами та відвалами; будівлями пристанційних споруд залізниці, будівлями старих заводів; млинів; залізничними полотнами, роз'їздами та насипами старих залізниць; локомотивним депо; алеями і стелами трудової слави підприємств, пам'ятниками; селищами міського типу; житловими будівлями працівників кар'єрів і заводів; парками і скверами, будівлями палаців культури і клубами; пам'ятниками і пам'ятними знаками промислового значення; будівлями лікарень; складськими спорудами тощо.

Об'єкти, обрані для розвитку туристичного продукту в рамках індустріального туризму, свідчить про різноманіття і системний характер прояву особливостей Гайворонського старопромислового району. Це дозволяє на їх основі розвивати різні види індустріального туризму, розробляти тематичні та комплексні екскурсійні маршрути, облаштувати скансен-музей залізничної техніки під відкритим небом.

Незважаючи на імовірну реорганізацію та розвиток гірничодобувної, машинобудівної, харчової галузей в регіоні, впровадження індустріального туризму дозволить по-іншому оцінити перспективи Гайворонщини. Його розвиток має чітку територіальну прив'язку, спирається на систему об'єктів, які утворюють мережу ресурсної бази для цього інноваційного напрямку.

Також одним із шляхів стабілізації та поліпшення ситуації в Гайворонському старопромисловому районі є використання місцевих рекреаційних ресурсів, комбінація яких вдало поєднана на території населених пунктів та прилеглих територій, але комплекси рекреаційних можливостей розташовуються нерівномірно і якість їх нерівноцінна. Тому в подальшому доцільно здійснити низку науково-практичних заходів, продовжувати розвивати соціальну інфраструктуру та забезпечувати доступність до базових соціальних послуг, здійснювати заходи щодо охорони, відновлення та

реставрації культурно-історичної спадщини Гайворонщини, залучати інвестиційні кошти, розширювати системи закладів обслуговування, досягнути екологічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Дериземля Н. О., Ситник О.І. Виділення гірничопромислового геоекотону Заваллівської ландшафтно-техногенної системи в межах міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України. *Сучасні проблеми природничих наук*: матеріали VII Всеукр. студ. наук. конф. (Ніжин, 21-22 бер. 2012 р.). Ніжин: «Наука сервіс», 2012. 111 с.
2. Дериземля Н. О., Ситник О.І. Техногенні ландшафти Кіровоградщини та їх вплив на природне середовище (на прикладі Заваллівського графітового комбінату). *Наукові записки УДПУ*. Київ: Наук. світ, 2011. Вип. 14. 165 с.
3. Завалля: від минулого до сьогодення: посібник / упоряд. Ситник О.І., Дериземля Н.О. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. 52 с.
4. Казаков В. Л. Класифікації об'єктів індустриального туризму. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. *Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.г.н. О. В. Колотухи. Дніпро: Середняк Т.К., 2021. С.415-420
5. Патицька Х. О. Управління природними активами територіальних громад в умовах децентралізації: теоретичні засади. *Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали V Всеукр. Наук.-практ. кон. (Херсон, 04-05 бер. 2021р.). Херсон: ХДАЕУ, 2021. С. 62-65.
6. Ситник О. І., Працьовитий М. М., Хлевнюк О. Я. Затоплена цивілізація, вузькоколія та кар'єри: геотуристичні атракції Гайворонщини. *Народне слово*. 2019. № 43 (3431). С. 8-9.
7. Ситник О. І., Ніколаєвський В. П. Гайворонський старопромисловий район: формування, сучасний стан, перспективи подальшого розвитку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія*. 2019. Вип. 31. № 1-2. С. 46-61.
8. Хвесик М. А., Бистряков І. К., Клиновий Д. В. Фінансово-економічний механізм реконструктивного розвитку України на засадах децентралізованого управління природними ресурсами. *Економіка України*, 2018, 3 (676). С. 3-20.

*Сільченко І.Ф., завідувач
туристсько-спортивним відділом
Загривенко Н.А., методист,
КЗ «Кіровоградський обласний
центр туризму, краєзнавства та
екскурсій учнівської молоді»*

ГЕОТУРИЗМ ЯК МОЖЛИВІСТЬ ПІЗНАННЯ УНІКАЛЬНОСТІ РЕГІОНУ

Більшість найцікавіших та найпривабливіших місць на планеті для туристів-мандрівників пов'язані з різноманітними геолого-морфологічними утвореннями: вулканами, гірськими хребтами, каньйонами річок, карстовими та льодовиковими формами рельєфу, водоспадами тощо, адже вони приваблюють та захоплюють своїм виглядом, мають певну енергетику та надихають подорожуючих пізнавати світ та природу все більше. З кожним роком туризм в світі стає популярнішим, з'являються нові, альтернативні, види туризму, одним з яких і є геотуризм.

Геологічний туризм (геотуризм) – є однією зі сфер туризму, що розвивається найбільш динамічними темпами в останні роки.

Геотуризм – це туризм природними територіями. Його також можна розглядати як складову екологічного туризму, що полягає у подорожах до природних, недоторканих людиною, та часто природоохоронних територіях, де туристи намагаються не впливати на місцевість, якою вони подорожують. Це форма туризму, де головним фокусом уваги виступають геомісця, які можна відвідувати за допомогою автомобіля, велосипеда, пішки, водних сплавів. Річке зростання популярності даного виду туризму пояснюється тим, що геотуризм сприяє розвитку знань туристів про перебіг геологічних процесів та їхні результати, різноманітність мінерального і породного складу геологічних розрізів і масивів; дослідженню історії розвитку земної кори, збиранню колекцій мінералів, гірських порід (при умові, якщо дана послуга не завдає

шкоди об'єкту), фотографуванню проявів різноманітних складчастих і розривних геологічних структур тощо.

Геотуризм викликає інтерес до пізнання Землі, пропагує здоровий спосіб життя та фізичну активність. Водночас вивчення геотуризму вимагає спеціальних навичок та вмінь.

Багато вчених вважають, що геотуризм можна розуміти як нову галузь прикладної геології та геоморфології, що підтримує розвиток альтернативних форм туризму на загальносвітовому рівні. Внаслідок цього зростає охоронна роль неживої природи, яка таким чином набуває рівноцінного значення поряд з охороною живої природи.

У багатьох країнах світу низка особливо цінних з наукового та естетичного погляду геолого-геоморфологічних об'єктів неживої природи охоплена правовою охороною: вулкани Везувій в Італії та Кіліманджаро в Кенії, Метеори у Греції, норвезькі фіорди, провалля Вердон у Франції, Дорога Гігантів у Північній Ірландії, узбережжя Дорсет в Англії, водоспад Ніагара та Вежа Диявола у Канаді, Скам'янілий ліс на острові Лесбос, Великий каньйон у США тощо. Поява у 1872 році першого у світі національного геопарку Єллоустоун у США пов'язана з одним з найатракційніших і знакових геолого-геоморфологічних об'єктів.

Геопарк (англ. geopark) – це єдина зона, яка просуває охорону і використання геологічної спадщини у сталий спосіб, і сприяє економічному благополуччю людей, які там живуть. Існують глобальні і національні геопарки. Глобальна мережа геопарків (GGN) як діяльність ЮНЕСКО започаткована у 1998 році.

Визначення «глобального геопарку» згідно з ЮНЕСКО – «єдина зона з геологічною спадщиною міжнародного значення». Геопарки використовують цю спадщину для підвищення обізнаності про ключові питання, що стоять перед суспільством в умовах нашої динамічної планети. Багато геопарків підвищують обізнаність щодо геологічних небезпек, в тому числі вулканів,

землетрусів і цунамі, та допомагають підготувати стратегії пом'якшення наслідків катастрофи на даній місцевості. Геопарки є свідченнями минулих змін клімату та індикаторами поточних змін клімату, а також демонструють «найкращі практики» використання відновлюваних джерел енергії і використання найкращих стандартів «зеленого туризму».

В Україні останні десятиліття характеризуються активізацією робіт з вивчення та збереження геоспадщини, яку виконують дослідники з геолого-геоморфологічних дисциплін та практики геологічних і природоохоронних служб. Зокрема, геологічні служби провели паспортизацію заповідних геологічних об'єктів спочатку у чотирьох Карпатських областях, а згодом в інших регіонах України, а також комплексну характеристику цінних геоморфологічних об'єктів, розпочали роботи з виділення об'єктів до Європейського списку геоспадщини та розробили проекти низки природно-пізнавальних стежок у національних парках, що спеціалізуються на представленні пам'яток неживої природи. Тому сьогодні важливим є питання обґрунтування і створення в Україні геопарків та включення їх до Європейської мережі геопарків.

Місцевість Кіровоградської області унікальна та приваблива своїм геологічним минулим та неповторними ландшафтами. На жаль, на території області немає жодного геопарку, хоча є достатньо геооб'єктів, що варті уваги будь-якого мандрівника.

На сьогоднішній день ми маємо лише три офіційно зареєстровані геологічні пам'ятки природи місцевого значення, що є об'єктами геотуризму в нашій області: Інгульська жила, Слони та один із найвідоміших та найпопулярніших геооб'єктів нашої області – Урочище «Каскади».

Інгульська жила (с. Інженерівка, Компаніївський район) – це природоохоронний об'єкт місцевого значення, статус отриманий у 1989 році. Являє собою площу зі скельним виходом висотою 25 метрів, довжиною біля 100 метрів.

Урочище «Каскади», геологічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована в межах Маловисківського району Кіровоградської області, а саме в долині річки Буки (права притока р. Плетений Ташлик), на південний захід від села Злинка за 10 км від залізничної станції Капустине. В «Каскадах» розташоване місце виходу на поверхню масивної брили нижньопротерозойських гранітів і мігматитів – елементів Українського щита, найдавнішої тектонічної структури України. Час їхнього утворення датується близько 2 мільярдами років тому. Припускають, що в I тис. до н. е. брили могли виконувати функцію скіфського святилища, оскільки на стінах нині затоплених печер раніше можна було розгледіти окремі знаки.

Слони – геологічна пам'ятка природи місцевого значення. Об'єкт розташований на території Бобринецького району Кіровоградської області, поблизу с. Полум'яне. Площа 5 гектарів, статус отриманий у 1992 році.

В основі геологічних утворень Гайворонського району лежить докембрійський кристалічний фундамент, який є частиною Українського кристалічного щита. Кристалічні породи виходять на поверхню берегів Південного Бугу і в глибоких балках. Місцевість багата на поклади граніту (Гайворон, Салькове, Хашувате, Завалля, Соломія, Солгутове), гранітні гнейси, попадаються і мармуровидні вапняки. На території Гайворонського району також є геооб'єкти, що можуть бути цікаві туристам. Так, сплаваючись Південним Бугом у південно-східному напрямку, ви обов'язково пройдете пороги Міцкевича та Гайворонський, що відносяться до III категорії складності у весняний період, коли є високий рівень води. Пропливаючи Південним Бугом через Сальківське заповідне урочище, що було створене у 1993 році для збереження мальовничої ділянки вздовж річки, можна спостерігати за природою з крутими кам'янистими схилами.

Мандруючи територією ландшафтного заказника «Казавчинські скелі», що розташований на околиці села Казавчин та є частиною гранітно-степового Побужжя, також можна побачити вельми привабливі геооб'єкти.

Туристсько-краєзнавчий досвід засвідчує, що геотуризм розвивається як напрям прикладних геолого-геоморфологічних досліджень і форма пізнавального туризму. Актуальною як Кіровоградщини так і для України є розробка каталогу геотуристичних атракцій і геотуристичних маршрутів. Для вітчизняного природоохоронного законодавства важливим є впровадження нової категорії збереження і рекреаційного використання геоспадщини.

Геологічний туризм здатен привабити українців до найвіддаленіших куточків як рідної області та держави, так і планети в цілому, а також стати трансформацією сільських місцевостей.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
2. Геотуризм. URL: <http://www.kgrt.univ.kiev.ua/entrant/speciality/geoturyzm.php/>.
3. Цуркан І. М. Геотуризм: основні концепції та напрямки розвитку. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/5493/%D0%86.%20%D0%9C.%20%D0%A6%D1%83%D1%80%D0%BA%D0%B0%D0%BD.pdf?sequence=1>.
4. *Вісник Львівського університету. Серія географічна.* 2013. Вип. 46. С 203-217.
5. *Вісник Львівського університету. Серія географічна.* 2010. Вип. 38. С. 357-370.

УДК 94(477.65):908-051

*Собчик Т.М., вчитель історії,
спеціаліст вищої категорії,
старший вчитель, Вікнинська філія
КЗ «Хащуватський ліцей»
Гайворонської міської ради*

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ГАЙВОРОНЩИНИ ВИДАТНИМИ КРАЄЗНАВЦЯМИ РАЙОНУ

Історичне краєзнавство є складовою частиною дослідження історії нашої Батьківщини. З часу здобуття Україною незалежності в 1991 році значно посилилась зацікавленість українців історією своєї країни, свої місцевості,

краю, своєї сім'ї. На той час вже існувала ціла когорта краєзнавців, які з власної ініціативи збирали місцевий матеріал, працювали в місцевих, обласних, республіканських архівах, створювали при школах, будинках культури, бібліотеках музеї, музейні кімнати, видавали краєзнавчі книги, а то і просто накопичували матеріал з метою його подальшої демонстрації і популяризації. Завдяки цим ентузіастам ми маємо доволі повну і систематизовану історію нашого краю. Гайворонщина має велику плеяду людей, життя яких відзначене мужністю і героїзмом під час захисту Вітчизни від загарбників, чимало земляків відзначились трудовою звитягою та талановитістю в різних сферах життя. Наш край разом з усією країною пройшов через горнило воєн, жахіття голодоморів і репресій, відбудовувався, працював, зазнавав злетів і падінь, які переживала країна. Всі ці події знайшли відображення в дослідженнях і працях місцевих краєзнавців, починаючи ще з трипільців і закінчуючи подіями сьогодення.

«Метром» серед краєзнавців Гайворонщини називають Солгутовського Леоніда Ізрайловича 1925 року народження. Фронтовик, ветеран Великої Вітчизняної війни. Був тричі поранений. Нагороджений 18 урядовими нагородами. Брав участь у Параді Перемоги у Москві 1945 року. Закінчив Вінницький педагогічний інститут (історичний факультет). Нагороджений знаками «Відмінник народної освіти». Лауреат обласної краєзнавчої премії імені Ястребова. Створив один з найкращих музеїв України – народний музей історії 5-ої Гвардійської танкової армії. Його праці «Нариси з історії Гайворонщини» [4] «Гайворонщина в роки Великої Вітчизняної війни» [3] вчителі історії Гайворонського району використовують на уроках історії з краєзнавчої тематики. Зараз завідувачем музею працює директор Комунального закладу «Хашуватський ліцей» Вдовиченко Олена Михайлівна, яка гідно продовжує традиції великого вчителя – краєзнавця і досліджує та публікує в місцевій та обласній пресі свої дослідження.

Однією із старійшин краєзнавства Гайворонського краю є Волошина Катерина Йосипівна (1948 р.н.). Вона має педагогічну освіту. 2002-2004 роки

присвячені вивченню багатої та цікавої історії села Солгутове. До цього зобов'язувала посада директора Солгутівського клубу-музею і її покликання. В 2015 році вступила в первинну організацію обласної спілки краєзнавців України. Активно досліджує і публікує в місцевій пресі матеріали з історії сіл Гайворонщини – Солгутово, Бандурово, Покровське. Недавнє дослідження з історії козацтва носить назву «Поселення Гайворони – засновані українськими козаками» і опубліковане в газеті «Гайворонські вісті». Інші праці «Під владою Великого князівства Литовського 1362-1569», «Наш край у 2-й половині XIV століття», «Кучманський шлях-шлях татарських набігів», «Окупаційний режим на правобережній Гайворонщині та партизанська боротьба проти нього», «Коліївщина. Хашуватська сотня і сотник Ярема Панко» також опубліковані в газеті «Гайворонські вісті» і користуються увагою і зацікавленістю читачів.

Комірний Олександр Іванович – це один з найкращих вчителів історії нашого краю. Його учні перемагали в районних, обласних, республіканських олімпіадах з історії та правознавства. «Військове поселення Козавчин (1837-1866 років)», «Чумацько-візницький промисел на Гайворонщині», «Тюркізми в топонімі краю» – таким є широкий спектр його останніх дослідницьких робіт. Масштабність досліджень О.І.Комірного є зразком наукового підходу до розробки історичних проблем. Олександр Іванович – лауреат обласної премії імені В.Ястребова, член Національної спілки краєзнавців України.

Ще один із старійшин краєзнавства Гайворонщини – Василь Васильович Янголенко, 1937 року народження. Має вищу освіту. Професія – гірничий інженер – маркшейдер. Його покликання донести історію землякам спонукало гірничого інженера до історичних досліджень. Публікувався в обласних, районних газетах Рівненщини, Кіровоградщини. Він автор книги «Камінь і люди», «На зламі епох». Член Національної спілки журналістів України та Національної спілки краєзнавців України.

Енциклопедичний виклад алфавітних від А до Я про історію Гайворонського району здійснив Олексій Андрійович Павличук в книзі «Край Прибузький». Він член Національної спілки журналістів України і

Всеукраїнської спілки краєзнавців. Має професійну журналістську освіту. Працював в редакції газети «Гайворонські вісті». Редактор міської газети «Гайворонський кур'єр», автор книг «Місто над Бугом-рікою», «Православні храми Гайворонщини», «Гайворонщина – перлина Подільського краю». Олексій Андрійович є лауреатом обласної краєзнавчої премії імені В.Ястребова. Нагороджений багатьма відзнаками державних організацій.

Велику краєзнавчу роботу здійснював редакційно-видавничий центр «Гайворонщина» на чолі з головним редактором Наталією Вікторівною Земнорій. В бібліотеці газети «Гайворонські вісті» – книги, що охоплюють великий пласт історії рідного краю «Скарби Прибужжя», «Честь і гордість Гайворонщини (про видатних людей), «Забуттю не підлягає» (про голодомор і колективізацію в районі), «Щоб пам'яті вогонь не згас» (про мужність і героїзм жителів Гайворонщини під час Другої Світової війни). Крім того, постійно друкуються краєзнавчі матеріали, підготовлені дослідниками історії краю.

Нещодавно вийшла у світ краєзнавча книга «Вікнина – у світ вікно. Історія. Події. Люди» [1]. Видання цієї книги – результат співпраці і зусиль багатьох людей. Матеріали для неї збирались протягом кількох років вчителями та учнями Вікнинської школи. Були зібрані документи і світлини з історії села, свідчення жителів, матеріали про чорнобильців, афганців, атовців, видатних людей села. Так утворився розділ «Нариси історії села Вікнини». Каталізатором видання стала знахідка фронтового щоденника сержанта Праштики. Такий унікальний матеріал вимагав оприлюднення. Були проведені перемовини з краєзнавцем Рубіжевичем В.В., який запропонував додати розділ «Учасники II Світової війни – жителі села Вікнини». Розділ створений на основі архівних даних. Було проведено бесіду з дочкою фронтовика Праштикою Г.С, яка додала збережені документи батька. Книга була надрукована у Кропивницькому. Таким чином, успіх краєзнавчого проекту – зацікавленість цілої групи небайдужих людей, які щиро вірять, що виховання патріотизму у молодого покоління – справа реальна і потрібна.

Таким чином, в статті показано значення краєзнавства для більш повного написання і розуміння історії краю та вклад видатних краєзнавців у розвиток цього історичного напрямку. Кожен, хто любить свій рідний край, має знати їхню історію. Адже незнання власного коріння розриває зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім.

Список використаних джерел

1. Вікнина – у світ вікно. Історія. Події. Люди / упоряд.: В. Незбжицький, Т. Собчик, Л. Панченко. Кропивницький: Імекс, 2018. 207 с.
2. Павличук О. А. Край Прибузький: Вінниця, 2008. 288с.
3. Солгутовський Леонід. Гайворонщина в роки Великої Вітчизняної війни. Ульяновка: Т.О.В. «Поліграф-сервіс», 1999.
4. Солгутовський Леонід. Нариси з історії Гайворонського краю. Ульяновка: Т.О.В. «Поліграф-сервіс», 1999.
5. Честь і гордість Гайворонщини: Київ, 2007. 272 с.
6. Щоб пам'яті вогонь не згас: «Імекс ЛТД», 2010. 186 с.

УДК 338.48:625.31(477.4)

*Соколовський В. А., ст. викл.
кафедри туризму та авіаційних
перевезень,
Льотна академія Національного
авіаційного університету
Щоголева І. В., к. пед. наук,
доцент кафедри туризму та
авіаційних перевезень,
Льотна академія Національного
авіаційного університету*

ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВУЗЬКОКОЛІЙНИХ ЗАЛІЗНИЦЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ

В світовій практиці вузькоколійні залізниці є важливим елементом туристсько-рекреаційного потенціалу, адже вони виступають одночасно транспортним засобом, об'єктом історичної спадщини та розважально-атрактивним доповненням для туристичних програм різного цільового спрямування. Найвищим рівнем збереженості та атрактивності в світі

характеризуються Земерінгська залізниця в Австрії, Гімалайські гірські залізниці в Індії, Ретійська залізниця в Італії та Швейцарії, що віднесено до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а ще кілька подібних об'єктів перебуває в попередньому списку. Надзвичайно популярними серед туристів є збережені історичні залізниці в Австралії, Канаді, ПАР, Індії, Італії, Іспанії, Норвегії, Німеччині, Франції, Швейцарії та багатьох інших країнах.

Практика використання подібних об'єктів в різних країнах світу лише для туристичної діяльності часто свідчить про сезонність, тож щоб запуснути вузькоколіяку на повну та працювати круглорічно, а не лише три-шість місяців, потрібно крім формування нових атрактивних об'єктів, влаштування івентів, працювати над формуванням бренду території, вдосконалювати саму систему транспортних перевезень. Адже саме так працюють історичні залізниці у всьому світі і користуються великою популярністю.

Досвід різних країн демонструє високий потенціал як самих вузькоколіяних перевезень, так і збережених історичних пасажирських споруд та влаштування нових відповідного типу [4, С. 29].

Однак, неможливість швидких переміщень, менший обсяг заповнення вагонів, разового перевезення, необхідність пересадок, перевантажень та деякі технічні складнощі створюють обмеження їх використання [4, С. 30].

В «Укрзалізниці» неодноразово висловлювали намір повністю закрити рух на всіх вузькоколіяках через нерентабельність, проте пасажирський рух все ще зберігається. Як варіант розглядалася передача вузькоколіяної залізничної інфраструктури на баланс місцевої влади, однак таке рішення також не прийнято [1]. Хоча, беззаперечно, жодне переведення її з державної у власність ОТГ проблеми не вирішить, а лише поглибить її.

Гайворонська вузькоколіяна залізниця, яка на теперішній час складається з діючої ділянки Рудниця – Гайворон довжиною 78 кілометрів і ділянки Гайворон – Голованівськ довжиною 52 кілометри, де рух недавно припинено, спочатку була частиною вузькоколіяної мережі приватного «Південного товариства під'їзних шляхів». Максимального розквіту мережа вузькоколіяних

залізниць в Центральній Україні досягла в 1950-х роках – її протяжність тоді становила близько 700 кілометрів [1].

У порівнянні з пасажирськими вузькоколійними залізницями високорозвинених європейських країн це є разючою відмінністю: і тут слід зазначити, що там вони також переживали стан економічного та морального занепаду в повоєнний час, а деякі аж до 1980-90 рр. Лиш завдяки політичній волі, свідомості, фаховому розумінню та при залученні підприємництва їх вдалося не тільки зберегти, а успішно розвинути [4, С.36].

Приклади успішного функціонування туристичних поїздів та туристичних залізниць у провідних країнах світу можна взяти за основу при формуванні аналогічних послуг в Україні [3, С.31], зокрема використовуючи потенціал Гайворонської вузькоколійки.

При цьому вокзали та інші пасажирські споруди давнього часу можна трактувати як архітектурні пам'ятки з відповідним обходженням з ними, а з втратою прямого використання використовувати як музеї, кафе, громадські інформаційні центри, чи, врешті, як житло [4, С.36].

Збереження Гайворонської вузькоколійки надзвичайно важливий соціально-економічний проект не лише з точки зору місцевих пасажирських перевезень та розвитку туризму, а й для збереження трудового й виробничого потенціалу, пов'язаного з нею, досить специфічного машинобудування, яке значною мірою втрачено в багатьох країнах світу. Фінансове забезпечення подібних завдань повинно здійснюватися за рахунок державного бюджету України, обласних бюджетів, місцевих бюджетів, власних коштів підприємств та організацій, коштів міжнародних організацій, в тому числі грантів, залучення приватних внутрішніх та іноземних інвестицій [2, С.31]. Досить перспективним варіантом вдосконалення туристичного потенціалу є формування мережі садиб сільського зеленого туризму та спеціалізованих еко-ферм на зупинках вузькоколійки. Також варто розробити кілька туристичних маршрутів різного спрямування й тематики, які б стартували від основних станцій та, тим самим, підвищували пасажирську завантаженість.

В контексті комплексного залучення всіх складових туристичного потенціалу вузькоколійки варто звернути також увагу на існуючі пасажирські будівлі й споруди, які варто активно відновлювати, відбудовувати та пристосовувати для різноцільових потреб сьогодення.

Європейський досвід збереження історичних залізниць, використаний значною мірою і в межах Карпатського регіону України, передбачає також активізацію громадянського суспільства. Одним зі шляхів збереження Гайворонської вузькоколійки як елемента історичної спадщини є її включення в Європейський союз історичних залізниць та музеїв транспорту, а це досить складний процес, що реалізується переважно громадськими організаціями, які, в свою чергу, часто співпрацюють з Асоціацією збереження історії залізниць України. Вони можуть стати ініціаторами створення та координаторами спеціалізованого транспортно-туристичного кластера на базі унікального історичного об'єкту. В той же час, щоб зробити Гайворонську вузькоколійку привабливою для потенційних інвесторів, їм потрібно сформулювати прозорі умови та, в подальшому, дотримуватися європейських стандартів роботи історичних туристичних залізниць.

Список використаних джерел

1. Лягушкин А. Прошлое, настоящее и туманное будущее украинских узкоколейных железных дорог: блог. *Пассажирский транспорт*. URL: <https://traffic.od.ua/blogs/antonlyagushkin/1217387> (дата звернення: 11.05.2021).
2. Марценюк Л. В. Збереження історичної залізничної спадщини в контексті захисту національних інтересів України. *Економіка та держава*. 2015. № 9. С. 28-32. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/9_2015/8.pdf (дата звернення: 11.05.2021).
3. Марценюк Л. В., Полішко Т. В. Приклади організації туристичних залізничних перевезень у різних країнах світу. *Агросвіт*. 2016. № 10. С. 31-42 URL: http://www.agrosvit.info/pdf/10_2016/7.pdf (дата звернення: 11.05.2021).
4. Рочняк Ю. А. Особливості архітектури пасажирських споруд вузькоколійних залізниць України. *Комунальне господарство міст. Технічні науки та архітектура*. 2017. Вип. 135. С. 29-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kgm_tech_2017_135_8 (дата звернення: 11.05.2021).

*Хлевнюк О.Я., директор
Працьовитий М.М., науковий
співробітник,
КЗ «Гайворонський краєзнавчий
музей» Гайворонської міської ради*

**МЕТОДИКА ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ
КРАЄЗНАВЧОГО ТА ІСТОРИЧНОГО ХАРАКТЕРУ В СОЦІАЛЬНИХ
МЕРЕЖАХ НА ПРИКЛАДІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ
РЕСУРСІВ КЗ «ГАЙВОРОНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ»**

В сучасних умовах краєзнавчий музей стає осередком збереження та дослідження локальної історії. Постає питання вивчення місцевих об'єктів за методами мікроісторії – детального, скрупульозного дослідження найдрібніших деталей історії того чи іншого об'єкта: вулиці, пам'ятника чи історії окремої родини, чи особи з обов'язковою прив'язкою до місцевості.

Складність такого дослідження полягає у відсутності в архівних джерелах достатнього об'єму необхідної інформації, для встановлення всіх деталей тієї чи іншої події.

Під час роботи музею з використанням електронних ресурсів мережі Інтернет постають відповідні завдання:

1. популяризація та промоція роботи музейного закладу;
2. розробка та розміщення тематичних on-line виставок згідно календарного плану роботи музею та подій;
3. публікація матеріалів історичних та краєзнавчих досліджень;
4. анонсування та висвітлення роботи музею;
5. анонсування та висвітлення культурних та історичних заходів громади;
6. збір краєзнавчого та фактологічного матеріалу з локальної історії;
7. взаємодія з аудиторією підписників;
8. ведення статистичного обліку та моніторинг публікацій ресурсу.

Для активної взаємодії з цільовою аудиторією-мешканцями та вихідцями з Гайворонщини КЗ «Гайворонський краєзнавчий музей» було створено в соціальній мережі Facebook створено професійну сторінку **«Гайворонський краєзнавчий музей»** та організовно спільноту **«Гайворонський літопис»** для пасивного накопичення фактологічного матеріалу з постійним залученням населення до розміщення фото- та документальних матеріалів з історії Гайворонщини.

Окремо слід зупинитися на пункті 6 визначених завдань. Методом його реалізації в соціальних мережах є одна з форм «фішінгу» – послідовного збору відомостей щодо певних об'єктів чи локацій і подальшого складання загальної картини. Такий метод ефективний для з'ясування обставин: місця, часу, події, зображених на не ідентифікованих світлинах у фондах музею. Надзвичайну ефективність цей метод показав під час розміщення публікацій, присвячених професійним святam: День залізничника, День працівника сільського господарства, День працівника культури та аматорів народного мистецтва, День медичного працівника, День Національної поліції України тощо. Загальна кількість фотовідбитків, викладених до професійних свят на сайті музею упродовж 2020 р., склала близько 420 одиниць. Відповідно до моніторингу дописів під світлинами користувачів ідентифікувати вдалося 385 світлин, тобто 91,7% від загальної кількості, з них частково ідентифікованих – 223 світлини – 53,1% від загальної кількості, а повністю вдалося розпізнати 162 світлини – 38,6% .

Тобто, ми бачимо дуже якісні показники роботи зі збору інформації. Звісно, застосовуючи зазначений метод, під сумнів можна поставити достовірність отриманої інформації, що, відповідно, потребує перевірки в офіційних джерелах, але такий спосіб визначає орієнтовний напрям пошуку та встановлює логічні маркери можливого дослідження.

Використання методу пасивного «крауд майнінгу» через створення та адміністрування загальнодоступної фейсбукспільноти з обмеженою тематикою є дуже ефективною в накопиченні фактологічного матеріалу, адже джерелом

цього матеріалу виступає сам дописувач. Спільнота «Гайворонський літопис», створена 29.04.2020 р., нині налічує 455 учасників, з них – 363 постійні дописувачі з регулярною активністю. В групі розміщено понад 400 світлин з описом та близько 50 – з проханням у розпізнанні. Ця група є джерелом матеріалу для дослідників історії рідного краю. Така форма роботи ускладнюється тематичними різноманіттям та відсутністю системи публікацій, проте дозволяє накопичувати та обробляти інформацію без активного пошуку й зберігати активний контакт з дописувачами і залишає простір для деталізації вибраної тематики.

Моніторинг інформації, котра користується значним пошуковим потенціалом в соціальних мережах та всесвітній мережі і відповідна рефлексія публікацій з регіональними та крайовими специфікаціями – один з найкращих методів розширення цільової аудиторії та залучення до інтеракції дописувачів. Публікація, присвячена промоції Гайворонської вузькоколіїної залізниці засобом ретро-туру з використанням паротяга Гр-280, охопила понад 104 тис. читачів, взаємодія з публікацією склала понад 15 тис. Крім чисельних спільнот з залізничною тематикою публікацій велику частину аудиторії склало гайворонське земляцтво – вихідці з Гайворонщини в різних куточках світу.

Існує ще метод «сніжної кулі». Основою цього методу є розгортання дискусії навколо відомих фактів, подій та локацій, дотичних до історії рідного краю. Надавши наявну інформацію та фото- чи відеоматеріали, сайт музею закликає доповнити, уточнити інформацію чи висловити свою точку зору, чи бачення процесу або події, відображених в публікації. Прикладом такої взаємодії є публікації присвячені підприємствам, які функціонували в межах Гайворону та району: завод «Актан», ГТРЗ(тепловозоремонтний завод), завод молокопродуктів, винний завод, завод хлібопекарських виробів, структурні підрозділи залізниці (ТЧ, ПЧ, ШЧ, НГЧ, ВЧД). Загалом, з використанням понад 200 тематичних світлин з фондів музею, було зібрано та уточнено певний масив інформації щодо зазначених підприємств. Цей метод дієвий стососовно категорії вивчення історії окремих людей чи родин. Наприклад, публікація,

присвячена Мазурику Афанасію Патаповичу, кухарю дитячого табору «Південний Буг», охопила 3795 осіб, а взаємодій з публікацією – 1028, безпосередньо на сторінці музею додано 67 коментарів і ще стільки ж на інших сторінках. З коментарів була виділена інформація щодо років функціонування табору, особового складу керівництва та вихователів, режиму роботи, заходів, проведених у таборі із зазначенням дати. Для створення публікації використано 15 світлин, ще 22 світлини було надіслано на електронну адресу музею з детальним описом місця, осіб та подій, зображених на знімках, присвячених табору «Південний Буг». Тобто, об'єм отриманої інформації для дослідження майже в 1.5 рази перевищував надану в публікації.

Публікація тематичних статей з історії рідного краю на професійній сторінці музею займає особливе місце серед методів та прийомів роботи в мережі. Саме наукова робота є ознакою належного функціонування музею. Результати досліджень можуть зацікавити краєзнавців та дослідників.

Значну роль робоча сторінка **«Гайворонський краєзнавчий музей»** відіграє у формуванні туристичного іміджу краю. Публікації, присвячені відвідуванню туристичних об'єктів групами з інших міст та країн, викликає особливий інтерес читачів і дозволяє розширити коло потенційних adeptів туризму.

Культурологічна функція музею ретранслюється шляхом створення постійних онлайн-виставок творів мистецтва локальних авторів класичного та народного напрямів мистецтва, що приваблює доволі значну цільову аудиторію. Постійні рубрики музею: «Історія одного експонату», «Народні свята та традиції», проект «Музей, як мистецький простір» та ін. дають змогу утримувати аудиторію та залучати нових підписників.

Популярністю користуються пости, присвячені землякам, об'єднаних спільними пережитими емоціями та подіями: ветерани Другої світової війни, Афганістану, ООС, ліквідатори аварії на ЧАЕС, прикордонники тощо. Розробка та публікація постів дозволяє залучити цільову аудиторію та встановлювати контакти з героями публікацій та отримувати цікаві свідчення. Прикладом

може слугувати публікація присвячена до Дня прикордонної служби України, розміщена 30.04. 2021 р. Загальне охоплення посту склало понад 2 тис. респондентів, взаємодіяли з дописом понад 220 осіб.

Загалом, використання зазначених методів роботи в соціальних мережах дозволи професійній сторінці **«Гайворонський краєзнавчий музей»** залучити 1354 підписника, 1064 з яких засвідчили своє схвальне ставлення роботою сайту. В середньому охоплення публікацій складають 50 тис. переглядів на тиждень та 13 тис. взаємодій з публікаціями. Зібрана інформація не носить системний характер, потребує підтвердження достовірності, коментарі суб'єктивні, а іноді упереджені. Саме такими є низка недоліків роботи музею в соціальних мережах.

Працівники музею проводять постійну роботу з розробки тематичних публікацій, організовують та ведуть дискусії на мережевих ресурсах з актуальних питань краєзнавчого та історичного характеру, здійснюють моніторинг взаємодій аудиторії з публікаціями, систематизують зібрану інформацію. Тож подібні методи роботи не тільки мають позитивні риси, незважаючи на всі недоліки, а й іноді слугують єдиним джерелом необхідної для дослідження інформації.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Артеменко Ірина Вікторівна – здобувач вищої освіти ОС «Бакалавр», Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Баранюк Оксана Миколаївна – вчитель географії, спеціаліст вищої категорії, КЗ «Гайворонський ліцей №2» Гайворонської міської ради

Барвінок Наталя Володимирівна – викладач кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, e-mail: barvinok.n@udpu.edu.ua.

Безлатня Любов Олександрівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, e-mail: libe_libe_libe@bigmir.net.

Безлатня Юлія Валентинівна – здобувач вищої освіти ОС «Магістр», Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Бейдик Олександр Олексійович – доктор географічних наук, професор кафедри туризму, соціально-економічної географії і краєзнавства, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, e-mail: aabeydik@gmail.com.

Блашків Галина Василівна – заступник завідувача філії з навчально-виховної роботи, спеціаліст вищої категорії», Гайворонська філія №1 КЗ «Гайворонський ліцей №2» Гайворонської міської ради.

Бобко Алла Миколаївна – вчитель української мови та літератури, спеціаліст вищої категорії, директор, Бандурівський ліцей Гайворонської міської ради.

Бондар Григорій Сергійович – здобувач середньої освіти, КЗ «Гайворонський ліцей №2» Гайворонської міської ради.

Боровик Петро Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри геодезії, картографії і кадастру, Уманський національний університет садівництва e-mail: borovikpm@gmail.com.

Браславська Оксана Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, відмінник освіти України, завідувач кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, e-mail: oksana.braslavska@udpu.edu.ua.

Вальчук-Оркуша Оксана Миколаївна – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, e-mail: valchykorkysha@gmail.com.

Вдовиченко Олена Михайлівна – вчитель початкових класів, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист, директор, КЗ «Хашуватський ліцей» Гайворонської міської ради.

Герасименко Оксана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, e-mail: oksana_gerasimenko@ukr.net.

Гришко Світлана Вікторівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії і геології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького e-mail: gryshko245@gmail.com.

Гродзіцька Тетяна Миколаївна – вчитель історії, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист, КЗ «Гайворонський ліцей №1» Гайворонської міської ради.

Денисик Григорій Іванович – доктор географічних наук, професор, академік Академії наук Вищої освіти України, заслужений діяч науки і техніки України, відмінник освіти України, завідувач кафедри географії, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, e-mail: grygden@ukr.net.

Думчева Анастасія Андріївна – завідувач краєзнавчого відділу, КЗ «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді».

Зав'ялова Тетяна Василівна – старший викладач кафедри фізичної географії і геології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, e-mail: zavyalova_tatyana@ukr.net.

Загривенко Наталія Анатоліївна – методист КЗ «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді» Гайворонської міської ради, e-mail: tourist_kir@ukr.net.

Іванов Микола Володимирович – вчитель історії, спеціаліст першої категорії, КЗ «Хашуватський ліцей» Гайворонської міської ради.

Каргополова Оксана Миколаївна – завідувач краєзнавчого відділу, КЗ «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді».

Касьяненко Вікторія Олександрівна – вчитель історії, спеціаліст вищої категорії, КУ «Гайворонський центр професійного розвитку педагогічних працівників» Гайворонської міської ради, e-mail: rmkvohayvoron@ukr.net.

Кізюн Алла Григорівна – кандидат географічних наук, доцент, Вінницький торговельно-економічний інституту КНТЕУ.

Козинська Ірина Петрівна – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, e-mail: kambanka@ukr.net.

Колотуха Ігор Олександрович – методист, кандидат географічних наук КЗ «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді».

Колотуха Олександр Васильович – завідувач кафедри туризму та авіаційних перевезень, доктор географічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, e-mail: okolotuh@ukr.net.

Комірний Олександр Іванович – вчитель історії, краєзнавець, лауреат обласної премії імені В. Ястребова, член Національної спілки краєзнавців України.

Кравцова Ірина Віталіївна – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, e-mail: irinakravzova@gmail.com.

Кравченко Анастасія Олексіївна – здобувач вищої освіти ОС «Бакалавр», Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, e-mail: anastasiia.kravchenko@udpu.edu.ua.

Кузнєцова Наталія Василівна – вчитель географії заступник завідувача філії, спеціаліст вищої категорії, старший вчитель, Казавчинська філія КЗ «Хашуватський ліцей» Гайворонської міської ради.

Курнос Ігор Терентійович – вчитель біології, спеціаліст вищої категорії, КЗ «Гайворонський ліцей №2» Гайворонської міської ради, e-mail: licey2kurnos@gmail.com.

Лаврик Олександр Дмитрович – доктор географічних наук, доцент кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, e-mail: slavrik1979@gmail.com.

Мазуркевич Анастасія Романівна – здобувач вищої освіти ОС «Бакалавр», Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Макаревич Ілона Миколаївна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, e-mail: makarevich-ilona@ukr.net.

Максютов Андрій Олексійович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, e-mail: andriy.maksyutov@udpu.edu.ua.

Мацієвич Тетяна Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри землеустрою, геодезії та кадастру, Херсонський державний аграрно-економічний університет, e-mail: tatyana.mazievich@ukr.net.

Миргородська Олена Леонідівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризму та авіаційних перевезень, Льотна академія Національного авіаційного університету, e-mail: olemyr8@ukr.net.

Морозов Олексій Володимирович – доктор сільськогосподарських наук, професор кафедри гідротехнічного будівництва, водної інженерії та водних технологій, Херсонський державний аграрно-економічний університет.

Морозова Олена Сергіївна – доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу і іноземних мов, Херсонський державний аграрно-економічний університет.

Муржак Ольга Василівна – вчитель біології, заступник директора з навчальної роботи, КЗ «Хашуватський ліцей» Гайворонської міської ради.

Муржак Ольга Павлівна – вчитель історії, Мощенська філія КЗ «Хашуватський ліцей» Гайворонської міської ради, e-mail: murshak1906@gmail.com.

Муржак Сергій Олексійович – вчитель трудового навчання, спеціаліст вищої категорії, старший вчитель КЗ «Хашуватський ліцей» Гайворонської міської ради.

Нагорний Олег Сергійович – здобувач вищої освіти ОС «Магістр», Уманський національний університет садівництва.

Непша Олександр Вікторович – старший викладач кафедри фізичної географії і геології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, e-mail: nepsha_aleks@ukr.net.

Новикова Валерія Іванівна – кандидат географічних наук, доцент, докторант, Інститут географії НАН України, e-mail: novykova.valeriya@gmail.com.

Озерова Людмила Андріївна – викладач-стажист кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, e-mail: ludmila.ozeroval6@ukr.net.

Петричук Ольга Ігорівна – лаборант кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, e-mail: olichka270598@gmail.com.

Полухіна Олександра Леонідівна – вчитель географії та біології, спеціаліст вищої категорії, Гайворонська філія №2 КЗ «Гайворонський ліцей №2» Гайворонської міської ради, e-mail: polukhina71@ukr.net.

Пономаренко Любов Юріївна – методист, спеціаліст першої категорії КЗ «Гайворонський Центр дитячої та юнацької творчості» Гайворонської міської ради.

Працьовитий Микола Миколайович – науковий співробітник, КЗ «Гайворонський краєзнавчий музей» Гайворонської міської ради, e-mail: rkmhayvoron@ukr.net.

Пропадуший Андрій Миколайович – методист, КЗ «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді».

Прохорова Лариса Анатоліївна – кандидат геологічних наук, доцент кафедри фізичної географії і геології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, e-mail: laripr@ukr.net.

Проценко Андрій Анатолійович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання і спортивних дисциплін, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Родікова Ірина Юхимівна – вчитель біології, спеціаліст вищої категорії, старший вчитель, КЗ «Гайворонський ліцей №1» Гайворонської міської ради.

Рожі Інна Георгіївна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, e-mail: inna.rozhi.93@gmail.com.

Розумець Олена Степанівна – вчитель української мови та літератури, спеціаліст вищої категорії, Червоненська філія, КЗ «Хашуватський ліцей» Гайворонської міської ради.

Савранський Євген Олександрович – завідувач відділу національно-патріотичного виховання КЗ «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді», e-mail: zeniusua@gmail.com.

Ситник Олексій Іванович – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, e-mail: sytnykuman@gmail.com.

Сільченко Ігор Федорович – завідувач туристсько-спортивним відділом КЗ «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді».

Собчик Тетяна Михайлівна – вчитель історії, спеціаліст вищої категорії, старший вчитель, Вікнинська філія КЗ «Хашуватський ліцей» Гайворонської міської ради.

Соколовський Віктор Анатолійович – старший викладач кафедри туризму та авіаційних перевезень, Льотна академія Національного авіаційного університету, e-mail: victor.sokolovskij@gmail.com.

Суханова Ганна Петрівна – старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання і спортивних дисциплін, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Хлевнюк Ольга Яківна – директор, КЗ «Гайворонський краєзнавчий музей» Гайворонської міської ради, e-mail: rkmyavoron@ukr.net.

Цимбалюк Валентина Василівна – кандидат хімічних наук, доцент, КВНЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний коледж імені Т.Г. Шевченка».

Щоголева Інна Валентинівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризму та авіаційних перевезень, Льотна академія Національного авіаційного університету, e-mail: inna.akvilon@gmail.com.

Яремковська Анастасія Денисівна – здобувач середньої освіти, Гайворонська філія №2 КЗ «Гайворонський ліцей №2» Гайворонської міської ради.

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
**«ТУРИСТИЧНИЙ БРЕНД ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ГАЙВОРОНСЬКОЇ МІСЬКОЇ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ»,**
яка проводиться в рамках туристичного фестивалю
«GoodoK_Fest»

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 14.05.2021 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 12,14

Тираж 120 прим. Замовлення № 0010

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19, вул. Садова, 2

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2521 від 08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, 3-51-33, (067) 104-64-88

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavi008@gmail.com

vizavisadova@gmail.com